

ΣΤΙΣ ΡΙΖΕΣ ΤΟΥ ΣΥΧΡΟΝΟΥ
ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΤΟΧΑΣΜΟΥ:
Η ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ SAINT-SIMON

A. ΤΟ ΔΙΣΥΠΟΣΤΑΤΟ ΣΤΙΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ SAINT-SIMON

1. Μερικές παρανοήσεις

Οί θετικιστές και πολλοί από τους όπαδούς του εξελικτικοῦ-ὀργανισμικοῦ κοινωνιολογικοῦ παραδείγματος διακηρύσσουν συνήθως πὼς ἡ Κοινωνιολογία ἀρχίζει στὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰ., μὲ τοὺς Γάλλους κοινωνικούς φιλόσοφους Claude Henri de Saint-Simon (1760 - 1825) καὶ Auguste Comte (1798 - 1857). Τόσες εἶναι οἱ ὁμοιότητες ἀνάμεσά τους, ὥστε «δύσκολα μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ ποιὸς εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ κάποια συγκεκριμένη ἰδέα: ὁ μέγας συνεταῖρος (Saint-Simon) ἢ ὁ μικρὸς (Comte)»¹.

Οἱ περισσότεροι ὅμως ἀπὸ τοὺς «ἀστὺς» κοινωνιολόγους, συνήθως θιασῶτες κάποιας μορφῆς «νεοθετικιστικοῦ λειτουργισμοῦ», προσπερνοῦν βιαστικὰ ἢ ὑποτιμοῦν σκωπτικὰ τὴ σοσιαλιστικὴ («προλεταριακὴ» θὰ λεγε ὁ Engels) προσφορά τοῦ Saint-Simon². Ἀνακηρύσσουν τὸν Comte «πατέρα τῆς νέας ἐπιστήμης». «Ὅλα ἀρχίζουν ἀπ' αὐτόν, ἀκόμη καὶ τὸ ὄνομά της. «Ὅ,τι προὔπηρχε ἀνήκει στὴν προϊστορία τῆς Κοινωνιολογίας. Ὁ Saint-Simon, στὴν καλύτερη περίπτωσι, ἀναφέρεται ἀπλῶς ὡς ἐκπρόσωπος κάποιου «πρωτοσχέδιου σοσιαλισμοῦ»³. Κοινωνιολόγοι αὐτῆς τῆς ἰδεολογικῆς ἀπό-

1. Peter Gay - R. K. Webb, *Modern Europe since 1815*, New York, Harper and Row, 1973, σ. 684.

2. Σ' ἓνα ὀγκώδη τόμο ἀπὸ 1479 σελίδες π.χ., ποὺ ἐκδόθηκε ἀπὸ τοὺς Talcott Parsons, Edward Shils, Karpan D. Nalrete καὶ Jesse Pitts, μὲ τίτλο *Θεωρίες γιὰ τὴν Κοινωνία: Τὰ Θεμέλια τῆς Σύγχρονης Κοινωνιολογικῆς Θεωρίας*, ἔχει γίνῃ ἐπιλογή ἀποσπασμάτων ἀπὸ ἐργασίες 87 κλασικῶν κοινωνικῶν φιλοσόφων καὶ σύγχρονων κοινωνιολόγων, ἀπὸ τοὺς Locke, Hume, Hegel, Marx καὶ τοὺς Comte, Spencer, Weber, ὡς τοὺς Bell, Piaget καὶ Parsons. Στὸν τόμο αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ Saint-Simon ἀναφέρεται 4 φορές, σὲ 10 μόνο ἀράδες: Talcott Parsons et al., *Theories of Society: Foundations of Modern Sociological Theory*, New York, The Free Press, 1961.

3. Βλέπε, π.χ., Don Martindale, *The Nature and Type of Sociological Thought*, London, Routledge and Kegan Paul, 1961, σ. 42, ἢ Lewis A. Coser, *Masters of Sociological Thought*, New York, Harcourt Brace Jovanovich, 1977, σ. 3.

χρωσης, συχνά αναφέρονται και στον Herbert Spencer (1820 - 1903), ως «τον δεύτερο από τους ιδρυτές της Κοινωνιολογίας»¹ ή στον Emile Durkheim (1858 - 1917), ως τον «άληθινό πατέρα της σύγχρονης Κοινωνιολογίας»².

Οί «ρεαλιστές» και μιὰ μερίδα μαρξιστών υποστηρίζουν πώς αυτό που σήμερα ονομάζουμε «Κοινωνιολογία» αρχίζει τὸ 18ο αἰ. Ἡ ἀρχὴ γίνεται μετὰ τοὺς «πρωτο-κοινωνιολόγους» τοῦ Σκωτσέζικου Διαφωτισμοῦ, Adam Ferguson (1723 - 1816) καὶ John Millar (1735 - 1801)³. Ὁ Saint - Simon, ὅπως καὶ οἱ σύγχρονοί του «σοσιαλιστές», Robert Owen (1771 - 1858) καὶ Charles Fourier (1772 - 1837), ἀσφαλῶς δὲν ἀγνοοῦνται. Παίρνουν ἴσως μιὰ θέση περιθωριακὴ, σὲ σχέση μετὰ τὸν «ἐπιστημονικὸ σοσιαλισμὸν» τῶν Marx (1818 - 1883) καὶ Engels (1820 - 1895), μιὰ θέση ποὺ συχνὰ ὀδήγησε σὲ ἀντιδραστικὲς τοποθετήσεις καὶ αὐταρχικὰ δόγματα⁴.

Ἱστοριογράφοι τῶν σοσιαλιστικῶν κινήματων, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, κατατάσσουν τὸν Saint - Simon στὴ χορεία τῶν «οὐτοπιστῶν σοσιαλιστῶν». Οἰκειοποιοῦνται αὐθαίρετα τὴ συμβολὴ του στὴν οἰκοδόμησι τῶν ἰδεῶν τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἐνῶ παράλληλα ὑποτιμοῦν ἢ παραβλέπουν τὴν ἐπίδρασή του πάνω στὴν «ἀστικὴ» κοινωνιολογικὴ σκέψη.

Ὅπως ἀντιλαμβάνεται κανεὶς, τέτοιες κατηγορηματικὲς καὶ τελεσίδικες ταξινομήσεις, ἀπὸ ὅπου κι ἂν προέρχονται, οὔτε ὀρθὲς οὔτε δίκαιες μπορεῖ νὰ εἶναι. Κι αὐτὸ γιὰ δύο κυρίως λόγους. Πρῶτον, γιὰτὶ λόγω τῆς ἔντονης

1. N. S. Timasheff καὶ G. A. Theodorson, *Ἱστορία Κοινωνιολογικῶν Θεωριῶν (Sociological Theory)*, Ἀθήνα, Gutenberg, 1980, σ. 59. Βλέπε ἐπίσης J. Abraham, *Origins and Growth of Sociology*, Middlesex, Penguin, 1973, σ. 193.

2. Robin Blackburn (ed.), *Ideology in Social Sciences*, Glasgow, Fontana, 1977, σ. 36.

3. Βλέπε Goran Therborn, *Science, Class and Society*, London, NLB, 1976· Ludwig Gumplowicz, *Die soziologische Staatsidee*, Graz, Leuschner und Lubensky, 1892, σ. 67· Hans Proesler, *Die Anfänge der Gesellschaftslehre*, Erlangen, Palm-Enke, 1923. Πρόσοφατα ἡ ἄποψη αὐτὴ ἀρχίζει νὰ κερδίζει ἔδαφος καὶ ἀνάμεσα σὲ «ἀστούς» κοινωνιολόγους. Βλέπε, μεταξὺ ἄλλων, καὶ Donald G. Macrae, «Adam Ferguson», στοῦ Timothy Raison (ed.), *The Founding Fathers of Social Sciences*, Baltimore, Penguin Books, 1969, σσ. 17 - 26· Geadys Bryson, *Man and Society: The Scottish Inquiry of the Eighteenth Century*, New York, Kelley, 1968· William Lehmann, «John Millar, Historical Sociologist: Some Remarkable Anticipation of Modern Sociology», *British Journal of Sociology*, III, 1952, σσ. 30 - 42· Alan Swingood, «Origins of Sociology: The Case of the Scottish Enlightenment», *British Journal of Sociology*, XXI, σσ. 164-180· Herta Jogland, *Ursprünge und Grundlagen der Soziologie bei Adam Ferguson*, Berlin, Duncker und Humboldt, 1959.

4. «... ἂν καὶ οἱ ἐμπνευστὲς αὐτῶν τῶν συστημάτων ἦταν ἀπὸ πολλὰς πλευρὰς ἐπαναστάτες, οἱ ὁδοὶ τοὺς ἐντούτοις, σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις, ἀνέπτυξαν ἀντιδραστικὰ δόγματα» (Karl Marx - Friedrich Engels, *Selected Works*, Moscow, 1935, σ. 63).

πολιτιστικῆς ἐπιμειξίας εἶναι δύσκολο νὰ ἀποφανθοῦμε μὲ ἀπόλυτη ἀκρίβεια γιὰ τὴν πᾶντότητα μιᾶς ιδέας. Δεύτερον, γιατί ὁ Saint - Simon δὲν εἶναι ἀπὸ τοὺς διανοητὲς ἐκείνους πὺ εὐκολα θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ περιορίσει σ' ἓνα ὁποιοδήποτε συρτάρι ιδεολογικοῦ ἢ φιλοσοφικοῦ προσανατολισμοῦ. Οἱ πηγὲς τῆς ἔμπνευσῆς του καὶ οἱ προεκτάσεις τῶν πνευματικῶν του συλλήψεων γονιμοποίησαν ἓναν εὐρὺ χῶρο ιδεῶν. Ἡ σκέψη του, ἀσυστηματοποίητη καὶ ἐκρηκτικὴ καὶ ταυτόχρονα πλατειὰ καὶ διεισδυτικὴ, ἐκτείνεται πολὺ πέρα ἀπὸ τὰ στενὰ ὅρια καὶ τοὺς περιορισμοὺς πὺ θέτουν οἱ διάφορες ιδεολογικὲς σκοπιμότητες καὶ θεωρητικὲς ταξινομήσεις. Πολυδιάστατη καὶ ιδιόμορφη, ἡ παρουσία του δεσπάζει στὸ σταυροδρόμι πὺ ὀριοθετεῖ τὴν ἀφετηρία καὶ προσανατολίζει τὴν πορεία τῶν δύο κυρίαρχων σήμερα κοινωνιολογικῶν παραδειγμάτων: τοῦ «ἀστικοῦ» καὶ τοῦ «μαρξιστικοῦ».

Πολλὲς ἀπὸ τίς ιδέες του θὰ τίς συναντήσουμε, μὲ τὴ μία ἢ τὴν ἄλλη μορφή, ἀλλοιωμένες ἢ ἐπεξεργασμένες, σὲ σοσιαλιστικὰ καὶ μὴ κείμενα κοινωνικοῦ προβληματισμοῦ. Συχνὰ ἀποτελοῦν σημεῖα ἀφετηρίας φιλοσοφικῶν προτάσεων, μὲ ἀξιόλογες συνέπειες στὴν κοινωνιολογικὴ σκέψη τοῦ καιροῦ μας¹.

Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους, κάθε ἀπόπειρα ἐπανερμηνείας τοῦ ἔργου του ἢ πιστότερης καταγραφῆς τῶν βασικῶν του κατευθύνσεων καὶ τῆς ἐπίδρασῆς τους στὴ σύγχρονη διάνοηση, δὲν παρουσιάζει ἀπλῶς ταξινομικὸ ἢ ἱστορικὸ ἐνδιαφέρον. Τὸ θέμα ἔχει μεγαλύτερη σημασία. Ἀφορᾷ ὄχι μόνον τὴν ἱστορικὴ ἀφετηρία, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξέλιξη τῆς κοινωνικῆς θεωρίας. Ξεπερνᾷ ἔτσι τὴν ἀπλὴ τοποθέτηση ἐνὸς διανοητῆ σ' αὐτὴν ἢ ἐκείνη τὴ σχολὴ κοινωνικῆς σκέψης καὶ παίρνει εὐρύτερες διαστάσεις. Γιατί, ἂν δεχτοῦμε ὅτι ἡ Κοινωνιολογία καθιερώνεται ὡς ἰδιαίτερος ἐπιστημονικὸς κλάδος ὀριστικὰ μὲ τὴν ἀπὸ τὸν Comte, τότε δύσκολα βρίσκει κανεὶς ὁποιοδήποτε σημεῖο ἐπαφῆς ἀνάμεσα στὴν «ἀστικὴ» καὶ στὴ «μαρξιστικὴ» διάνοηση. Πράγματι, οὔτε ὁ Marx οὔτε ὁ Engels ἔδωσαν προσοχὴ στὸ περιεχόμενο τοῦ νέου αὐτοῦ κλάδου τῆς ἐπιστήμης. Γιὰ τὸν «ὑποτιθέμενο» μάλιστα θεμελιωτὴ τῆς Κοινωνιολογίας, τὸν Comte, μίλησαν καὶ οἱ δύο τους μὲ σκωπτικὴ διάθεση καὶ ὑποτιμητικὰ ὑπονοούμενα. Ὅταν ὁ Marx θὰ «ἀναγκαστεῖ» νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὸ ἔργο τοῦ Comte, «ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνοὶ καὶ οἱ Γάλλοι κάνουν τόση φασαρία γιὰ τὸν

1. Γιὰ μιὰ διεξοδικότερη συζήτηση πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα, βλέπε καὶ τίς ἐξῆς ἐργασίες: Frank Manuel, *The Prophets of Paris*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1962· George G. Iggers, *The Cult of Authority: The Political Philosophy of the Saint-Simonians*, The Hague, Nijhoff, 1958· Τοῦ ἴδιου, *The Doctrine of Saint-Simon: An Exposition*, Boston, Beacon, 1958· Anthony Giddens, *The Class Structure of the Advanced Societies*, New York, Harper and Row, 1973 (κεφάλαιο I).

άνθρωπο αυτόν», θά πεϊ πώς οί ιδέες του μποροῦσαν νά χρησιμεύσουν μόνο σέ «συνταγές στά μαγειρεῖα τοῦ μέλλοντος»¹.

Διαφορετικά βέβαια θά ἐκφραστοῦν γιά τόν Saint - Simon καί τούς σύγχρονούς του οὔτοπιστές τοῦ σοσιαλισμοῦ. «Μᾶς μάγευαν», θά πεϊ ὁ Engels, «οἱ ἐκπληκτικά μεγάλοι στοχασμοί καί οἱ μεγαλοφυεῖς τους σκέψεις, πού ἀπέναντί τους οἱ φιλισταῖοι ἔμεναν τυφλοί»².

Ἔτσι, ἀθέλητα ἀγνοώντας ἢ σκόπιμα ὑποτιμώντας τή δυσπόστατη ἐπίδραση τοῦ Saint - Simon, δημιουργοῦμε ἀνάμεσα στά δύο βασικά κοινωνιολογικά ρεύματα, ἀπό τή γένεσή τους, ἕνα ἀγεφύρωτο χάσμα. Κάτι τέτοιο ὅμως δύσκολα γίνεται ἀποδεκτό, ἂν σκεφτοῦμε τή γεωγραφική καί πολιτισμική καταγωγή τῶν ιδεῶν πού ἐνέπνευσαν καί τροφοδότησαν τὰ ιδεολογικά ρεύματα καί τὰ κοινωνικά κινήματα τῆς Δύσης τὸ 19ο αἶ. Γι' αὐτὸ σέ ὅ,τι ἀκολουθεῖ θά προσπαθήσουμε νά ἐπισημάνουμε ἀκριβῶς αὐτὴ τή συχνά παραμελημένη ἢ παρεξηγημένη πλευρὰ τοῦ ἔργου ἐνὸς ἀπὸ «τὰ πιὸ ἐγκυκλοπαιδικὰ μυαλὰ τοῦ καιροῦ του», κατὰ τὴν ἐκφραση τοῦ Engels³.

2. «Σοσιαλιστικὴ» καί «ἄστικὴ» κοινωνιολογικὴ σκέψη

Οἱ πνευματικὲς ἐνοράσεις τοῦ Γάλλου φιλοσόφου τροφοδότησαν μὲ τὴν ἴδια γενναιοδωρία καί τὰ δύο βασικά θεωρητικὰ συστήματα, πού ἐξελίχτηκαν σέ δύο ἀντίθετα κοινωνιολογικά παραδείγματα.

Ἡ μιὰ πλευρὰ τῆς σενσιμονικῆς σκέψης βρῆκε στὴν ἀρχὴ ἀποστολούς στά πρόσωπα τῶν δύο μαθητῶν του, *Enfantin* (1796 - 1864) καί *Bazard* (1791 - 1837). Μὲ τὴ μορφὴ τοῦ «σενσιμονισμοῦ», συνδέθηκε μὲ τίς βασικὲς ιδέες τοῦ γερμανικοῦ ρομαντισμοῦ καί τῆ φιλοσοφία τοῦ Hegel (1770 - 1831). Μέσα ἀπὸ τὴ δουλειὰ τοῦ Marx, καθὼς ἐπίσης καί τῶν Friedrich Engels, Karl Kautsky (1854 - 1938), Nikolai Bukharin (1888 - 1938), Leon Trotsky (1879 - 1940) καί V. I. Lenin (1870 - 1924), πέρασε στὸν ἐπιστημονικὸ σοσιαλισμό.

Ὡς ἀνανεωμένος χεγκελιανισμὸς συνδέθηκε, στὴ δεκαετία τοῦ 1920, μὲ τὴ σκέψη τῶν George Lukacs καί Antonio Gramsci (1891 - 1937), καθὼς καί τὴ «Σχολὴ τῆς Φραγκφούρτης», μὲ πρωταγωνιστὲς τοὺς Herbert Marcuse (1898 - 1979), Theodor Adorno (1903 - 1969), Max Hor-

1. Βλέπε τὴν ἀπάντηση πού ὁ Marx ἔστειλε στὸ σχολιαστὴ τοῦ *Κεφαλαίου*, ὅπως ἐμφανίζεται στὸ παρισινὸ *Revue Positiviste* καί συμπεριλαμβάνεται στὸν πρόλογο τῆς δεύτερης ἐκδοσης τοῦ *Κεφαλαίου*.

2. Friedrich Engels, *Οὔτοπικὸς Σοσιαλισμὸς καί Ἐπιστημονικὸς Σοσιαλισμὸς*, Ἀθήνα, Θεμέλιο, 1975, σ. 63.

3. Friedrich Engels, *Ἀντι - Ντύρωγκ*, Ἀθήνα, Ἀναγνωστίδης, χ.χ., σ. 49.

kheimer, (1895 - 1973) Erich Fromm (1900 - 1981), καὶ Jürgen Habermas (1929 -). Μέσα ἀπ' αὐτὲς τὶς διασυνδέσεις παίρνει τὴ μορφή τῆς αὐστηρῆς κριτικῆς αὐτοῦ ποὺ ὑπῆρχε, ἐνῶ τονίζει τὴ διαλεκτικὴ ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας.

Ἡ ἄλλη πλευρὰ τῆς σενσιμονικῆς σκέψης ἔγινε θεμέλιο τῆς λογικῆς καὶ τῶν μεθόδων ποὺ στήριξαν τὸ «θετικισμό». Ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ μεθόδολογία τοῦ θετικισμοῦ τροφοδότησαν ἕνα μεγάλο μέρος τῆς «ἀστικῆς» κοινωνιολογικῆς σκέψης. Μπολιασμένος μὲ μεγάλες δόσεις βιολογικοῦ ἐξελικτισμοῦ, ἐλιτισμοῦ καὶ ἠθικῶν κανόνων κοινωνικῆς συγκρότησης, θὰ περάσει μέσα ἀπὸ τὸν ἰδεαλιστικὸ στοχασμὸ τοῦ Comte, στὸν «κανονιστικὸ λειτουργισμό» τοῦ Durkheim καὶ ἀπὸ κεῖ στοὺς Ἄγγλους ἀνθρωπολόγους Branislav Malinowski (1884 - 1942) καὶ A. R. Radcliffe - Brown (1885 - 1955). Ἀπ' αὐτὴ τὴν παράδοση θὰ ἀντλήσει ἐξαντλητικὰ ὁ Talcott Parsons (1902 - 1978), γιὰ νὰ συνθέσει τὰ δικά του νεοθετικιστικὰ καὶ δομολειτουργικὰ πρότυπα, ποὺ θὰ ἐπικρατήσουν στὴ δυτικὴ κοινωνιολογία ἀπὸ τὸ Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, μέχρι καὶ τὴ δεκαετία τοῦ '60. Ἡ πλευρὰ αὐτὴ τοῦ σενσιμονισμοῦ, πότε ἀλλοιωμένη καὶ ἀγνώριστη, πότε ἐπεξεργασμένη καὶ βελτιωμένη, φάνηκε χρήσιμη σ' ὀλόκληρη τὴν «ἀστικὴ» ἀκαδημαϊκὴ Κοινωνιολογία. Τόνιζε (ἢ ἔτσι ἐρμηνεύτηκε) τὴν κοινωνικὴ ἰσορροπία, τὴν ἠθικὴ συνείδηση καὶ τὴν κοινωνικὴ συνοχή. Καὶ μ' αὐτὸν τὸν ἰδεολογικὸ ἐξοπλισμὸ ἀπάντησε στὴν πρόκληση τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ καὶ τῆς διαλεκτικῆς.

Τὸ πῶς ἦταν δυνατόν ὁ Saint - Simon νὰ ἐμπνεύσει δύο τόσο διαφορετικὲς, ἀκόμη καὶ ἀντίθετες, σχολῆς σκέψης —καὶ γι' αὐτὸ νὰ τοῦ δοθεῖ ἡ ἐπωνυμία «ἐνὸς ἄλλου Φάουστ»¹— φαίνεται νομίζω ἀπὸ τὴν πολὺ πετυχημένη ἐπιγραμματικὴ περιγραφή τοῦ χαρακτήρα του, ποὺ διατυπώνει ὁ Ἄγγλος καθηγητῆς τῆς Κοινωνιολογίας στὸ Cambridge, Hawthorn: «Ὁ Saint - Simon ἦταν ὁ ἄνθρωπος τοῦ ὁποίου τὸ πάθος γιὰ τὸ σύστημα ποτέ, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν ἑαυτό του, δὲν κατέπνιξε τὸ ἱστορικὸ του αἰσθητήριο ἢ τὸν τυχοδιωκτισμὸ του»².

Ἡ δισυπόστατη αὐτὴ ἐμπνευση μὲ τὶς πολυδιάστατες προεκτάσεις της, ὀφείλεται σὲ μιὰ περίεργη ἀλλὰ δημιουργικὴ συγκυρία προσωπικῶν χαρακτηριστικῶν ἰδιομορφιῶν, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, καὶ κοινωνικῶν, ἱστορικῶν συνθηκῶν, ἀπὸ τὴν ἄλλη. Κι ὅσον ἀφορᾷ τὸ προσωπικὸ στοιχεῖο, θὰ πρέπει νὰ ἐξάρουμε τὸν ἀντιφατικὸ χαρακτήρα τῆς προσωπικότητος τοῦ Saint - Simon.

1. Βλέπε M. M. Dondo, *The French Faust Henri de Saint-Simon*, New York, Philosophical Library, 1955.

2. Geoffrey Hawthorn, *Enlightenment and Despair: A History of Sociology*, Cambridge University Press, 1974, σ. 172 (ὑπογραμμίσεις δικές μου).

Ἐκ τῶν πρώτων ὡς καὶ τῶν τελευταίων χρόνων, ἡ ζωὴ του ἦταν δεμένη μετὰ τὴν ἀντίφαση καὶ τὸ παράδοξο, τὸ ἥρωικὸ καὶ τὸ τυχοδιωκτικὸ. Δεκατριῶν χρόνων θὰ ἀρνηθεῖ νὰ πάρει μετάληψη. Θὰ φυλακιστεῖ γι' αὐτὸ στὶς φυλακὰς τοῦ Saint - Lazare, ἀπ' ὅπου θὰ δραπετεύσει. Λίγους μῆνες πρὶν πεθάνει (1825) θὰ δημοσιευτεῖ τὸ ἔργο του μετὰ τίτλο «*Νέα Χριστιανοσύνη*». Θὰ ἀρχίσει τὶς σπουδὲς του στὶς θετικὰς ἐπιστῆμες, γιὰ νὰ καταλήξει κοινωνικὸς φιλόσοφος. Ἐνδιάμεσα, θὰ ἐπιδοθεῖ σὲ πολεμικὰς περιπέτειες καὶ σὲ διπλωματικὰς τυχοδιωκτικὰς, παίρνοντας μέρος τὸ 1776, ὡς λοχαγός, στὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα τῶν Ἀμερικανῶν. Στὴ διάρκεια τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, στὴν ὁποία δὲν πῆρε μέρος, θὰ χάσει ὀλόκληρη τὴν περιουσία του, ποὺ δὲν ἦταν εὐκαταφρόνητη. «Κερδοσκοπώντας σὲ ἐπιχειρήσεις ἐθνικὰ ἐπιλήψιμες»¹, θὰ πετύχει ἀργότερα νὰ ξαναποκτήσει ἓνα μέρος ἀπὸ τὴν περιουσία του. Θὰ τελειώσει ὅμως τὴ ζωὴ του μέσα σὲ μεγάλη φτώχεια, στὰ χέρια μερικῶν παλιῶν μαθητῶν του ποὺ τὸν συντηροῦσαν. Τὸ ἴδιο διάχυτη σὲ πολλὰς κατευθύνσεις εἶναι καὶ ἡ πνευματικὴ του προσφορά: μεῖγμα ἀπὸ θετικιστικὰς-ἐμπειρικὰς προτάσεις καὶ διδάγματα χριστιανικῆς-ἀδελφοποιητικῆς ἀγάπης, ποὺ οἱ ὅπαδοί του δὲν θὰ διστάσουν νὰ ἀναγάγουν σὲ θρησκευτικὴ αἵρεση. Σύστημα καὶ τυχοδιωκτισμὸς, θετικισμὸς καὶ αὐθορμητισμὸς, ρεαλισμὸς καὶ οὐτοπία, ὕλισμὸς καὶ ἰδεαλισμὸς εἶναι τὰ στοιχεῖα ποὺ διαμορφώνουν τὸ χαρακτήρα καὶ τὴ σκέψη του. Ὅρθά λοιπὸν θὰ παρατηρήσει ὁ ἱστορικὸς Sanders πῶς «ἡ σπουδαιότητα τοῦ Saint - Simon πηγάζει ἀπὸ τὴν προσωπικότητά του μᾶλλον, παρά ἀπὸ τὰ γραπτὰ του»².

Ἄλλὰ τὸ δισυπόστατο στὴ δράση του καὶ στὴ γραπτὴ του μαρτυρία ἐξηγεῖται ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ Saint - Simon ἔζησε στὸ 18ο αἰῶνα, «τὸν αἰῶνα τῆς φανταστικῆς φαντασίας», κατὰ τὴν ἔκφραση τῶν Fried καὶ Sanders: «Ὁ Saint - Simon ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς χαρακτηριστικότερους ἐκπροσώπους αὐτοῦ τοῦ αἰῶνα»³. Ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση καὶ ὅ,τι ἀκολούθησε ἐπέφεραν τρομακτικὰς ἀλλαγὰς στὶς μέχρι τότε συνήθειες καὶ στάσεις τῶν ἀνθρώπων.

1. Κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Γερμανοῦ κοινωνιολόγου Hans Freyer, *Εἰσαγωγή στὴν Κοινωνιολογία*, Ἀθήνα, Ἀναγνωστίδης, χ.χ., σ. 104. Μὲ 500.000 φράγκα γαλλικὰ ποὺ τοῦ ἔδωσε ὁ Πρῶσος κόμης τοῦ Redern, θὰ ἀγοράσει, σὲ κοινὴ ἐπιχείρηση μαζί του, ἐθνικὰς γαῖες (κυρίως δεσμευμένα ἐκκλησιαστικὰ κτήματα), γιὰ νὰ τὶς μεταπωλήσει ἀργότερα μετὰ ὑπέρογκα κέρδη.

2. J. J. Sanders, *The Age of Revolution*, New York, Roy Publishers, 1949, σ. 95.

3. Albert Fried - Ronald Sanders, *Sociologist Thought*, Garden City, Anchor Books, 1964, σ. 75.

Στὴν κοινωνική καὶ πολιτική ἀρένα μπαίνουν ἀντιμέτωποι δυὸ ἀντίθετοι κόσμοι, δυὸ ἰδεολογίες καὶ δυὸ φιλοσοφίες ποὺ θὰ τροφοδοτήσουν ὅλα σχεδὸν τὰ μετέπειτα κοινωνικά κινήματα. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, μιὰ ἀριστοκρατία ποὺ ἔχανε τὰ προνόμιά της, ἕνα στρώμα εὐγενῶν ποὺ ἄρχιζε νὰ ἐμφανίζει ὅλα τὰ συμπτώματα τῆς φθορᾶς, ποὺ σύντομα θὰ ὀδηγοῦσε στὴν ἐξαφάνισή τους. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, μιὰ νέα δύναμη ἐπιχειρηματιῶν, ἐμπόρων, ἐπαγγελματιῶν, πλάι σὲ μιὰ στρατιά ἀπὸ περιθωριακά κοινωνικά στρώματα, ποὺ ἡ ἐξάπλωση τῆς βιομηχανίας συνεχῶς αὐξανε.

Οἱ οἰκονομικοκοινωνικὲς ἀνακατατάξεις ποὺ ἀκολούθησαν ἐπέφεραν σοβαρὲς ἀναστατώσεις καὶ στὸ χῶρο τῶν ἰδεῶν. Πολλὰ ἀπὸ τὰ βάρη τῶν μέχρι τότε ἐπιστημῶν ἄρχισαν νὰ μετατοπίζονται. Ἡ «κοινωνιολογίζουσα σκέψη», ποὺ μέχρι τότε λειτουργοῦσε ὡς «ἐπιστήμη τῆς προόδου»¹, δέχτηκε τὰ πρῶτα ἀποφασιστικὰ κτυπήματα τῶν κοινωνικῶν αὐτῶν μετασχηματισμῶν. Ἡ κατάρρευση τοῦ «παλιοῦ καθεστώτος» θεωρήθηκε ἀπὸ προοδευτικούς καὶ συντηρητικούς, γιὰ διαφορετικούς ἀπὸ τὸν καθένα λόγους, σύμβολο ἱστορικῆς καμπῆς, μὲ ὅλα τὰ σημάδια μιᾶς κοινωνικῆς ἐπανάστασης. Δύσκολα κανεὶς μποροῦσε νὰ προβλέπει τότε τίς συνέπειές της. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἀκριβῶς ἐκείνη ἕνα μέρος τῆς Κοινωνιολογίας ἀρχίζει νὰ διαμορφώνεται σὲ «ἐπιστήμη τῶν κρίσεων».

Γιὰ τὸν Saint - Simon ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση φάνηκε νὰ ἐκφράζει ὄχι ἀπλῶς μιὰ πολιτικὴ ἀλλὰ μιὰ κοινωνικὴ κρίση. «Ὅ,τι συνέβαινε ἦταν πολὺ πῶς βαθὺ ἀπ' ὅ,τι φαινόταν στὴν ἐπιφάνεια. Ἦταν μιὰ κρίση θεσμῶν μὲ σοβαρὲς συνέπειες στὴ μέλλουσα κοινωνικὴ συγκρότηση.

Ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση ἀπελευθέρωσε τὸ μέλλον τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Δὲν στάθηκε ἐντούτοις ἱκανὴ νὰ ὀργανώσῃ τὸ παρόν. Ἀπὸ τὸ 1789 ὡς τὸ 1815, ἡ Γαλλία δοκίμασε δέκα συντάγματα, ἐνῶ ἡ κοινωνικὴ δομὴ ποὺ στηρίζε τὴν πολιτικὴ τάξη παρέμενε ἡ ἴδια. Ἀφῆνε λοιπὸν ἕνα κενό, ποὺ κανεὶς δὲν ἤξερε ποῦ θὰ ὀδηγοῦσε.

Παρόμοιες διαπιστώσεις, πρέπει νὰ τονίσουμε, δὲν εἶχαν σχέση μὲ τίποτε τὸ ἀπαισιόδοξο ἢ τὸ κυνικὸ ἀπὸ μέρους τοῦ Saint - Simon. Ἀντίθετα, ἐνίσχυσαν τὴν πίστη του πῶς ὄχι μόνον ὑπῆρχε ἐλπίδα γιὰ ἕνα καλῶτερο μέλλον, ἀλλὰ καὶ πῶς αὐτὸ τὸ μέλλον ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ θέληση καὶ μόνον τοῦ ἀνθρώπου. Ἦταν ἕνα μήνυμα αἰσιοδοξίας. Γιατὶ πράγματι γιὰ πρώτη φορὰ ὁ Saint - Simon εἶναι αὐτὸς ποὺ θὰ στηρίξει τίς κοινωνιολογικὲς του παρατηρήσεις στὴ ριζοσπαστικὴ γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη διαβεβαίωση, ὅτι ἡ κοινωνικὴ πρόοδος θὰ μποροῦσε νὰ ὑποκινηθεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἀνθρώπο.

1. Herman Strasser, *The Normative Structure of Sociology*, London, Routledge and Kegan, 1976, σ. 5.

Ἐνάντιον πρὸς αὐτὴ τὴν ἀντίληψη, οἱ Γάλλοι συντηρητικοὶ εἶχαν στηρίζει τὶς ἐλπίδες τοὺς γιὰ κοινωνικὴ ἀναμόρφωση στὴ συσπείρωση τοῦ ἀνθρώπου στοὺς «φυσικοὺς» τοῦ Θεοῦ (κράτους, οἰκογένειας, θρησκείας), πού ὅμως βρίσκονταν κάτω ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ἐξουσία ἐνὸς μονάρχου, μιᾶς ἀριστοκρατίας ἢ τοῦ κλήρου.

Ἡ Κοινωνιολογία ἔτσι, στὴν ἐποχὴ τῆς σύλληψής της (τέλος τοῦ προπερασμένου, ἀρχὴς τοῦ περασμένου αἰώνα), ἦταν τὸ πνευματικὸ ἀπαύγασμα μιᾶς κοινωνικῆς τάξης πού ἔχανε τὰ προνόμια καὶ τὴ δύναμή της, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, καὶ μιᾶς μόλις ἀναδυόμενης «βιομηχανικῆς» τάξης, ἀκόμη ἀσχημάτιστης ἀλλὰ ἀπαιτητικῆς καὶ ἀποφασισμένης νὰ διεκδικήσει, μὲ ὅλα τὰ μέσα πού διέθετε, τὸ μερίδιό πού τῆς ἀνῆκε, ἀπὸ τὴν ἄλλη.

Κοινωνικά, πολιτικά καὶ ἰδεολογικά οἱ «κοινωνιολόγοι» αὐτῆς τῆς ἐποχῆς δὲν ἐκφράζουν ἀναγκαστικὰ τὶς ἰδέες καὶ δὲν ὑπηρετοῦν τὰ συμφέροντα τῆς ἀστικῆς τάξης. Αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια, ἀκόμη καὶ γιὰ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς ὑποστηρικτὲς τοῦ θετικισμοῦ, τῆς κοινωνικῆς δηλαδὴ φιλοσοφίας πού κυριάρχησε στὴν «ἀστικὴ» κοινωνικὴ θεωρία. Ἡ εὐγενὴς καταγωγὴ καὶ ἡ ἀνώτερη μόρφωση πολλῶν ἀπὸ τοὺς πρώτους αὐτοὺς κοινωνιολόγους τρόμαξε ὄχι μόνο τὴν παλιὰ ἀριστοκρατία, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐξέχοντα μέλη τῆς νεόπλουτης μπουρζουαζίας. Ὁ Saint - Simon καὶ «οἱ ὅμοιοί του» ἀνῆκαν σὲ περιθωριακὰ (ὄχι ἀναγκαστικὰ κατώτερα) γιὰ τὴν ἐποχὴ τοὺς στρώματα. Ἦταν ἓνα περίεργο κράμα ἀπὸ τὸν κόσμον πού πέθαινε καὶ ἀπ' αὐτὸν πού δὲν εἶχε ἀκόμη γεννηθεῖ. Οἱ ὄπαδοί τους προέρχονταν ἀπὸ στρώματα καὶ ομάδες καταπιεσμένες, στιγματισμένες ἢ ἀπροσάρμοστες. Γι' αὐτὸ καὶ ἀντιμετωπίζονταν ἀπὸ τοὺς εὐρωστους οἰκονομικά, ἀλλὰ ἀνασφαλεῖς ἀκόμη πολιτικά μικροαστοὺς, ὡς ἐπικίνδυνοι ἀρριβίστες τοῦ πνεύματος.

Ὁ κόμης Saint - Simon, κατ' εὐθειαν ἀπόγονος τοῦ Καρλομάγνου, «κληρονόμος» τοῦ «παλιοῦ καθεστῶτος» καὶ ταυτόχρονα ὀραματιστὴς μιᾶς κοινωνίας χωρὶς προνόμια, καταπίεση καὶ ἀνισότητες, ἀντιπροσώπευε καὶ τὶς δυὸ αὐτὲς κοινωνικὲς τάξεις, ὅπως καὶ οἱ σύγχρονοί του κόμητες Louis de Bonard (1754 - 1840) καὶ Joseph de Maistre (1753 - 1821). «Ἡ προδιὰθεση ἔτσι τοῦ παράξενου αὐτοῦ πνεύματος καὶ ἡ πολυτάραχη ἐποχὴ τῆς ἐπαναστατικῆς καὶ μετεπαναστατικῆς Γαλλίας», θὰ συμπεράνει ὁ Freyer, «συνενώθηκαν γιὰ νὰ ρίξουν τὸν Saint - Simon μέσα σ' ὅλες τὶς καταστάσεις τῆς ζωῆς, πού θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ φανταστεῖ...»¹.

1. Hans Freyer, ὁ.π., σ. 37.

B. ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΣΤΟΝ MARX ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟ

Ἡ Saint - Simon πάντως παρέμεινε περισσότερο γνωστός ὡς «ἡ πρώτη μορφή τοῦ οὐτοπικοῦ σοσιαλισμοῦ», καὶ ὡς τὸ «ἀφετηριακὸ σημεῖο τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ»¹. Αὐτὸ γιὰ τὶς ἐξῆς βασικὲς του διαπιστώσεις: Ἡ παραγωγή μέσα στὸν καπιταλισμὸ ἀναπτύσσεται μὲ τρόπο ἀναρχικό. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἀναρχίας εἶναι ἡ δημιουργία μιᾶς ἀδυσώπητης πάλης ἀνάμεσα στοὺς διάφορους βιομηχάνους, μιὰ κατάσταση ποὺ ρίχνει τὶς μάζες στὸ δρόμο τοῦ μαρτυρίου. Μέσα ὅμως ἀπὸ τὴ βιομηχανικὴ αὐτὴ ἀναρχία θὰ ξεπροβάλλει ἓνα καλύτερο μέλλον γιὰ ὁλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα. Μὲ μιὰ προϋπόθεση: ὅτι στὴν παραγωγή θὰ ἐπικρατοῦσε ὁ ὀρθολογισμὸς, μὲ τὴ μορφή συνεταιριστικῶν ὀργανώσεων παραγωγῶν, γιὰ τὴν ἀπὸ κοινοῦ ἐκμετάλλευση τοῦ δημόσιου πλούτου. Μόνον μ' αὐτὸ τὸν τρόπο θὰ σταματοῦσε ἡ ἐκμετάλλευση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο.

Τέτοιες ἀντιλήψεις δὲν ὑπονοοῦσαν κανένα εἶδος ἐλιτισμοῦ, ὅπως ἀπὸ πρώτη ἄποψη θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ υποθέσει. Ἀπλᾶ, ἀντανακλοῦσαν τὴ σκέψη μιᾶς καινούργιας πραγματικότητας. Ἀπέβλεπαν στὴν ἀναγνώριση τῶν νέων κοινωνικῶν δυνάμεων ποὺ ἄρχιζαν νὰ ἐπικρατοῦν στὴν πορεία τῆς ἐκβιομηχάνισης καὶ ποὺ ἐκφράστηκαν ἰδεολογικὰ στὶς διακηρύξεις τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης. Ὅπως θὰ παρατηρήσει καὶ ὁ Engels, οἱ ἀπόψεις αὐτὲς τοῦ Saint - Simon, «ἀνταποκρίνονταν πέρα γιὰ πέρα σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ μόλις ἄρχιζαν στὴ Γαλλία νὰ γεννιοῦνται ἡ μεγάλη βιομηχανία καὶ μαζὶ μ' αὐτὴ καὶ ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν ἀστική τάξη καὶ στὸ προλεταριάτο»².

Ἡ Saint - Simon εἶχε ἤδη ἀπὸ τὸ 1802 διατυπώσει τὴν ἄποψη ὅτι ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση ἀντανακλοῦσε τὴν ταξικὴ πάλη, ὅχι μόνον ἀνάμεσα στὰ κατεστημένα προνόμια, τοὺς εὐγενεῖς καὶ τὰ νέα οἰκονομικὰ συμφέροντα, τοὺς ἀστοὺς, ἀλλὰ καὶ ἀνάμεσα στοὺς εὐγενεῖς καὶ ἀστοὺς ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά καὶ στοὺς ἀκτῆμονες γεωργοὺς καὶ βιομηχανικοὺς ἐργάτες (τὸ προλεταριάτο) ἀπὸ τὴν ἄλλη. Αὐτὴ ἡ διαπίστωση μπορεῖ σήμερὰ νὰ φαίνεται αὐτονόητη. Δὲν ἦταν ὅμως ὅταν διατυπώθηκε. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Engels θὰ τὴ χαρακτηρίσει σὰν «μιὰ ἀνακάλυψη ἀπὸ τὶς πιὸ μεγαλοφυεῖς»³. Κι ἀκόμη ἡ ἰδέα πὼς «ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση ἀποτελεῖ τὴ βάση τῶν πολιτικῶν θεσμῶν», ὅπως καὶ ἡ πρόβλεψή του, ὅτι «ἡ πολιτικὴ θ' ἀπορροφηθεῖ ὁλοκληρωτικὰ ἀπὸ τὴν οἰκο-

1. George Politzer, Guy Bess καὶ Maurice Caveing, *Βασικὲς Ἀρχές τῆς Φιλοσοφίας*, Ἀθήνα, Ἀναγνωστίδης, χ.χ., σ. 336.

2. Friedrich Engels, *Οὐτοπικὸς Σοσιαλισμὸς καὶ Ἰδεολογικὸς Σοσιαλισμὸς*, ὅ.π., σ. 65.

3. Στὸ ἴδιο.

νομία», θά κατατάξουν τὸν Saint - Simon ἀνάμεσα στοὺς ἀξιολογότερους προδρόμους τῆς σύγχρονης σοσιαλιστικῆς σκέψης.

Παρόμοιες ἀπόψεις, πλατιά διαδεδομένες στοὺς πνευματικούς κύκλους ὅπου μεγάλωσε ὁ Marx, ἐπέδρασαν βαθιά, στὰ ἀρχικά κυρίως στάδια τῶν πνευματικῶν του ἀναζητήσεων. Αὐτὸ φαίνεται καθαρὰ ἀπὸ τὰ πρῶτα κιόλας γραπτὰ του, ὅπως εἶναι «*Ἡ Κριτικὴ τῆς Ἑβελιανῆς Φιλοσοφίας τοῦ Κράτους τοῦ Δικαίου*». Μερικοὶ μάλιστα, ὅπως ὁ Γάλλος κοινωνιολόγος Gurvitch, θά διατυπώσουν τὴν ἄποψη ὅτι ἡ ἐπίδραση τοῦ Saint - Simon πάνω στὸν Marx ἦταν μεγαλύτερη κι ἀπ' αὐτὴ ἀκόμη τοῦ Hegel (1770 - 1831). "Ἄν κι αὐτὸ ἴσως φανεῖ σὲ μερικούς ὑπερβολικό, γεγονός παραμένει ὅτι «ὁ Marx ἐπηρέασθη ἀπὸ τὸν Saint - Simon, πρὶν ἀκόμη ἀρχίσει νὰ μελετᾷ τὴ φιλοσοφία τοῦ Hegel»¹. Κάτι τέτοιο δὲν εἶναι καθόλου ὑπερβολικό, ὅπως ἀπὸ μιὰ ἄποψη θά μπορούσε νὰ φανεῖ, μιὰ καὶ τὸ στενὸ πνευματικὸ καὶ οἰκογενειακὸ του περιβάλλον ἔχει ἀποδειχθεῖ ὅτι ἦταν «φιλο-σενσιμονικό».

Στὴν πόλη Trier, ὅπου ὁ Marx γεννήθηκε καὶ τελείωσε τὸ γυμνάσιο, ζοῦσε ὁ Ludwig Gall, ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐνθερμούς κήρυκες τῶν ιδεῶν τοῦ Saint - Simon. Στὰ 1835 μάλιστα, ὁ Gall κυκλοφόρησε μιὰ ἀξιόλογη μικρὴ πραγματεία, στηριγμένη στὰ κηρύγματα τοῦ Saint - Simon, μὲ τίτλο «*Προνομοιοῦχες Τάξεις καὶ Ἑργατικὲς Τάξεις*»². Ἐπίσης δὲν εἶναι χωρὶς σημασία ὅτι τόσο ὁ πατέρας τοῦ Marx, ὅσο καὶ ὁ διευθυντὴς τοῦ σχολείου ὅπου φοιτοῦσε ὁ ἴδιος, ἀνῆκαν στὸν ἴδιο φιλολογικὸ ὄμιλο ὅπου ἀνῆκε καὶ ὁ Gall. Ἡ σενσιμονικὴ ἐπίδραση θά ἐξακολουθήσει κι ὅταν ἀποφοιτήσῃ ἀπὸ τὸ γυμνάσιο καὶ ἐγγραφεῖ στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Βερολίνου, ὅπου θά παρακολουθήσει

1. Georges Gurvitch, *La sociologie de jeune Marx*, Paris, 1950, σσ. 569 - 580. Σὲ μιὰ μάλιστα ἔκδοση τοῦ 1963, ὁ Gurvitch ὑποστηρίζει ἀκόμη πιὸ ἐντονα αὐτὴ του τὴ θέση. Στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι σκόπιμο νὰ ὑπενθυμίσουμε τὴν ἀποφασιστικὴ ἐπίδραση καὶ τῶν ἄλλων Γάλλων «οὐτοπιστῶν» σοσιαλιστῶν, ὅπως τοῦ Charles Fourier (1772 - 1837), τοῦ Louis Blanc (1811 - 1898) καὶ τοῦ Pierre Joseph Proudhon (1809 - 1865). "Ὅταν τὸ 1843, σὲ ἡλικία 25 χρόνων, ὁ Marx, κληρονομήσῃ ἀπὸ τὴν γερμανικὴν ἀρχὴν, θά ἐγκατασταθεῖ στὸ Παρίσι, θά ἐρθεῖ σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν γαλλικὸ οὐτοπικὸ σοσιαλισμὸ. Ἀπὸ τότε στὴν πραγματικότητά ἀρχίζει μιὰ καινούργια περίοδος στὴν ιδεολογικὴ του ἐξέλιξη, πού θά σφραγίσῃ ἀνεξίτηλα ὅλο τὸ μετέπειτα ἔργο του. "Ὅπως ὁ ἴδιος θά ὁμολογήσῃ σὲ ἕνα του γράμμα πρὸς τὸν Arnold Ruge (1802 - 1880), τὸ Σεπτέμβριον τοῦ 1843, στὴν ἀρχὴ εἶχε πιστέψῃ πὼς οἱ ιδέες τῶν οὐτοπιστῶν σοσιαλιστῶν «ἦσαν δογματικὲς καὶ ἀπάνθρωπες». Γρήγορα ὅμως θά ἀλλάξῃ γνώμη καὶ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1844, μὲ τὴ βοήθεια ὅπως ὀνόμασε καὶ τοῦ Engels, θά ἀρχίσει ὅλο καὶ περισσότερο νὰ χρησιμοποιοῖ τὴν ιδέαν τους (βλέπε Paul K. Padover, *Marx: The Non - Economic Writings*, New York, Mentor Book, 1978, σ. 102). Τὸ γράμμα τοῦ Marx πρὸς τὸν Ruge ἐμφανίζεται στὴν παραπάνω ἐργασία, σσ. 107 - 110.

2. T. B. Bottomore - Maximilien Rubel, *Ὁ Κάρλ Μάρξ σὲ Θέματα Κοινωνιολογίας καὶ Φιλοσοφίας*, Ἀθήνα, Παπαζήσης, 1975, σ. 18.

μαθήματα τοῦ θιασώτη τῶν σενσιμονικῶν θεωριῶν, καθηγητῆ τῆς φιλοσοφίας Eduard Gans. Ἀργότερα, ὁ πεθερός του βαρῶνος Ludwig von Westphalen, στὸν ὅποιο ὁ Marx θὰ ἀφιερῶσει τὴ διδακτορική του διατριβή, θὰ ἀποδειχθεῖ ἐπίσης θαυμαστής τῶν ιδεῶν τοῦ Γάλλου κοινωνικοῦ φιλοσόφου¹. «Εἶναι λοιπὸν σχεδὸν βέβαιο», θὰ καταλήξει ὁ Ἕλληνας κοινωνιολόγος Giddens, «ὅτι ὁ Marx ἦρθε σ' ἐπαφὴ μὲ τὶς ιδέες τοῦ Saint - Simon ἀπὸ τὰ νεανικά του ἀκόμη χρόνια καὶ μπορεῖ κανεὶς νὰ ὑποστηρίξει τὴν ἄποψη ὅτι ἡ ἐπίδραση τῶν γραπτῶν τοῦ Saint - Simon πάνω στὸν Marx, στὰ ἀποφασιστικά χρόνια ποὺ διαμόρφωσε τὶς ιδέες του, ἦταν ἀπὸ μιὰ ἄποψη σχεδὸν τόσο μεγάλη ὅσο καὶ τοῦ Hegel»².

Ἄλλὰ ἀπὸ τὰ πολλὰ σημεῖα ἐπαφῆς ἀνάμεσα στὸν Saint - Simon καὶ στὸν Marx, θὰ ἐπισημάνω μὲ συντομία ὅσα μόνο, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἀποτελοῦν ἀκρογωνιαίους λίθους στὰ θεωρητικὰ σχήματα ποὺ καὶ οἱ δύο τους διατύπωσαν. Συγκεκριμένα, θὰ ἀναφερθῶ στὴν ὑλιστικὴ βάση τῆς ἱστορίας, στὸ ρόλο τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς βιομηχανικῆς ὀργάνωσης, στὴν ἔννοια τοῦ «θετικισμοῦ», στὴ σημασία τῆς «πάλης τῶν τάξεων» καὶ στὴν ἰδέα τῆς «κατάρτησης» ἢ «ἐξοφάνισης» τοῦ Κράτους.

1. Ἡ ὑλικὴ βάση τῆς ἱστορίας

Καὶ οἱ δύο διανοητὲς ὑποστήριξαν πῶς ἡ κοινωνικὴ ἐξέλιξη θὰ πρέπει νὰ ἐρμηνευτεῖ μὲ βάση τὸν ὑλικὸ παράγοντα. Ἐδῶσαν ἰδιαίτερη σημασία στὴν οικονομικὴ ὀργάνωση τῆς κοινωνίας. Οἱ σχέσεις ἰδιοκτησίας μᾶλλον, παρά οἱ μορφές διακυβέρνησης, εἶναι οἱ παράγοντες ποὺ συμβάλλουν στὴν κατανόηση τῆς ἱστορίας. «Ἡ μορφή διακυβέρνησης», θὰ ὑποστηρίξει ὁ Saint - Simon, «δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρά ἓνα ἐπιφανειακὸ σχῆμα: οἱ σχέσεις ἰδιοκτησίας εἶναι ἡ βάση. Συνεπῶς οἱ σχέσεις ἰδιοκτησίας εἶναι τὸ πραγματικὸ θεμέλιο τοῦ κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος»³. Εὐκόλα κανεὶς διακρίνει, σ' αὐτὴ καὶ μόνο τὴ δήλωση, τὴν ἀρχὴ πάνω στὴν ὁποία ἀργότερα ὁ Marx θὰ στηρίξει τὴ σχέση «βάση» - «ἐποικοδόμημα». Χωρὶς νὰ ταυτίσει τὴν πολιτικὴ οἰκονομία τῶν Ἕλληνων οἰκονομολόγων μὲ τὸ δικό του φυσικοπολιτικὸ σύστημα, πίστεψε ἐντούτοις ὅτι ἔπρεπε νὰ τὸ θεμελιώσει πάνω σ' αὐτὴ. Ἡ ἱστορία τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης τοῦ δίδαξε πῶς ἡ οικονομικὴ καὶ ἡ νομικὴ συγκρό-

1. Ὅπως ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν David McLellan, *The Thought of Karl Marx*, New York, Harper and Row, 1971, σ. 7.

2. Anthony Giddens, *Capitalism and Modern Social Theory*, Cambridge, Cambridge University Press, 1975, σ. 2.

3. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Lewis A. Coser, *Masters of Sociological Thought*, ὁ.π., σ. 75.

τηση τῆς κοινωνίας, οἱ συνθῆκες τῆς ὑλικῆς ζωῆς καὶ τὸ δίκαιο τῆς ἰδιοκτησίας πού στηρίζεται πάνω σ' αὐτή, μποροῦν νὰ διατηρηθοῦν, ἀκόμη κι ἂν μεταβληθοῦν τὸ πολιτικὸ σύστημα καὶ οἱ πολιτικοὶ θεσμοί. Αὐτὸ θὰ τὸν κάνει νὰ ἀντικαταστήσει στὰ κατοπινά του γραπτὰ τὴν ἀρχικὴ τριάδα τοῦ «θεολογικοῦ», «μεταφυσικοῦ» καὶ «θετικιστικοῦ» πνευματικοῦ σταδίου, μὲ τὴν ὁποία προσδιόρισε τὴν ἐξελικτικὴ πορεία τῆς ἀνθρωπότητας, μὲ τὴν τριάδα τῆς «φεουδαρχικῆς», «φιλελεύθερης» καὶ «σοσιαλιστικῆς» μορφῆς τῆς οἰκονομίας. Θὰ προσδώσει ἔτσι στὸ φιλοσοφικοῖστορικὸ νόμο τῶν τριῶν σταδίων (πάνω στὸν ὅποιο θὰ στήριζε ἀργότερα ὁ Comte τὸ δικό του φιλοσοφικὸ θεώρημα κοινωνικῆς ἐξέλιξης), ἓνα καθαρὰ οἰκονομικὸ περιεχόμενο.

Θὰ ἦταν στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐντελῶς περιττὸ καὶ καθόλου πρωτότυπο νὰ ἐπεκταθοῦμε στὴν ἀπαρίθμηση τῶν στοιχείων τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ πού στηρίζουν τὴ θεωρία τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης τοῦ μαρξισμοῦ. Ἀπλά, θὰ ἀφήσουμε τὸν Engels νὰ κάνει, μὲ λίγες μόνο προτάσεις, μιὰ σύντομη παρουσίαση τῆς κεντρικῆς ἰδέας πάνω στὸ θέμα αὐτό: «... οἱ ἀντιμαχόμενες κοινωνικὲς τάξεις εἶναι, κάθε φορά, τὸ προϊόν τῶν παραγωγικῶν καὶ ἀνταλλαχτικῶν σχέσεων, μὲ μιὰ λέξη τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων τῆς ἐποχῆς τους, καὶ κατὰ συνέπεια ἡ οἰκονομικὴ δομὴ τῆς κοινωνίας ἀποτελεῖ κάθε φορά τὴν πραγματικὴ βάση πού ἐπιτρέπει, σὲ τελευταία ἀνάλυση, νὰ ἐξηγήσουμε ὁλόκληρο τὸ ἐποικοδόμημα ἀπὸ τοὺς νομικοὺς καὶ πολιτικούς, καθὼς καὶ τὶς θρησκευτικὲς, φιλοσοφικὲς καὶ τὶς διάφορες ἄλλες ἰδέες κάθε ἱστορικῆς περιόδου»¹. Στὸ ἴδιο ἀκριβῶς συμπέρασμα εἶχε καταλήξει καὶ ὁ Marx, ὅταν διατύπωνε τὴν ἄποψη, ὅτι «ὁ τρόπος παραγωγῆς τῆς ὑλικῆς ζωῆς καθορίζει τὸ γενικὸ χαρακτῆρα τῆς κοινωνικῆς, πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς»². Δικαιολογημένα λοιπὸν ἕνας ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς ἀναλυτὲς αὐτῆς τῆς περιόδου θὰ παρατηρήσει πὼς «ἡ ἄμεση κριτικὴ τοῦ Marx κατὰ τῆς ἀντίληψης τοῦ Hegel, πού θεωροῦσε τὴν πνευματικὴ διαδικασίαν ὡς καθαρὰ πνευματικὴ διαδικασία, ξεπήδησε μέσα ἀπὸ τὰ πρῶτα διαβάσματα τοῦ Saint - Simon»³.

2. Παραγωγικὴ ἐργασία καὶ βιομηχανικὴ ὀργάνωση

Μὲ τὶς γενικὲς αὐτὲς ἀπόψεις γιὰ τὴ συγκρότηση καὶ ἐξέλιξη τῶν κοινωνιῶν, ἦταν ἐπόμενο καὶ οἱ δύο τους νὰ δώσουν βαρύνουσα, ἀκόμη καὶ πρωταρχικὴ σημασία στὸ ρόλο τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας. Αὐτὸ ἐρχόταν σὲ

1. Friedrich Engels, *Ὀυτοπικὸς Σοσιαλισμὸς καὶ Ἐπιστημονικὸς Σοσιαλισμὸς*, ὁ.π., σ. 84.

2. Karl Marx, «Πρόλογος», στὴν *Κριτικὴ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας*, Ἀθήνα, Οἰκονομικὴ καὶ Φιλοσοφικὴ Βιβλιοθήκη, 1956, σ. 7.

3. Geoffrey Hawthorn, *Enlightenment and Despair*, ὁ.π., σ. 72.

κτυπητή ἀντίθεση μὲ τὴν παλιά ἰδεαλιστικὴ ἀντίληψη, ποὺ παρουσίαζε τὴν παραγωγὴ, ὅπως κι ὅλες τὶς οἰκονομικὲς σχέσεις, ὡς ἐπουσιώδεις διαδικασίες γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ.

«Οἱ ἀληθινὲς δυνάμεις τῆς κοινωνίας», θὰ διακηρύξει ὁ Saint - Simon, «βρίσκονται σὲ τελευταία ἀνάλυση μέσα στὴν παραγωγικὴ ἐργασία»¹. Εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ ποὺ θὰ ὑποστηρίξει ἀργότερα καὶ ὁ Marx. Ἀρχίζοντας τὴ μελέτη του, «Ὁ Ἄνθρωπος στὴν Ἐργασία καὶ στὴ Συνεργασία», π.χ., θὰ πεῖ: «Τὰ ἄτομα ποὺ παράγουν μέσα στὴν κοινωνία, κατὰ συνέπεια ἢ κοινωνικὰ καθορισμένη παραγωγὴ τῶν ἀτόμων, ἀποτελεῖ ἀφετηρία»². Ἔτσι, ὅλο αὐτὸ ποὺ ὀνομάζουμε «παγκόσμια ἱστορία» δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ δημιουργημα τῆς ἀνθρώπινης ἐργασίας. «Ὁ ἄνθρωπος παράγει καὶ ἀναπαράγεται μὲ τὴν πολιτιστικὴ καὶ τὴ βιολογικὴ ἔννοια», θὰ γράψει στὰ «Χειρόγραφα» του (1844). «Ὁλη ἡ ἀνθρώπινη δραστηριότητα μέχρι τώρα ἦταν ἡ ἐργασία, δηλαδὴ ἡ βιομηχανία...»³.

Καὶ οἱ δύο τοὺς θεώρησαν τὴν παραγωγὴ ὡς βασικὴ οἰκονομικὴ δραστηριότητα, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν κατανάλωση ποὺ εἶχε τραβήξει τὴν προσοχὴ τῶν κλασικῶν οἰκονομολόγων, πρὶν ἀπ' αὐτούς. «Ἡ παραγωγὴ χρήσιμων ἀγαθῶν», θὰ ἀποφανθεῖ ὁ Saint - Simon, «εἶναι ὁ μόνος λογικὸς καὶ θετικὸς στόχος, ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ θέσουν οἱ πολιτικὲς κοινωνίες»⁴. Ἀπ' αὐτὸ θὰ βγεῖ τὸ συμπέρασμα πὼς «οἱ παραγωγοὶ χρήσιμων ἀγαθῶν, ὡς οἱ μόνοι χρήσιμοι ἄνθρωποι στὴν κοινωνία, εἶναι αὐτοὶ ποὺ θὰ πρέπει νὰ συνεργαστοῦν μεταξὺ τους γιὰ νὰ προσδιορίσουν τὴν πορεία της»⁵.

Σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς φυσιοκράτες, ποὺ ἐξυμνοῦσαν τοὺς («καπιταλιστὲς τῆς γεωργίας»), ὁ Saint - Simon τόνισε τὴ σημασία τῶν («ἐπιχειρηματιῶν τῆς βιομηχανίας»). Ἡ βιομηχανία ὡς μέθοδος παραγωγῆς ὑψώνεται σὲ ultima ratio τῆς συλλογικῆς ζωῆς, σὲ ἀντίθεση μὲ ἄλλους («οὐτοπιστὲς» σοσιαλιστὲς, ποὺ ἔβλεπαν μὲ καχυποψία, ἀν δὲν ἀπέρριπταν ἀνοιχτά, ὅ,τι ἔφερε μαζί της ἡ βιομηχανικὴ ἀνάπτυξη. Ἀλλὰ καὶ κάτι περισσότερο: ἡ μόνη «φυσιολογικὴ» μορφή ποὺ θὰ μπορούσε νὰ πάρει ἡ κάθε συλλογικὴ δραστηριότητα, ὅπως καὶ ἡ κάθε κοινωνικὴ ὀργάνωση, ἦταν ἡ βιομηχανικὴ. Πάνω στὴ βιομηχανία «θεμελιώνονται ὅλες οἱ πραγματικὲς δυνάμεις τῆς κοινωνίας»⁶.

1. Saint-Simon, *L'industrie* (1817), τόμος III, μέρος Α'.

2. Karl Marx, ἀπὸ τὰ «Grundrissen» τῆς «Κριτικῆς τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας» (1857 - 58), Ἀθήνα, Ἀναγνωστίδης, χ.χ., σ. 16.

3. Karl Marx, *Οἰκονομικὰ καὶ Φιλοσοφικὰ Χειρόγραφα*, Ἀθήνα, Γλάρος, 1975, σ. 135.

4. *Oeuvres de Saint-Simon et d'Enfantin* (1865 - 78), II: «L'industrie».

5. Στὸ ἴδιο.

6. Saint-Simon, *Catechisme des industriels*, ὅπως ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Hans Freyer, ὁ.π., σ. 90.

Αυτή είναι (ή αφετηρία καθώς και τὸ τέρμα τῶν προσπαθειῶν μας)¹. Ἡ βιομηχανικὴ ὀργάνωση ἐκτοπίζει ὅλα τὰ φεουδαρχικὰ ὀργανωτικὰ κατὰλοιπα. Σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν τέχνη, ἡ βιομηχανικὴ ὀργάνωση καὶ ἡ βιομηχανικὴ τεχνικὴ γίνεται δύναμη πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ. «Ἡ βιομηχανικὴ ἰκανότητα» (δύναμη), ὅπως καὶ οἱ ἰκανότητες» πού ἀναπτύσσουν οἱ τέχνες καὶ τὸ ἐμπόριο, πρέπει νὰ ἀντικαταστήσουν τὴ στρατιωτικὴ καὶ φεουδαρχικὴ ἰκανότητα... Ἡ θετικιστικὴ ἐπιστημονικὴ ἰκανότητα πρέπει νὰ πάρει τὴ θέση τῆς πνευματικῆς δύναμης)².

Σ' αὐτὲς τὶς ἐξελίξεις πού θὰ καθιέρωναν ὡς κυρίαρχη δύναμη τὴ βιομηχανία, ὁ Saint - Simon δὲν ἔβλεπε τίποτε τὸ ἀνεξέλεγκτα ἀπειλητικὸ. Ἀντίθετα, καὶ ὠφέλιμες τὶς θεωροῦσε καὶ ἀναπόφευκτες. Ἡ κοινωνία θὰ ἐβρισκε τὴν ἀρμονία καὶ θὰ συμφιλιωνόταν μὲ τὸν ἑαυτό της, μόνο μὲ τὴν πλήρη ἐκβιομηχανίση της³. Σὲ μιὰ τέτοια κοινωνία ὁ ἄνθρωπος θὰ ξανάβρισκε τὸν ἑαυτό του· θὰ δημιουργοῦσε ὁ ἴδιος τὶς συνθῆκες πού θὰ τοῦ ἐπέτρεπαν νὰ ἐξαλείψει τὴν ἀδικία, τὴ φτώχεια, τὴν καταπίεση, τὴν ἀλλοτρίωση. «Στὸ παλιὸ σύστημα», θὰ πεῖ, «οἱ ἄνθρωποι ἱεραρχοῦνται σὲ ἀντιπαράθεση μὲ τοὺς ἡγέτες τους· στὸ νέο (βιομηχανικὸ) σύστημα συνεργάζονται μαζί τους. Τότε διοικοῦσαν οἱ στρατιωτικοὶ ἡγέτες· τώρα διευθύνουν οἱ διευθυντὲς τῆς βιομηχανίας. Τότε οἱ ἄνθρωποι ἦταν ἀντικείμενα· τώρα εἶναι συνεταῖροι»⁴.

Ἄλλα αὐτὰ βέβαια δὲν ἐπρόκειτο νὰ ὑλοποιηθοῦν ἂν ἀφήνονταν στὴν τύχη τους. Χρειαζόταν ἐκτεταμένους καὶ συστηματικὸς σχεδιασμὸς, ἕνα τέλειο ἐπεξεργασμένο σύστημα ὀργάνωσης, γιατί, ὅπως ἔλεγε, «ὁ 19ος αἰώνας κυριαρχεῖται ἀκόμη ἀπὸ τὸν ἰκρίσμο» χαρακτῆρα πού χαρακτηρίζει τὸν 18ο αἰώνα. Δὲν ἔχει ἀκόμη ἀποκτήσει τὸν ὀργανωτικὸ ἐκεῖνο χαρακτῆρα πού θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀποκλειστικὰ δικός του»⁵. «Ὅ,τι κι ἂν σκέφτηκε ἡ ἔπραξε σ' αὐτὸν τὸ στόχο σκόπευε: «Νὰ ἀναδιοργανώσει τὶς εὐρωπαϊκὲς κοινωνίες πάνω στὶς βάσεις τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς βιομηχανίας —αὐτὸς ἦταν ὁ ἀντικειμενικὸς του σκοπός, πού δὲν τὸν ἔχασε ποτὲ ἀπὸ τὰ μάτια του»⁶.

1. Henri Saint-Simon and Prosper Enfantin, *Oeuvres* (Paris, 1865 - 78), XXXIX, 1, 6, 156 καὶ 159.

2. Στὸ ἴδιο.

3. Αὐτὲς οἱ δηλώσεις θυμίζουν τὴν ἐναγώνια προσπάθεια τοῦ ἀύπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ νὰ διαπεράσει τὸ φράγμα τῆς ὑπανάπτυξης, μὲ τὰ ἀλλεπάλληλα πενταετῆ προγράμματα ἐκβιομηχανίσης στὴ Σοβιετικὴ Ἐνωση.

4. Ὅπως ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Elie Halevy, «The Economic Doctrine of Saint - Simon», στὸ Peter Gay - R. K. Webb, *ὁ.π.*, σ. 85.

5. Saint-Simon, *Du systeme industriel*, Paris, 1821 (πρόλογος).

6. Dennis H. Wrong - Harry L. Grucey, *Readings in Introductory Sociology*, New York, Macmillan, 1977, σ. 130.

Ἡ «κοινωνική φυσιολογία» (Κοινωνιολογία) ἐπρόκειτο νὰ βοηθήσει στὴ νέα αὐτὴ κοινωνικὴ ὀργάνωση ποὺ ἀπαιτοῦσε ἡ «βιομηχανικὴ ἐπανάσταση». Θὰ ἐπεκτεινόταν ἡ ἐπιστημονικὴ προοπτικὴ ἀπὸ τὴ διερεύνηση τοῦ χώρου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν στὴ διερεύνηση τῆς ἀνθρώπινης κοινότητος. Θὰ πλησιάζαμε τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν κοινωνία μὲ μεθόδους καὶ προοπτικὲς ποὺ θὰ ἦταν σύμφωνες μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς «ἐπιστημονικῆς ἐπανάστασης», ποὺ μάλιστα εἶχε ἀρχίσει. Ἡ Κοινωνιολογία, μὲ ἄλλα λόγια, προοριζόταν νὰ φέρει σὲ πέρας αὐτὸ ποὺ οἱ ἄλλες ἐπιστῆμες εἶχαν ἀφήσει ἀτέλειωτο. Καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ ὁ Saint - Simon θεωρεῖται πρόδρομος τῆς ἰδέας τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ προγραμματισμοῦ στὶς σύγχρονες σοσιαλιστικὲς κοινωνίες, «μὴ ἀποφασιστικὴ ἐπέμβαση τοῦ ἀνθρώπου στὴ 'φυσικὴ', ἀνεξέλεγκτη ροὴ τῶν πραγμάτων»¹.

Ὅταν ὁ Saint - Simon, βέβαια, μιλοῦσε γιὰ «βιομηχανικὴ κοινωνία», ὅπως θὰ ἔχει γίνεи μέχρι τώρα ἀντιληπτό, δὲν ἔδινε στὸν ὄρο τὴν ἴδια ἔννοια ποὺ τοῦ ἔδιναν οἱ σύγχρονοί του. Οὔτε χρησιμοποίησε τὸν ὄρο μὲ τὸν τρόπο ποὺ τὸν χρησιμοποίησε ἀργότερα ὁ Marx. Ἡ «βιομηχανικὴ κοινωνία» δὲν ἀναφέρεται σὲ ἀντίθεση ἢ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὴν «ἀγροτικὴ κοινωνία» ἢ τὴν κοινωνία στὴν ὁποία ἐπικρατοῦσε ἡ «βιοτεχνικὴ» ὀργάνωση καὶ τεχνολογία. Ἐπὶ πλέον, δὲν εἶχε τὴν ἔννοια ἐνὸς μεταβατικοῦ σταδίου, ποὺ θὰ ὀδηγοῦσε στὸ σοσιαλισμό, μέσα ἀπὸ ὀρισμένους κοινωνικὲς διεργασίες, ἱστορικὰ καθορισμένες.

Ὁ ὄρος εἶχε μὴ καθαρὰ ἀντιφεουδαρχικὴ σημασία. Συνδεόταν μὲ τὴ διάκριση ἀνάμεσα σὲ «παραγωγικὴ» καὶ «μὴ παραγωγικὴ» ἐργασία, ἀνάμεσα σὲ «ἐργάτες» καὶ σὲ «ἀργοσχόλους», μὴ διάκριση ποὺ συναντᾶμε ἀρχικὰ στὴν πολιτικὴ οἰκονομία. Γιὰ τὸν Saint - Simon, «ἐργαζόμενοι» δὲν εἶναι μόνο οἱ μισθωτοὶ καὶ οἱ ἡμερομίσθιοι, ἀλλὰ καὶ οἱ δραστήριοι ἄστοι ἐπαγγελματίες, οἱ ἔμποροι, οἱ τραπεζίτες, οἱ ἐργοστασιάρχες καὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐπιστήμης. «Ἀργόσχολοι» δὲν εἶναι μόνο ὅσοι ἀπολάμβαναν τὰ παλιὰ προνόμια, ἀλλὰ καὶ ὅλοι ὅσοι ζοῦσαν ἀπὸ εἰσοδήματα, χωρὶς νὰ συμμετέχουν στὴν παραγωγή καὶ στὴ διακίνηση ἀγαθῶν. «Βιομήχανος» (industriel) εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἐργάζεται καὶ ταυτόχρονα δημιουργεῖ ἐργασία γιὰ τοὺς ἄλλους. Μ' αὐτὸ ὁ Saint - Simon ἤθελε νὰ ὑπογραμμίσαι τὴ συγγένεια ἀνάμεσα στὸν ἐργοδότη καὶ στὸν ἐργάτη. Ἀπέβλεπε στὴν ταύτιση τῶν συμφερόντων τους. Πρὸς τὸ τέλος κυρίως τῆς ζωῆς του, συγκέντρωσε τὶς προσπάθειές του στὸ νὰ πείσει τοὺς ἐμπόρους, τοὺς ἐπιχειρηματίες, τοὺς τραπεζίτες, τοὺς «βιομηχάνους», ὅτι ἀποτελοῦσαν μὴ τάξην ἀνθρώπων, ποὺ στὰ χέρια τους κρα-

1. John Plamenatz, *Man and Society*, New York, McGraw Hill, 1963, σ. 53.

τουσαν τεράστια δύναμη για να κάνουν το καλό. Τη δύναμη όμως αυτή δεν την χρησιμοποιούσαν γι' αυτόν το σκοπό.

«Αν επρόκειτο να σταματήσει το χάος που κυριαρχούσε σελόκληρο τον καπιταλιστικό κόσμο, θα έπρεπε να συντελεστούν ριζικές κοινωνικές μεταμορφώσεις. Η Γαλλική Έπανάσταση έδωσε, βέβαια, αξιοπρέπεια και έξουσία στις καταπιεζόμενες μάζες. Δεν μπόρεσε όμως να καλύψει τις βασικές ανάγκες του εργαζομένου. Το μέλλον του «βιομηχάνου», υποστήριξε, ήταν δεμένο μ' αυτούς που είχε στη δούλεψή του. Τόνισε αυτή τη συνεργασία, γιατί πίστευε πως ήταν για το συμφέρον όλων, εργοδοτών και εργαζομένων. Ζήτησε να δοθεί στους «βιομηχάνους» πολιτική δύναμη με το επιχείρημα, ότι, σε όλες τις προηγούμενες εποχές, η δύναμη δινόταν συνήθως σ' αυτούς που ήξεραν πώς να έξουσιάζουν», δηλαδή πώς να επιβάλλουν το φόβο». Σήμερα, όποιος έχει μεγαλύτερη ικανότητα να διευθύνει, «όποιος ξέρει να συντονίζει άποδοτικά τις προσπάθειες διαφορετικών τάξεων, όποιος μπορεί να αυξάνει την παραγωγή, είναι αυτός στον οποίο θα πρέπει να άνατεθεί και η διεύθυνση των δημοσίων υποθέσεων»¹. Γι' αυτό και η κραυγή της αλλαγής δεν ήταν «εργάτες όλου του κόσμου ένωθείτε», αλλά «εργαζόμενοι όλων των τάξεων συνεργασθείτε». Μ' αυτή τη συνεργασία θα όλοκληρωνόταν η «κοινωνία των πολιτών».

Ερμήνευσε επί πλέον τη μεταβίβαση της ιδιοκτησίας από τους φευδάρχεις στους άστους, καθώς επίσης και τις πολιτικές άναστατώσεις που άκολουθούν παρόμοιες μετατοπίσεις, ως άναγκαίες διαδικασίες που συνοδεύουν την άνάπτυξη της βιομηχανικής όργάνωσης². «Καμιά άπολύτως αλλαγή στην κοινωνική τάξη δεν συντελείται, χωρίς αλλαγές στο καθεστώς της ιδιοκτησίας»³.

Μ' αυτό τον τρόπο κατόρθωσε να διεισδύσει στους πραγματικούς παράγοντες που επηρέασαν άποφασιστικά την εξέλιξη των ευρωπαϊκών κοινωνιών και σε βάθος που κανένας από τους σύγχρονους του ιστορικούς ή φιλοσόφους δεν είχε κατορθώσει. «Έτσι, άν τόσο ό Thierry και ό Megniet όσο κι ό Guizot», θα γράψει ό Plekhanov (1856 - 1918), «υπόδειχναν τις σχέσεις ιδιοκτησίας σαν το θεμέλιο στην κάθε κοινωνική δομή, ό Saint - Simon, που πιό έντονα και για πρώτη φορά έρριχνε φώς στην ιστορία αυτών των σχέσεων στην σύγχρονη Ευρώπη, προχώρησε παραπέρα και αυτοερωτήθηκε: γιατί ακριβώς αυτές, κι όχι άλλες σχέσεις παίζουν ένα τέτοιο σημαντικό ρόλο;

1. Saint-Simon, *Oeuvres*, XXII, σ. 91.

2. Βλέπε Α. Ρ. Sheptulin, *Marxist-Leninist Philosophy*, Moscow, Progress Publishers, 1978, σσ. 294 - 295.

3. Saint-Simon, «De la réorganisation de la société», στο *Oeuvres*, τόμος Ι, σ. 242. Βλέπε επίσης του ίδιου, «L'industrie», *δ.π.*, τόμος ΙΙΙ, σ. 89.

Ἡ ἀπάντηση σ' αὐτὸ τὸ ἐρώτημα ἔπρεπε νὰ ζητηθεῖ στὶς ἀπαιτήσεις, τὶς ἀνάγκες ποὺ δημιουργοῦσε ἡ βιομηχανικὴ ἐξέλιξη»¹. Γι' αὐτὸ κι ὁ Durkheim θὰ ἀποκαλέσει τὸν Saint - Simon «ἀπόστολο τῆς ἐκβιομηχάνισης», ἀφοῦ πρόβλεψε «τὸν ἐρχομὸ μιᾶς νέας μορφῆς συλλογικῆς ζωῆς, σὰν τὴν πρώτη προσπάθεια ἐγκαθίδρυσης μιᾶς κοινωνικῆς ὀργάνωσης ποὺ θὰ στηρίζεται πάνω σὲ οἰκονομικὴ βάση», ἐνῶ ταυτόχρονα ἐπέμενε ὅτι «οἱ σύγχρονες κοινωνίες θὰ ἐξισοροπήσουν τελικὰ, μόνον ὅταν ὀργανωθοῦν πάνω σὲ καθαρὰ βιομηχανικὲς βάσεις»².

3. Ὁ ἰθελικισμὸς τοῦ Marx

Ὁ Marx πίστευε πὼς ἐγκαινίαζε μιὰ προσέγγιση τοῦ κόσμου πολὺ πιὸ «θετικὴ» ἀπὸ τὸν «θετικισμὸ» τοῦ Comte. Ὁ θετικισμὸς αὐτοῦ τοῦ τελευταίου ἦταν, ὅπως ἔλεγε, «διάτρητος ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ καντιανισμοῦ». Σὲ μιὰ συνέντευξη ποὺ δημοσιεύθηκε σὲ ἀμερικανικὴ ἐφημερίδα τοῦ 1871, θὰ πεῖ πὼς ἡ θεωρία τοῦ Comte δὲν κάνει τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ ἀντικαθιστᾷ «μιὰ παλιὰ ἱεραρχία μὲ μιὰ νέα»³. Ἄν καὶ οἱ δυὸ τόνισαν τὴν ἀνάγκη ἐφαρμογῆς ἐπιστημονικῶν μεθόδων στὴν ἀνάλυση τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, οἱ θεωρητικὲς ἐπιμειξίες ποὺ ἐπεχείρησαν καὶ τὰ συμπεράσματα στὰ ὁποῖα κατέληξαν, διαφοροποίησαν τὴν προσφορά τους. Ἡ κοντιανὴ φόρμουλα πῆρε τὴ μορφή: Ἐπιστημονικὴ Μέθοδος × Ἱεραρχικὴ Μεταφυσικὴ = Θετικιστικὴ Κοινωνιολογία. Ἡ μαρξιστικὴ φόρμουλα πῆρε τὴ μορφή: Ἐπιστημονικὴ Μέθοδος × Ρομαντικὴ Μεταφυσικὴ = Ἐπιστημονικὸς Σοσιαλισμὸς⁴.

Πέρα ὅμως ἀπὸ τὸν διαφορετικὸ πρᾶγματι χαρακτήρα ποὺ ὁ Marx ἔδωσε στὸν «θετικισμὸ» του, γεγονὸς παραμένει ὅτι «παράχτηκε ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ, ποὺ παράχτηκε κι ὁ θετικισμὸς τοῦ Comte, δηλαδὴ τὰ γραφτὰ τοῦ Saint - Simon»⁵. Ἡ συγγένεια αὐτὴ γίνεται ἰδιαίτερα αἰσθητὴ ἂν μελετήσουμε τὰ πρῶμα γραπτὰ του. Στὰ «Οἰκονομικὰ καὶ Φιλοσοφικὰ Χειρόγραφα» (1844) π.χ., θὰ προβλέψει ὅτι «ἡ φυσικὴ ἐπιστῆμη θὰ ἐνσωματώσει μιὰν ἡμέρα τὴν ἐπιστῆμη τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἴδιο ὅπως ἡ ἐπιστῆμη τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἐνσωμα-

1. Γ. Πλεχάνωφ, Ἡ Ἐξέλιξη τῆς Μομιστικῆς Ἀντίληψης στὴν Ἱστορία, Ἀθήνα, Ἀναγνωστίδης, χ.χ., σ. 41.

2. Emile Durkheim, *Le socialisme*, ὁ.π., σ. 188.

3. «Woodhull and Clafein's Weekend», 12 Αὐγούστου 1871: *Works*, XVII, σ. 643.

4. Alvin Gouldner, *The Coming Crisis of Western Sociology*, New York, Basic Books, 1970, σ. 112.

5. Tom Bottomore, *Κοινωνιολογία καὶ Μαρξισμὸς*, Ἀθήνα 1975, σ. 12.

τώσει τή φυσική επιστήμη· θά υπάρξει μιὰ ένιαία επιστήμη»¹· κι ότι «οί φυσικές επιστήμες θά αποτελέσουν τή βάση μιᾶς ανθρώπινης επιστήμης»². Είται ή ίδια κατάσταση πρὸς τήν όποία απέβλεπε και ό Saint - Simon όταν αξίωνε «ή ήθική και ή πολιτική νά γίνουν επιστήμες ήθικές»,³ ή όταν διακήρυττε ότι «οί επιμέρους επιστήμες αποτελοῦν στοιχεῖα μιᾶς γενικῆς επιστήμης»⁴ και ζητοῦσε «ἀπὸ τούς πολλούς νόμους τῶν επιμέρους επιστημῶν νά διατυπωθεῖ ένας γενικός νόμος»⁵.

Οί κοινωνικές επιστήμες θά έπρεπε, σύμφωνα με τὸν Saint - Simon, νά συγκροτηθοῦν παίρνοντας ὡς παράδειγμα τίς ἄλλες φυσικές επιστήμες. Ὁ άνθρωπος αποτελεί ἀπλῶς ένα κομμάτι τῆς φύσης. Τὸ σύμπαν εἶναι ένα και ὁμοιόμορφο. Ὁμοιόμορφη πρέπει γι' αὐτὸ νά εἶναι και ή μέθοδος με τήν όποία θά διερευνήσουμε όποιοδήποτε τμήμα αὐτοῦ τοῦ σύμπαντος. Ὁ ἄνθρωπος και τὸ σύμπαν μοιάζουν με μηχανισμούς πού λειτουργοῦν σέ δύο επίπεδα. Τὸ ένα επίπεδο ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ ἄλλο, και ή φύση τοῦ ενός δὲν διαφέρει ἀπὸ τή φύση τοῦ ἄλλου. Ὁ ἄνθρωπος «συνδέεται με τὸ σύμπαν, ὅπως ένα μικρὸ ρολόι μέσα σέ ένα μεγάλο ἐκκενρές, πού παίρνει κίνηση ἀπ' αὐτό»⁶. Και ἐπειδὴ έχει ἀποδειχθεῖ ότι μόνο ή θετικιστική μέθοδος εἶναι αὐτή πού μᾶς ἐπιτρέπει νά γνωρίσουμε τὸν κόσμο τῆς ὕλης, εἶναι ἐπόμενο ότι μόνο με τήν ίδια μέθοδο μποροῦμε νά γνωρίσουμε και τὸν κόσμο τοῦ πνεύματος. Ἀπὸ τὸ δέκατο πέμπτο αἰώνα κι ἐδῶ, τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ἀναπτύσσει τήν τάση «νά βασιζει ὅλη τή λογική του πάνω σέ παρατηρήσιμα και ἐλέγξιμα στοιχεῖα. Ἡ ἀστρονομία, ή φυσική και ή χημεία ἔχουν ἤδη διαρθρωθεῖ πάνω σ' αὐτή τή θετικιστική βάση... Πρέπει συνεπῶς νά συμπεράνει κανείς ἀπ' αὐτὸ ότι ή φυσιολογία, τῆς όποίας μέρος αποτελεί ή επιστήμη τοῦ ἀνθρώπου, θά χρησιμοποιήσει ἀναγκαστικά τή μεθοδολογία πού υιοθέτησαν οι ἄλλες φυσικές επιστήμες»⁷. Ἡ «φυσιολογία» στὸ σύνολό της ἀσχολεῖται με ὅλα ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα πού συνδέονται με τὰ ἑνόργανα ὄντα. Διαιρεῖται δὲ σέ δυὸ κατηγορίες: ή μία («εἰδική φυσιολογία») συμπεριλαμβάνει τούς βιολογικούς ὀργανισμούς, ή ἄλλη («γενική φυσιολογία») τούς κοινωνικούς ὀργανισμούς. Ἡ φυσιολογία δὲν εἶναι μόνο ή επιστήμη πού ἀσχολεῖται με τὰ ὄργανά μας ὡς ξεχωριστὲς ἑνότητες και κάνει πειράματα... γιὰ νά καθορίσει τίς σφαῖρες

1. Στὸ ἴδιο, σ. 16.

2. Στὸ ἴδιο.

3. Saint-Simon, *Mémoires sur la science de l' homme* (1813).

4. *Oeuvres de Saint-Simon et d' Enfantin*, 1865 - 78, XI, σ. 18.

5. Saint-Simon, *Mémoires sur la science de l' homme* (1813).

6. Ὅπως ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Emile Durkheim, «Saint-Simon on the Origins of Industrial Society and Scientists», ὁ.π., σ. 130.

7. Στὸ ἴδιο, σσ. 130 - 131.

δραστηριότητάς τους. . . «Παράλληλα μ' αὐτὴ ὑπάρχει καὶ ἡ γενικὴ φυσιολογία» ποὺ ἀψφώνεται πάνω ἀπὸ τὰ ἄτομα, θεωρώντας τα ἀπλῶς ὡς ὄργανα τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, μὲ σκοπὸ νὰ ἐξετάσει τίς ὀργανικὲς τους λειτουργίες, ἀκριβῶς ὅπως ἡ ἐξειδικευμένη φυσιολογία διερευνᾷ τίς λειτουργίες τῶν μεμονωμένων ἀτόμων»¹.

Βασικὸ ἔτσι μέλημα τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν γίνεται ἡ ἀνακάλυψη τῶν νόμων ποὺ διέπουν τὴν ἐξέλιξη τῶν κοινωνιῶν. Ὁ ὑπέρτατος νόμος τῆς προόδου τοῦ ἀνθρώπου, θὰ πεῖ, παρασύρει καὶ ἐξουσιάζει τὸ καθετί: Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ὄργανό της. "Ἄν καὶ ἡ δύναμη αὐτὴ πηγάζει ἀπὸ μᾶς τοὺς ἴδιους, δὲν ἔχουμε ἐντούτοις τὴ δύναμη νὰ ἀπαλλαγούμε ἀπὸ τὴν ἐπίδρασή της, ἢ νὰ περιορίσουμε τὴ δράση της, ὅπως δὲν μποροῦμε νὰ ἐπέμβουμε καὶ νὰ σταματήσουμε τὸν πλανήτη μας νὰ περιστρέφεται γύρω ἀπὸ τὸν ἥλιο. Αὐτὸ ποὺ μποροῦμε μόνο νὰ κάνουμε εἶναι νὰ ὑπακούσουμε σ' αὐτὸ τὸ νόμο, ἔχοντας ἐπίγνωση τῆς πορείας μας, ἀντὶ νὰ παρασυρόμαστε τυφλά².

Τέτοιες ἀπόψεις, ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ κάτω, θὰ γίνουν ἀκρογωνιαῖοι λίθοι ποὺ θὰ στηρίζουν τίς θεωρίες τοῦ Comte. Στὸν Comte ὅμως, ὁ θετικισμὸς νοθεύεται μὲ μεγάλες δόσεις θεολογικῆς σκέψης καὶ ἰδεαλιστικῆς προδιάθεσης, ὥστε στὸ τέλος νὰ γίνεται ἀγνώριστος. Ἀκόμη καὶ ὁ τίτλος τῆς ἐξάτομης ἐργασίας του «*Μαθήματα Θετικιστικῆς Φιλοσοφίας*» (1830 - 1842) προδίνει τὴν ἀντίφαση αὐτῆ³.

Ἔτσι, ἐνῶ εἶναι γενικὰ παραδεκτὸ πὼς ὁ Marx πρόσφερε στὴν Κοινωνιολογία καὶ στὴν «ἱστορικὴ σχολή» στὴ Γερμανία ὅ,τι πρόσφερε ὁ Comte στὸν Durkheim καὶ στὴ σχολὴ του στὴ Γαλλία, συνήθως παραγνωρίζεται ὅτι οἱ προσφορὲς αὐτὲς γίνονται δυνατὲς κυρίως χάρις στὴν ἰδέα πὼς ἡ ἱστορία, ἂν κι ἀποτελεῖ ἰδιαίτερη μορφή ἐξέλιξης, ὑπακούει ἐντούτοις στοὺς δικούς της ἰδιαίτερους νόμους. Συχνὰ παραβλέπουμε πὼς ὁ Saint - Simon ἦταν αὐτὸς ποὺ πρῶτος διακήρυξε ὅτι ὁ πραγματικὸς σκοπὸς τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν εἶναι ἡ ἀποκάλυψη τῶν νόμων ἀνάπτυξης ποὺ κυβερνοῦν τὴν ἀνθρώπινη ἐξέλιξη: «Τὸ νὰ λέμε ὅτι ὁ Marx, ὅχι σὲ μικρότερο βαθμὸ ἀπ' ὅ,τι ὁ Comte, παρέμεινε πιστὸς στὶς πνευματικὲς του ἀφετηρίες», θὰ παρατηρήσει ὁ Lichtheim, «ἰσοδυναμεῖ, σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσή, μὲ τὸ νὰ πᾶμε πιὸ πίσω ἀπὸ τὸν χεγκελιανισμό τῶν φοιτητικῶν του χρόνων, ἀφοῦ ξέρομε καλὰ πὼς ὁ

1. Στὸ ἴδιο, σ. 131.

2. Saint-Simon, «L' organisateur»: *Oeuvres de Saint-Simon et d' Enfantin*, IV, σ. 119.

3. Auguste Comte, *Cours de philosophie positive*, Paris, Bailaire, 1877, τ. II.

Marx είχε έρθει σέ έπαφή με τόν σενσιμονισμό¹. Καί θα προσθέσει πύο κατηγορηματικά ό McQuarie: «Τά γραπτά τοῦ Saint - Simon ήταν εκείνα πού έδωσαν τήν έμπνευση στόν Marx νά γράψει τά έργα τής ώριμης ήλικίας του»². 'Ο Marx θα διατυπώσει μιá έπιστημονική Κοινωνιολογία, μιá έπιστήμη τοῦ άνθρώπου, «πού μαζί με τόν Saint - Simon (καί τόν στενό συνεργάτη και μαθητή του Auguste Comte), τήν φαντάστηκε και ώς κοινωνική στατική και ώς κοινωνική δυναμική —μιá θεωρία ίκανή νά έρμηνεύσει τόσο τις κοινωνικές δομές, όσο και τήν εξέλιξή τους»³.

Παράλληλα, ό Marx θα έπιδοθεϊ στη σπουδή τής βιολογίας, τής φυσικής, τής χημείας, τών μαθηματικών και ιδιαίτερα τής πολιτικής οικονομίας, πού άνθιζε τότε στην 'Αγγλία. 'Από τις σπουδές του αυτές θα βγοῦν οι δικές του συνθέσεις, πολλές από τις όποιες βασίζονται πάνω στις σενσιμονικές αντίληψεις για τήν έπιστήμη τοῦ άνθρώπου (τή «φυσιολογία»), αρχίζοντας από τή «Θέση πάνω στον Φόιερμαχ» και τή «Γερμανική 'Ιδεολογία», όπου ό Marx κανονίζει τούς λογαριασμούς του με τούς πρώην συντρόφους του (τούς Νεο-χεγκελιανούς), και φτάνοντας ώς τό «'Αντι-Προυντόν» (πού είναι γνωστότερο ώς «'Η Πενία τής Φιλοσοφίας»).

4. 'Η πάλη τών τάξεων

'Από τόν Saint - Simon και τούς σενσιμονιστές, όπως και από άλλους άστους ιστορικούς—π.χ. τόν Guizot (1787 - 1874) ή τόν Thierry (1795 - 1856), πού υπήρξε και γραμματέας τοῦ Saint - Simon, όπως και ό Comte⁴—ό Marx θα δανειστεϊ τά στοιχεϊα με τά όποϊα θα έπιχειρήσει τις μεγαλειώδεις συνθέσεις του γύρω από τήν πάλη τών τάξεων. Γι' αυτό και δέν θα διστάσει νά πεϊ πώς «δέν όφείλεται σέ μένα ή ανακάλυψη τής ύπαρξης τών τάξεων στη σύγχρονη κοινωνία, ούτε και ή μεταξύ τους πάλη. Πολύ πριν από μένα άστοι ιστορικοί έχουν περιγράψει τήν ιστορική εξέλιξη αυτής τής πάλης τών τάξεων και άστοι οικονομολόγοι τήν οικονομική ανατομία τών τάξεων»⁵.

'Αλλά στόν Saint - Simon περισσότερο απ' όλους, ό Marx, όπως και ό Γερμανός κοινωνικός φιλόσοφος von Stein, πού έπηρέασε τόν Marx⁶,

1. George Lichtheim, «On the Interpretation of Marx's Thought», στο Donald McQuarie (ed.), *Marx's Sociology, Social Change and Capitalism*, London, Quarter Books, 1978, σ. 303.

2. Donald McQuarie, *ό.π.*, σ. 9.

3. Στο ίδιο.

4. Πρέντραχ Βρανίτσκι, *'Ιστορία τοῦ Μαρξισμού*, 'Αθήνα, 'Οδυσσεάς, 1976, σ. 84.

5. Karl Marx, 'Επιστολή τής 25ης Μαρτίου 1852 στόν J. Weydemeyer.

6. 'Ο Lorenz von Stein είναι ό πρώτος πού ασχολήθηκε συστηματικά με τό «προλεταριάτο» στην καπιταλιστική κοινωνία. 'Ο Marx χωρίς άμφιβολία έπηρέαστηκε από τόν von Stein, πού με τήν σειρά του έχει αναγνωρίσει τήν επίδραση πού δέχτηκε από τόν

ὀφείλει τὴν ιδέα (κάτι ποὺ θὰ ἀμφισβητηθεῖ, ὅπως θὰ δοῦμε ἄργότερα, ἀπὸ τὸν Aron), ὅτι ἡ ἀνθρώπινη ἱστορία, στὸ μεγαλύτερό της μέρος, εἶναι ἡ ἱστορία τῆς ἀδυσώπητης καὶ ἀτέρμονης πάλης ἀνάμεσα σὲ κοινωνικὲς τάξεις. Αὐτὸ ἦταν εὐκόλο νὰ γίνεи, μὰ καὶ σὲ ὅλες τὶς κοινωνιολογικὲς του ἀναλύσεις, ὁ Saint - Simon παίρνει ὡς βασικὴ μονάδα κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς δράσης τὴν τάξη μᾶλλον παρὰ τὸ ἄτομο. Γι' αὐτὸ καὶ ἀπὸ πολλοὺς σήμερα θεωρεῖται πρωτοπόρος τῆς θεωρίας τῆς «κοινωνικῆς στρωμάτωσης»¹.

Ἡ πάλη τῶν τάξεων, θὰ πεῖ, εἶναι «ἡ οὐσία τῆς ἱστορίας». Μόνο πάνω σ' αὐτὴ τὴ βᾶση μποροῦμε νὰ ἐρμηνεύσουμε τὴν ἱστορικὴ διαδικασία². Κι αὐτὸ ἀκριβῶς θὰ κάνει, ὅταν θὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν ἱστορία τῆς Γαλλίας (ὅπως ἄργότερα καὶ ὁ Marx)³. Ἐπεσήμανε μὲ τρόπο μοναδικὸ τὴν ἱστορικὴ σπουδαιότητα τῆς κοινωνικῆς ἀντίθεσης ἀνάμεσα στὰ ἀστικά στοιχεῖα καὶ στὴ φεουδαρχία. Εἶναι αὐτὴ ἡ ἀντίθεση, θὰ ὑποστηρίξει, ποὺ σημαδεύει τὶς εὐρωπαϊκὲς κοινωνίες ἀπὸ τὸ δωδέκατο ἀκόμη αἰῶνα. Τόνισε τὶς διασυνδέσεις ἀνάμεσα στὴν «τρίτη τάξη» καὶ στὴ Μοναρχία, ἀπὸ παλιότερα μέχρι τὴν ἐποχὴ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. Ἐπεσήμανε τὴ μεταστροφή αὐτῆς τῆς πολιτικῆς, ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Λουδοβίκο ΙΔ', κάτι ποὺ ὀδήγησε στὴ συμμαχία τῆς Μοναρχίας μὲ τὴν ἀριστοκρατία ἐναντία στὴν «τρίτη τάξη»⁴. Ἡ ταύτιση τῶν συμφερόντων τῶν ἐπιχειρηματιῶν καὶ τῶν ἐμπόρων ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά καὶ τῶν ἐργατῶν ἀπὸ τὴν ἄλλη θὰ καταργοῦσε τελικὰ τὰ προνόμια τῆς παλιᾶς ἀριστοκρατίας καὶ θὰ συντελοῦσε στὴν κατάληψη τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὴ «βιομηχανικὴ τάξη».

Στὴν τάξη αὐτὴ ἀνήκαν, ὅπως εἶδαμε μόλις πρὸ ὀλίγου, ὅλοι ὅσοι εἶχαν ὡς κύρια ἀπασχόληση τὴν παραγωγή, σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ παρασιτικὰ στοιχεῖα, ποὺ ἐξακολουθοῦσαν νὰ συνδέονται μὲ τὶς φεουδαρχικὲς δομές. Ἡ βιομηχανικὴ τάξη δέχεται στοὺς κόλπους της κάθε ἄτομο «ποὺ ἐργάζεται γιὰ νὰ παραγάγει ἢ νὰ θέσει στὴ διάθεση τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας ἕνα ἢ περισσότερα ἀγαθὰ, γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν φυσικῶν τους ὀρέξεων»⁵.

Saint-Simon. «Ὅταν ἦταν ὑποψήφιος βουλευτῆς γιὰ τὴν αὐστριακὴ βουλή, ὁ von Stein εἶχε δηλώσει πὼς ἤθελε νὰ τὸν θεωροῦν ὡς «βιομηχανο μὲ τὴν ἔννοια ποὺ δίνει στὸν ὄρο ὁ Saint-Simon» (L. von Stein, «Die sozialen Bewegungen der Gegenwart», *Gegenwart*, 1948, I, σσ. 79 - 93). Ἐπίσης, Gunther Roth, «Lorenz von Stein», *International Encyclopedia of the Social Science*, New York, MacMillan, XV, σσ. 257 - 259.

1. Tom Bottomore - Robert Nisbet (eds.), *A History of Sociological Analysis*, New York, Basic Books, 1978, σ. 231.

2. Frank E. Manuel, *The New World of Henri Saint-Simon*, Cambridge, Harvard University Press, 1956, σ. 244.

3. Karl Marx, *The Class Struggle in France* (1852).

4. Βλέπε Lucien Goldman, ὁ.π., σ. 78.

5. Saint-Simon, *La physiologie sociale* (ed. G. Gurvitch), Paris 1965, σ. 141.

Καί μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια ὁ Saint - Simon θὰ δεῖ τὴ «βιομηχανικὴ τάξη» νὰ κυριαρχεῖ πάνω στὶς ἄλλες τάξεις καὶ νὰ γίνεται ἡ «μόνη τάξη» στὴν κοινωνία. Ἡ καταπιεστικὴ κυριαρχία μιᾶς μειοψηφίας πάνω στὴν πλειοψηφία, κάτι ποὺ χαρακτηρίζε ἕλες τὶς μέχρι τότε μορφές κοινωνικῆς ὀργάνωσης, θὰ ἐξαφανιζόταν. Τὴ θέση αὐτῆς τῆς καταπιεστικῆς ὀργάνωσης θὰ τὴν ἔπαιρνε μιὰ κοινωνικὴ ὀργάνωση ποὺ θὰ ἦταν ἀποδεκτὴ ἀπὸ ὅλους.

«Τὸ νὰ θεωρεῖ τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση ὡς ταξικὸ ἀγώνα», θὰ πεῖ ἀργότερα ὁ Engels, «καὶ μάλιστα ὄχι μόνο ἀνάμεσα στοὺς εὐγενεῖς καὶ τοὺς ἀστούς, ἀλλὰ μεταξὺ τῶν εὐγενῶν ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ καὶ τῶν ἀστῶν καὶ τῶν προλετάρων ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἦταν γιὰ τὸ 1802 μιὰ ἐξαιρετικὰ μεγαλοφυῆς ἀποκάλυψη»¹.

Ἐκεῖ ὅμως ποὺ οἱ ἀπόψεις τοῦ Saint - Simon διαφέρουν ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες ἀπόψεις τοῦ Marx εἶναι ἡ διάρκεια τῆς κρίσης μέσα στὴν ὁποία διαμορφώνεται ὁ ταξικὸς ἀγώνας, καθὼς καὶ ὁ ἀντίκτυπος αὐτοῦ τοῦ ἀγώνα στὴν παραπέρα ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας. Γιὰ τὸν Saint - Simon (ὅπως καὶ γιὰ τὸν Comte, τὸν Durkheim καὶ ἀργότερα τοὺς κοινωνικοὺς λειτουργιστές), ἡ «κρίση» ἦταν ἓνα φαινόμενο παροδικό. Πρόκειται γιὰ μιὰ περίοδο ἀναπροσαρμογῆς ποὺ μεσολαβεῖ ἀνάμεσα στὴ φεουδαρχικὴ ὀργάνωση ποὺ διαλύεται καὶ στὴ βιομηχανικὴ ποὺ παίρνει τὴ θέση της. Ἡ ταξικὴ πάλη παίρνει τὴ μορφή ἀντίθεσης ἀνάμεσα στὰ «μὴ παραγωγικὰ» στοιχεῖα ἑνὸς ἐτοιμοθάνατου φεουδαρχισμοῦ καὶ μιᾶς «παραγωγικῆς βιομηχανικῆς τάξης» στὴ βιομηχανικὴ κοινωνία.

Γιὰ τὸν Marx ἡ παρατηρούμενη «κρίση» εἶχε μονιμότερες καὶ σοβαρότερες προεκτάσεις. Ἀποτελοῦσε τὸν προωθητικὸ μηχανισμό σὲ μιὰ τρισταδιακὴ κίνηση: ἀπὸ τὸ φεουδαρχισμό, στὸν καπιταλισμό, στὸ σοσιαλισμό. Ὁ καπιταλισμὸς ἦταν τὸ στάδιο ἐξέλιξης, ποὺ θὰ ἀποσποῦσε τὴν κοινωνία ἀπὸ τὰ φεουδαρχικὰ δεσμὰ καὶ θὰ τὴν τοποθετοῦσε μέσα σὲ ἀταξικά (σοσιαλιστικὰ) πλαίσια. Δὲν ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ ἀπλὴ φάση δυσαρμονίας καὶ ἀναπροσαρμογῆς, ποὺ συνόδευε τὴν ἀντικατάσταση τῆς παραδοσιακῆς κοινωνίας ἀπὸ τὴ βιομηχανικὴ. Ἦταν μιὰ καθ' ὅλα νέα καὶ δυναμικὴ κοινωνικὴ ὀργάνωση μὲ δικές της δομές, δικούς της νόμους καὶ δική της φυσιογνωμία.

Ἐπὶ πλέον ὁ Marx (ἴσως γιὰτὶ μόνο μέσα ἀπὸ αὐτὸ τὸ πέρασμα εἶδε τὴ ριζικὴ ἀναμόρφωση τῆς κοινωνίας) δὲν κατέκρινε τὸ φαινόμενο τῆς «ἐκβιομηχάνισης» αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ὅπως εἶχαν κάνει πολλοὶ «οὐτοπιστὲς» σοσιαλιστὲς καὶ πολλοὶ νοσταλγοὶ ἑνὸς ρομαντικοῦ παρελθόντος. Στόχος τοῦ ἦταν τὸ καπιταλιστικὸ σύστημα. Ἡ ταξικὴ πάλη στὸ σύστημα αὐτὸ δὲν ἀντι-

1. Friedrich Engels, Ἐπι-Ντύρινγκ, ὁ.π., σ. 383.

μετωπίζεται ἀπλῶς ὡς φαινόμενο (κακῆς) προσαρμογῆς τῶν κοινωνικῶν δομῶν στὶς νέες βιομηχανικὲς συνθῆκες. Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ μιὰ ἀναπόφευκτη διαδικασίᾳ, ποὺ μὲ τὴ διαμεσολάβηση τῆς προλεταριακῆς ἐπανάστασης θὰ ὀδηγοῦσε στὴν κατάλυση τῆς κυρίαρχης πολιτικῆς δυνάμεως καὶ στὴν ἐγκαθίδρυση τῆς ἀταξικῆς κοινωνίας.

Τέλος, ἄς σημειώσουμε ὅτι σκοπὸς τοῦ Saint - Simon ἦταν, ὅπως ὁ ἴδιος διακήρυττε, «να καλυτερεύσει τὴ μοίρα τῆς ἐργατικῆς τάξης, ὅχι μόνον στὴ Γαλλία, ἀλλὰ καὶ στὴν Ἀγγλία... καὶ στὴν ὑπόλοιπη Εὐρώπη, ὅπως καὶ σὲ ὅλοκληρο τὸν κόσμον»¹. Στὴν τελευταία του ἐργασία, μὲ τίτλο «*Le nouveau christianisme*», μᾶς διαβεβαιώνει: «ὀλόκληρη ἡ κοινωνία θὰ πρέπει νὰ ἐργαστεῖ γιὰ τὴν ἠθικὴ καὶ ὑλικὴ βελτίωση τῆς φτωχότερης τάξης. Ἡ κοινωνία θὰ πρέπει νὰ ὀργανωθεῖ γιὰ νὰ φέρει σὲ πέρας αὐτὸν τὸν μεγαλειώδη σκοπὸν»². Χάρη σ' αὐτὴ του τὴν τοποθέτηση, οἱ συγγραφεῖς τοῦ «*Κομμουνιστικοῦ Μανιφέστου*» θὰ ἀναφέρουν μὲ πολὺ σεβασμὸ τὸ ὄνομά του, ἀνάμεσα στοὺς «οὐτοπιστὲς σοσιαλιστὲς» ποὺ σημάδεψαν τὴν πορεία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴ χειραφέτησή του. «Σχεδὸν ὅλες τὶς ιδέες τῶν μετέπειτα σοσιαλιστῶν ποὺ δὲν εἶναι αὐστηρὰ οἰκονομικῆς φύσης», θὰ παραδεχτεῖ ὁ Engels, «τὶς συναντᾶμε σὲ ἐμβρυώδη κατάσταση στὸν Saint - Simon»³.

Θὰ ἔρθουν, εἶναι ἀλήθεια, στιγμὲς ποὺ οἱ Marx καὶ Engels δὲν θὰ παραλείψουν νὰ διαχωρίσουν τὴ θέση τους ἀπ' ὅλους τοὺς «σοσιαλιστὲς» ποὺ προηγήθηκαν. Θὰ βάλουν στὰ ἔργα τους τὴ σφραγίδα τοῦ «οὐτοπικοῦ» σοσιαλισμοῦ, ἀντιπαρθέτοντας τὸ δικό τους «ἐπιστημονικὸ» σοσιαλισμὸ. Πάντως, οἱ ἱστορικοὶ τῶν ιδεῶν καὶ ιδιαίτερα ἡ μαρξιστικὴ ἱστοριογραφία θὰ ἦταν σφάλμα νὰ ὑποτιμῆσουν τὴν προσφορά τους. «Σ' αὐτοὺς τοὺς οὐτοπιστὲς», θὰ παρατηρήσει ὁ Coser, ὁ Marx καὶ ὁ Engels «ἀφείλουν πολὺ περισσότερα ἀπ' ὅ,τι ἦταν ἀργότερα διατεθειμένοι νὰ παραδεχτοῦν»⁴. Καὶ θὰ προσθέσουν οἱ Fried καὶ Sanders: «Οὔτε ὁ Marx οὔτε ὁ Engels θὰ μποροῦσαν νὰ ἀναπτύξουν τὶς δικές τους θεωρίες, ἂν δὲν εἶχαν προηγηθεῖ αὐτοὶ οἱ ἀνθρωποὶ»⁵.

Τὴν ιδέα τῆς κατάργησης τοῦ Κράτους, τὸ ἀποκορύφωμα τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας, τὴ συναντᾶμε καθαρὰ διατυπωμένη στὰ γραπτὰ τοῦ Saint-Simon. «Ἡ κατάργηση τοῦ κράτους», θὰ γράψει ἕνας ἀπὸ τοὺς θεμελιωτὲς τῆς μαρξιστικῆς σκέψης, «βρίσκεται κιόλας καθαρὰ διατυπωμένη στὸν Saint -

1. Saint-Simon, «Du systeme industriel II»: *Oeuvres*, vol. III, σ. 81.

2. Saint-Simon, «Le nouveau christianisme»: *Oeuvres*, vol. III, σ. 173.

3. Friedrich Engels, «Socialism: Utopian and Scientific»: Marx and Engels, *Selected Works*, Moscow, χ.χ., σ. 400.

4. Lewis A. Coser, ὁ.π., σ. 75.

5. Albert Sanders - Ronald Sanders (eds.), *Socialist Thought*, Garden City, N. Y., Anchor Books, 1964, σ. 73.

Simon»¹. Και θα προσθέσει ένας σύγχρονος φιλόσοφος του μαρξισμού: «Η ιδέα αυτή ήταν διάχυτη τότε στη Γαλλία, κυρίως χάρις στα κείμενα του Saint - Simon»².

Στόν ισχυρισμό του Marx ότι η αληθινή δημοκρατία δεν είναι απλώς ένα πολιτικό καθεστώς που υπερέχει των άλλων, αλλά και που συνεπάγεται την εξαφάνιση της ίδιας της πολιτικής δημοκρατίας, το «ξεπέραςμα της πολιτικής» και του «πολιτικού Κράτους», διακρίνει πράγματι κανείς καθαρά τόν πυρήνα των ιδεών του Γάλλου φιλοσόφου. Ο Saint - Simon είχε ήδη υποστηρίξει ότι η «πολιτική τάξη» θα εξασθενούσε προοδευτικά και ότι θα παραχωρούσε τη θέση της στην «οικονομική τάξη». Η «πολιτική» θα απορροφηθεί από την «οικονομία», γιατί θα έρθει μια στιγμή που το Κράτος θα εμπαινε εμπόδιο στην ανάπτυξη της βιομηχανικής κοινωνίας. Η έξουσία, στην πολιτική της έκφραση, θα παραχωρούσε τότε τη θέση της στο ίδιο το κοινωνικό σώμα που θα ανέλαμβανε απευθείας, χωρίς τη διαμεσολάβηση του Κράτους, τη διακυβέρνηση όλων των δημόσιων υποθέσεων. Γι' αυτό και θα υποστηρίξει ότι: «Οι άνθρωποι που έφεραν σε πέρας τη (Γαλλική) Έπανάσταση, οι άνθρωποι που κατηύθυναν και οι άνθρωποι που από το 1789 ως τα σήμερα κυβερνοῦν το έθνος έχουν κάνει ένα μεγάλο πολιτικό σφάλμα. Όλοι τους έχουν προσπαθήσει να βελτιώσουν την κυβερνητική μηχανή, ενώ θα έπρεπε να την είχαν καταστρέψει και στη θέση της να ανυψώσουν τη διευθυντική οργάνωση»³.

Η βαθμιαία αλλά συνεχής μείωση της κρατικής εξουσίας γίνεται έτσι ένας από τους βασικούς νόμους εξέλιξης της ανθρώπινης κοινωνίας. Μ' αυτό το πνεῦμα θα πρέπει να ερμηνεύσουμε τη γνωστή σενσιμονική ρήση, που υιοθέτησε αργότερα ο Marx, ότι από τη «διακυβέρνηση των ανθρώπων» θα προχωρήσουμε στη «διεύθυνση των πραγμάτων». Σ' αυτή την περίπτωση η δύναμη, με τη μορφή της πολιτικής δράσης, «περιορίζεται σε ό,τι είναι αναγκαίο για την εγκαθίδρυση μιᾶς ιεραρχίας λειτουργιών, για τη γενική επίδραση των ανθρώπων πάνω στη φύση»⁴. Η επιθυμία της κυριαρχίας «ελέγχεται από το συλλογικό καλό»⁵. Αυτό θα γινόταν πραγματικότητα στο βαθμό που η εκβιομηχάνιση θα προχωρούσε σε ανώτερα επίπεδα εξέλιξης.

Στις προηγούμενες κοινωνίες, αυτοί που ασκοῦσαν τις διάφορες κοινω-

1. Friedrich Engels, *δ.π.*, σσ. 65 - 66.

2. Henri Lefebvre, *Η Μαρξιστική Θεωρία του Κράτους*, Αθήνα, Έρασμος, 1977, σσ. 21 - 22.

3. Saint-Simon, *On Social Organisation* (1825), όπως αναφέρεται στο: Michael Curtis, *The Great Political Theories*, New York, Avon Books, 1962, σ. 139.

4. Saint-Simon, *Oeuvres de Saint-Simon et d' Enfantin*, Paris, Dentu, (1865 - 78), vol. XX, σσ. 38 - 43, vol. I, σ. 219 και Vol. XXXIX, σσ. 125 - 32.

5. Στο ίδιο.

νικῆς λειτουργίες, ἀκόμη καὶ τὶς πιὸ πολύπλοκες, ἐκτελοῦσαν στὴν οὐσία ὑποδεέστερους ρόλους. Ἡ συμμετοχὴ τους στὰ κοινά, ὅσο δραστήρια, ἐνεργητικὴ, δυναμικὴ καὶ ἂν ἦταν, ἀφοροῦσε ἀπλῶς τὴν κατεύθυνση καὶ ὄχι τὴν οὐσία μιᾶς πολιτικῆς, ἂν καὶ οὔτε τὴν κατεύθυνση δὲν μποροῦσαν συχνὰ νὰ ἐπηρεάσουν. Ἡ πράξη τότε τῆς διακυβέρνησης ἐκμηδενίζεται, ἢ σχεδὸν ἐκμηδενίζεται, γιατί καταλήγει σὲ ἀπλή πράξη ὑποταγῆς. Στὸ καθεστῶς ὅμως τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας τὰ πράγματα ἀλλάζουν¹: «Στὴν κοινωνία ποὺ ὀργανώνεται βασικά γιὰ τὸν θετικὸ σκοπὸ νὰ ἐργαστεῖ γιὰ τὴν πρόδο τῆς μὲ τὴ βοήθεια τῶν ἐπιστημῶν, τῶν τεχνῶν καὶ τῆς βιοτεχνίας —σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς στρατιωτικὲς καὶ θεολογικὲς κοινωνίες— ἡ σπουδαιότερη ἐνέργεια, αὐτὴ δηλαδὴ ποὺ θὰ καθορίσει πρὸς ποιά κατεύθυνση θὰ προχωρήσει, δὲν συνδέεται πιά μὲ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἐνεργοῦν μέσα ἀπὸ τὴν κυβερνητικὴ μηχανή, ἀλλὰ μέσα ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ κοινωνικὸ σῶμα»².

Μιὰ τέτοια ἄποψη τὴ βλέπουμε ἀργότερα διατυπωμένη στὸ «Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο»: «Ὅταν, στὴν πορεία τῆς ἐξέλιξης, οἱ ταξικὲς διαφορὲς θὰ ἐξαφανιστοῦν καὶ ὅλη ἡ παραγωγὴ θὰ συγκεντρωθεῖ στὰ χέρια τῶν μεγάλων συλλογικῶν ὀργανώσεων ποὺ ἀνήκουν σ' ὁλόκληρο τὸ ἔθνος, ἡ δημόσια ἐξουσία θὰ χάσει τὸν πολιτικὸ τῆς χαρακτῆρα. Πολιτικὴ ἐξουσία, μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια, σημαίνει ἀπλῶς τὴν ὀργανωμένη δύναμη τῆς μιᾶς τάξης ποὺ καταπιέζει τὴν ἄλλη»³.

Ἡ προλεταριακὴ ἐπανάσταση, θὰ διακηρύξουν οἱ Marx καὶ Engels, ὕστερα ἀπὸ μιὰ μεταβατικὴ περίοδο, θὰ φέρει τὸ τέλος τοῦ Κράτους. Στὴ μεταβατικὴ αὐτὴ περίοδο σκοπὸς δὲν εἶναι νὰ καταστραφεῖ ἀπλῶς τὸ Κράτος (μιὰ ἄποψη ποὺ ὑποστήριζαν οἱ ἀναρχικοί), ἀλλὰ νὰ ἀναλάβει ἡ κοινωνία στὸ σύνολό τῆς τὶς λειτουργίες ποὺ μέχρι τότε ἐκτελοῦσε τὸ Κράτος. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὸ «πολιτικὸ» θὰ διαλυόταν μέσα στὸ «κοινωνικὸ».

Σ' αὐτοὺς καὶ παρόμοιους συλλογισμοὺς διαπιστώνει κανεὶς καθαρὰ τὴν ἀντι-χεγκελιανὴ καὶ τὴν ὑπερ-σενσιμονικὴ τοποθέτηση τοῦ Marx. Γιατί, ἀντίθετα μὲ τὸν Hegel, ὁ Marx θὰ ὑποστηρίξει πῶς ἡ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι «πολιτικὴ» ἀλλὰ «κοινωνικὴ». Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν πρόκειται νὰ βρεῖ τὸν προορισμὸ του μέσα στὸ χῶρο τοῦ Κράτους ἢ μέσα σὲ ὅ,τι ἐλέγχεται ἢ ἐξαρτᾶται ἀπ' αὐτό. Ἡ λύτρωση τοῦ ἀνθρώπου θὰ προκύψει ἀπὸ τὴν ἐξαφάνιση τοῦ Κράτους. Πρὸς τὴν ἴδια ἀκριβῶς κατεύθυνση στόχευε, ὅπως εἶδαμε, καὶ ὁ Saint-Simon.

1. Βλέπε G. Gurvitch, *Cours sur les fondaments de la sociologie contemporaine: Saint-Simon*, σ. 29.

2. Saint-Simon, *L'organisateur*, τόμος IV, σσ. 197 - 98.

3. Βλέπε Frank E. Manuel, ὁ.π.

‘Ο Marx επίσης προχωρεί στη διαπίστωση ότι η εξαφάνιση τῆς «πολιτικῆς πλευρᾶς» τῆς «δημόσιας ἐξουσίας», προϋποθέτει τὴν εξαφάνιση κάθε «γραφειοκρατικοῦ» στοιχείου ποὺ ἀναπτύσσεται στοὺς κόλπους τῆς κρατικῆς ὀργάνωσης. Πολιτικὸς ἀκόμη δημοσιογράφος στὰ 1843, καυτηριάζει τὴν ἀποψη τοῦ Hegel, ποὺ θεωροῦσε τὴ γραφειοκρατία ὡς τὸν ἀπαραίτητο μεσάζοντα ἀνάμεσα στὸ Κράτος καὶ στὴν «κοινότητα τῶν πολιτῶν». ‘Ο Marx ἀπέριψε ἕναν τέτοιο ἰσχυρισμό. Στὴν κομμουνιστικὴ κοινωνία τοῦ μέλλοντος, θὰ μεσολαβοῦσε ἕνα διάστημα ὅπου ἡ «δημόσια δύναμη» θὰ ἐξακολουθοῦσε νὰ ὑπάρχει μὲ τὴ μορφή τῆς κρατικῆς ἐξουσίας. «Ὅταν ὅμως οἱ τάξεις θὰ εξαφανιστοῦν, τὸ Κράτος θὰ πάψει νὰ ὑπάρχει μὲ τὴ σημερινὴ ἔννοια τῆς λέξης»¹. Καὶ σ’ αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο ἀνάλυσης εὐκολὰ κανεὶς διαπιστώνει τὴν κτυπητὴ ὁμοιότητα μὲ τὴ σετσιμονικὴ σκέψη.

Εἶναι γνωστὴ ἡ παραβολὴ τοῦ Saint-Simon, ποὺ φανερώνει καθαρὰ τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὴ γραφειοκρατία: ἂν ἀπὸ τὴ Γαλλία ἐξαφανίζονταν ὅλοι οἱ αὐλικοί, οἱ πολιτικοί, οἱ ὑπουργοί, οἱ δικαστές, οἱ καρδινάλιοι, οἱ στρατηγοί, κι ὅλοι οἱ δημόσιοι λειτουργοί, ἡ χώρα θὰ ἐξακολουθοῦσε νὰ λειτουργεῖ σὰν νὰ μὴν εἶχε συμβεῖ τίποτε. Ἡ ἀπώλεια ἴσως εἶχε κάποιο συναισθηματικὸ ἀντίκτυπο. Εὐκολὰ πάντως θὰ μπορούσε νὰ βρεῖ κανεὶς ἀντικαταστάτες γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους. Ἐάν ὅμως ξαφνικὰ ἡ κοινωνία συνέβαινε νὰ χάσει τοὺς ἀξιολογότερους ἐπιστήμονές της, τοὺς σημαντικότερους καλλιτέχνες της καὶ τοὺς ἰκανότερους διευθυντὲς βιομηχανίας της, «τὸ ἄνθος τῆς γαλλικῆς κοινωνίας», τότε ἡ ζωὴ θὰ παρέλυε τὴν ἴδια μέρα: «Τὸ ἔθνος θὰ μεταβαλλόταν σὲ πτώμα ἀμέσως μόλις τοὺς ἔχανε. Θὰ ἔπεφτε αὐτόματα σὲ μιὰ κατάσταση ἀπόλυτα μειονεκτικὴ. . . Θὰ ἔπρεπε νὰ περάσει τουλάχιστον μιὰ γενιὰ γιὰ νὰ μπορέσει ἡ Γαλλία νὰ συνέλθει ἀπὸ μιὰ τέτοια συμφορὰ»². Μὲ τὴ συνεχῆ ἐπὶ πλέον πολέμικὴ κατὰ τῶν μὴ παραγωγικῶν τάξεων καὶ τῆς πολιτικῆς ἡγεσίας ποὺ τὶς στήριζε, ὁ Saint-Simon ἔδινε τὰ πρῶτα δυνατὰ κτυπήματα στὴν κρατικὴ ἐξουσία καὶ τὴ γραφειοκρατικὴ τῆς ὀργάνωση. ‘Ο Marx ἀπλῶς δικαιολόγησε μὲ τρόπο «ἐπιστημονικὸ» τὴν ἀντιεξουσιαστικὴ, ἀντιγραφειοκρατικὴ αὐτὴ τοποθέτηση τοῦ Saint - Simon.

Καὶ μ’ αὐτὲς τὶς παρατηρήσεις θὰ κλείσουμε τὸ δεῦτερο μέρος αὐτῆς τῆς παρουσίας, ἀφοῦ ὅμως κάνουμε μερικὲς διευκρινίσεις. Αὐτὸ ἐπιβάλλεται γιὰ νὰ μὴν πέσουμε στὸν ἴδιο ἀκριβῶς δογματισμὸ ποὺ ἔγινε ἀφορμὴ νὰ γράψουμε τὶς γραμμὲς αὐτές: τὴν ἀυθαίρετη δηλαδὴ κατάταξη τοῦ Saint - Simon

1. Karl Marx - Friedrich Engels, *Works*, XVIII, σ. 634.

2. Saint-Simon, στὸ *Oeuvres de Saint-Simon et d'Enfantin*, 1865 - 78, IV, L' organisateur, σσ. 22 - 23.

σὲ μιὰ ὀρισμένη σχολὴ σκέψης ἢ σὲ ἓνα ὀρισμένο κοινωνικὸ κίνημα. Πρέπει λοιπὸν νὰ ποῦμε πὼς θὰ ἦταν τὸ ἴδιο σφάλμα νὰ δώσουμε τὴν ἐντύπωση ὅτι ὁ μαρξισμὸς στηρίζεται «βασικά», «ἀποκλειστικά» ἢ «κυρίως» στὴ σενσιμονικὴ καταγραφή τοῦ κοινωνικοῦ φαινομένου, ὅπως καὶ ἂν ἀρνιόμασταν κάθε του ἐπιρροή.

Ὑπερασπιστὲς βέβαια καὶ τέτοιων ἀκραίων θέσεων δὲν λείπουν. Ὁ Gurvitch π.χ., στὴν προσπάθειά του νὰ ἐλαχιστοποιήσει τὴ χειρκελιανὴ κληρονομιά τοῦ Marx, δίνει μιὰ μᾶλλον τολμηρὴ ἐρμηνεία στὴ γένεση τῆς μαρξιστικῆς σκέψης, τονίζοντας, ὑπερβολικά ἴσως γιὰ μερικούς, τὴν ἐπίδραση τοῦ σενσιμονισμοῦ πάνω στὸν Marx¹.

Ὁ συμπατριώτης του Aron θὰ ὑποστηρίζει τὸ ἐντελῶς ἀντίθετο. Κανεὶς δὲν ἀμφισβητεῖ, θὰ πεῖ, ὅτι ὁ Marx ἀπὸ πολὺ νωρὶς βρέθηκε κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν ἰδίων ιδεῶν ποὺ βρέθηκε κι ὁ Saint - Simon. Οἱ ιδέες αὐτὲς κυκλοφοροῦσαν τότε παντοῦ στὴν Εὐρώπη. Ἀκόμη καὶ ὁ ἡμερήσιος τύπος ἀντανακλοῦσε τὰ ιδεολογικὰ ρεύματα ποὺ κυριαρχοῦσαν στὶς ἀρχὲς τοῦ περασμένου αἰώνα. Συνεπῶς, ὁ Marx γινώριζε τὶς ἀπόψεις τοῦ Saint - Simon. «Δὲν μποροῦσε ὅμως», θὰ πεῖ χαρακτηριστικὰ ὁ Aron, «νὰ ἔχει δανειστεῖ, ἀπ' αὐτὴ τὴν πηγὴ, τὶς ιδέες ἐκεῖνες ποὺ ἀποτελέσαν τὸν πυρήνα τῆς δικῆς του κοινωνιολογίας»².

Ὁ Marx ὅπωςδὴποτε ἐντυπωσιάστηκε ἀπὸ τὴ σκέψη τοῦ Saint - Simon, καὶ ἰδιαιτέρα ἀπὸ τὶς ἀπόψεις του γύρω ἀπὸ τὴν ἀντίθεση ἀνάμεσα στοὺς δύο τύπους κοινωνιῶν, τὴ στρατιωτικὴ καὶ τὴ βιομηχανικὴ, τὸ ρόλο τῆς ἐπιστήμης στὴ βιομηχανικὴ ὀργάνωση, τὶς μεθόδους γιὰ τὴ βελτίωση τῆς παραγωγῆς, καὶ τὶς γενικότερες ἀλλαγὲς τοῦ κόσμου ἐξ αἰτίας τῆς βιομηχανικῆς ἀνάπτυξης. Ὁ πυρήνας ὅμως τῆς μαρξιστικῆς σκέψης, θὰ ἐπιμείνει ὁ Aron, δὲν μοιάζει οὔτε μὲ τὸ σενσιμονισμό, οὔτε μὲ τὴν κοντιανὴ σύλληψη τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας.

Στὸ ἐπίκεντρο τοῦ μαρξιστικοῦ σχήματος βρίσκεται ὁ ἀντιφατικὸς χαρακτήρας τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας καὶ ὁ ταξικὸς της ἀγώνας. Ἄν κι ὁ Marx δὲν διατύπωσε ποτὲ μιὰ ὀλοκληρωμένη θεωρία τῶν τάξεων, ἐντούτοις, ὅπως θὰ πεῖ κάποτε ὁ Lenin, ὅ,τι κι ἂν ἔγραψε ἢ εἶπε εἶχε κάποια σχέση μὲ τὸ θέμα αὐτό. Αὐτὴ τὴν ἰδιαιτέρη ἔμφαση στὰ ἀνταγωνιστικὰ στοιχεῖα τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας δὲν τὴ συναντᾶμε οὔτε στὰ γραπτὰ τοῦ Saint - Simon, οὔτε στὴν κληρονομιά ποὺ ἄφησε ὁ Comte. Κανένα ἀπὸ τὰ θεωρητικὰ

1. G. Gurvitch, *La sociologie de Karl Marx*, Paris, Centre de Documentation Universitaire, 1958 (93 πολυγραφημένες σελίδες).

2. Raymond Aron, *Main Currents in Sociological Thought*, Garden City, Anchor Books, 1965, τόμος I, σ. 180.

αὐτὰ σχήματα δὲν θεωροῦν τὴν κοινωνικὴ πάλη κινητήρια δύναμη τῆς ἱστορίας: «Οὔτε ὁ Saint - Simon οὔτε ὁ Comte», θὰ καταλήξει ὁ Aron, «εἶδαν τὴν κοινωνία τοῦ καιροῦ τους νὰ διαμορφώνεται καὶ νὰ ἐξελισσεται μὲ βάση τις ἄλυτες ἀντιθέσεις ποὺ τὴ συντάρασσαν». Καὶ θὰ καταλήξει: «Ἄρνούμαι νὰ θεωρήσω τὸν Saint - Simon ὡς ἕναν ἀπὸ τοὺς κύριους παράγοντες ποὺ ἐπηρέασαν τὴ σκέψη τοῦ Marx»¹.

Οἱ παρατηρήσεις βέβαια αὐτές, ὅπως καὶ ἄλλες παρόμοιες, δὲν εἶναι χωρὶς ἀξία. Εἶναι πράγματι ἀλήθεια ὅτι στὴν ἐργατικὴ τάξη καὶ στὴν ἀντιπαράθεσή της μὲ τὴν ἀστικὴ τάξη ὁ Marx θὰ ἐναποθέσει τις ἐλπίδες του γιὰ τὴν ἐξαφάνιση τῆς κρατικῆς ἐξουσίας καὶ τὴν κατάργηση τῶν ἐξουσιαστικῶν σχέσεων ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους: «... ἡ ἐργατικὴ τάξη θὰ ἀντικαταστήσει τὴν παλιὰ ἀστικὴ κοινωνία μὲ μιὰ κοινωνία ποὺ θὰ ἀποκλείει τις τάξεις καὶ τὸν ἀνταγωνισμό τους καὶ δὲν θὰ ὑπάρχει πιά ἢ καθαυτὸ λεγόμενὴ πολιτικὴ ἐξουσία, ἀφοῦ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία εἶναι ἴσα-ἴσα ἡ ἐπίσημη ἀνακεφαλαίωση τοῦ ἀνταγωνισμοῦ μέσα στὴν ἀστικὴ κοινωνία»².

Στὴν πολιτικὴ του διαθέκη θὰ διατυπώσει καθαρὰ τὴ θεμελιώδη ἔννοια τῆς προλεταριακῆς ἐπανάστασης, «ὡς τὸ ἀναγκαῖο μεταβατικὸ σημεῖο πρὸς τὴν κατάργηση τῶν ταξικῶν διακρίσεων γενικά, πρὸς τὴν κατάργηση τῶν παραγωγικῶν σχέσεων πάνω στις ὁποῖες στηρίζονται»³.

Στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα οἱ συνθῆκες ἴσως ἐπέτρεπαν τέτοιες αἰσιόδοξες προβλέψεις. Ἡ πορεία τῆς βιομηχανικῆς ἀνάπτυξης φαινόταν νὰ ἐνισχύει τὴν ἄποψη πὼς ἡ κοινωνία βιάδιζε σταθερὰ σὲ ἕναν διπολικὸ ταξικὸ σχηματισμό. Ἀντιμέτωπες ξεχώριζαν δυὸ τάξεις: τῶν ἀστῶν καὶ τοῦ προλεταριάτου. Τὸ κενὸ ἀνάμεσά τους συνεχῶς διευρυνόταν, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ὑποχώρησης τῶν μεσαίων στρωμάτων (μὲ τὴν ἔννοια τῶν μικρῶν ἀνεξάρτητων παραγωγῶν καὶ ἐπαγγελματιῶν). Τὰ μέλη αὐτῶν τῶν στρωμάτων, σὲ ὅλο καὶ μεγαλύτερους ἀριθμούς, ἀποκοτοῦσαν τὴν ιδιότητα τοῦ ἐξαρτημένου ὑπαλλήλου. Παράλληλα, ἡ ἔνταση τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, οἱ μαζικὲς κινητοποιήσεις τῶν συνδικάτων, τῶν συνεταιριστικῶν ὁργανώσεων καὶ τῶν σοσιαλιστικῶν κομμάτων, δικαιολογοῦσαν προβλέψεις γιὰ ταξικὰ συνειδητοποιημένες κινητοποιήσεις ἀπὸ μέρους τῆς ἐργατικῆς τάξης. Ἡ πάλη γιὰ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα εἶχε ἀρχίσει νὰ ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὸν ἀγῶνα γιὰ κοινωνικὴ ἀναμόρφωση.

1. Στὸ ἴδιο, σσ. 180 - 81.

2. Karl Marx, *Ταξικὸι Ἀγῶνες στὴ Γαλλία* (1850), Βερολίνο 1895, σ. 94.

3. Karl Marx, *Ἡ Ἀθλιότητα τῆς Φιλοσοφίας* (1845), μετάφραση Γεωργίας Δελγιάννη - Ἀναστασιῶδη, Ἀθήνα, χ.χ., σ. 174.

Ἄλλο παρατηρεῖ ὁ Engels στὸ βιβλίο του «*Οὐτοπικὸς Σοσιαλισμὸς καὶ Ἐπιστημονικὸς Σοσιαλισμὸς*» (1880), «ἡ ταξικὴ πάλη ἀνάμεσα στὸ προλεταριάτο καὶ στὴν ἀστικὴ τάξη περνοῦσε στὸ πρῶτο πλάνο τῆς ἱστορίας στὶς προοδευμένους χώρες τῆς Εὐρώπης...»¹. Οἱ προβλέψεις τῆς ἀστικῆς οἰκονομίας γιὰ τὴν ταύτιση συμφερόντων ἀνάμεσα στὸ «κεφάλαιο» καὶ στὴν «ἐργασία», μὲ σκοπὸ τὴν παγκόσμια εὐημερία, εἶχαν παταγωδῶς διαψευστεῖ. Ὁ θρίαμβος τῆς ἐργατικῆς τάξης παρουσιαζόταν καὶ ἀναγκαῖος καὶ ἀναπόφευκτος.

Διαφορετικὴ ὅμως ἦταν ἡ κατάσταση τὴν ἐποχὴ πού ὁ Saint - Simon ἐπιχειροῦσε τὶς δικές του ἀξιολογήσεις. Ἡ σκέψη (καὶ ἡ δράση) τῶν σοσιαλιστῶν γύρω στὰ 1800 ἀναπτύσσεται μέσα σὲ μιὰ ἀσχημάτιστη ἀκόμη περιόδο ἀγώνων ἀνάμεσα στὴν «ἀστικὴ» καὶ στὴν «ἐργατικὴ» τάξη. Τὸ «προλεταριάτο», πού τότε μόλις ἄρχιζε νὰ ξεχωρίζει ὡς πυρήνας μιᾶς καινούργιας τάξης, ἦταν, μὲ τὰ λόγια τοῦ Engels, «ὀλίγε ἀνίκανο ἀκόμα γιὰ ἀνεξάρτητη πολιτικὴ δράση»². Ἦταν μιὰ βασανισμένη τάξη, «πού στὴν ἀδυναμία της νὰ βοηθήσει ἢ ἴδια τὸν ἑαυτὸ της, μποροῦσε τὸ πολὺ - πολὺ νὰ δεχτεῖ βοήθεια ἀπ' ἔξω, ἀπὸ τὰ πάνω... Ἡ ἱστορικὴ αὐτὴ κατάσταση κυριαρχοῦσε καὶ στοὺς ἰδρυτὲς τοῦ σοσιαλισμοῦ»³. Ἦταν ἐπόμενο λοιπὸν «στὴν ἀνωριμότητα τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς, στὴν ἀνωριμότητα τῶν τάξεων, νὰ ἀντιστοιχοῦν ἀνώριμες θεωρίες»⁴.

Αὐτὸ βέβαια δὲν σημαίνει πὼς οἱ «οὐτοπιστές», καὶ μαζί τους ὁ Saint - Simon, δὲν ἐπεσήμαναν ἔγκαιρα καὶ δὲν διέγραψαν σωστὰ τὸν ταξικὸ ἀνταγωνισμό πού δημιουργοῦσαν οἱ καινούργιες συνθήκες τῆς βιομηχανικῆς ὀργάνωσης⁵. Εἶχαν ὅλοι τους ταχθεῖ ὀλόψυχα κατὰ τῆς ἀστικῆς τάξης καὶ ὑπὲρ «τῆς πιὸ πολυάριθμης καὶ τῆς πιὸ φτωχῆς τάξης»⁶. Ἡ ἀνοδικὴ ὅμως πορεία αὐτῆς τῆς τάξης καὶ ἀκόμη περισσότερο ἡ ἐπαναστατικὴ τῆς ἀξιοπιστία στὴν ἐποχὴ τοῦ Saint - Simon, δὲν διαγραφόταν τόσο ἐντυπωσιακῆ, ὅσο φαινόταν ἢ πράγματι ἦταν στὶς μέρες τοῦ Marx. Δὲν εἶχαν ἀκόμη ξεσπάσει οἱ ἐργατικὲς ἐξεγέρσεις τοῦ 1831 καὶ τοῦ 1834 στὴ Λυὼν τῆς Γαλλίας. Δὲν εἶχε φτάσει τὸ πρῶτο σὲ ἐθνικὴ κλίμακα ἐργατικὸ κίνημα, τὸ κίνημα τῶν χαρτι-

1. Friedrich Engels, *ὁ.π.*, σσ. 83 - 84.

2. Στὸ ἴδιο, σσ. 62.

3. Στὸ ἴδιο.

4. Στὸ ἴδιο.

5. Ὁ Γιουγκοσλάβος ἱστορικὸς τοῦ μάρξιμοῦ Βρανίτσκι θὰ γράψει: «Οἱ ἀναλύσεις τους τῶν ἀντιφάσεων τῆς ἀστικῆς κοινωνίας ἦταν ἐξαιρετικὲς... καὶ μποροῦμε εὐλόγα νὰ διαπιστώσουμε ὅτι ἔπαιξαν σημαντικὸ ρόλο στὴν ἀνάπτυξη τῆς σκέψης τοῦ Μάρξ» (Πρέντραγκ Βρανίτσκι, *Ἱστορία τοῦ Μαρξισμού*, ὁ.π., τόμος I, σ. 83).

6. Ὅπως ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν Friedrich Engels, *Ἀντι-Ντύρινγκ*, ὁ.π., σ. 382.

στῶν στὴν Ἀγγλία, στὸ ἀνώτατο σημεῖο του, πρὶν τὸ 1838. Οὔτε εἶχε φουντώσει ἡ ἐξέγερση τῶν ἐργατῶν τῆς κλωστοῦφαντουργίας στὴ Σιλεσία (Γερμανία) πρὶν τὸ 1844¹. Κάτω ἀπὸ τὶς συνθήκες ποὺ ἐπικρατοῦσαν, οἱ σοσιαλιστές τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶδαν τὶς συντελούμενες ἀλλαγές, ὄχι ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐπαναστατικῆς δράσης μιᾶς μόνο τάξης, οὔτε ὡς τὴν πραγμάτωση ἐνὸς ὀλοκληρωμένου προγράμματος. Εἶδαν τὶς ἀλλαγές νὰ πραγματοποιοῦνται μὲ περιορισμένης κλίμακας πειράματα. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸν δὲν ἀπέκλεισαν, ἀλλὰ ἀντίθετα ἐπεδίωξαν, τὴ συνεργασία τῶν διαφόρων κοινωνικῶν στρώματων. Ἀντιμετώπισαν μὲ ἐπιφυλάξεις «ἕναν πόλεμο τοῦ φτωχοῦ ἐνάντια στὸν πλούσιο» καὶ ἐπέμεναν πῶς ἡ ἐμφάνιση τῆς νέας κοινωνίας δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ περάσει μῆσα ἀπὸ μιὰ τέτοια ἐπαναστατικὴ διαδικασία².

Αὐτὸ ποὺ θέλουμε νὰ ποῦμε δηλαδὴ εἶναι ὅτι τὰ οὐτοπικά τους προγράμματα διαμορφώνονται σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ ἡ ἐργατικὴ τάξη, συνειδησιακὰ καὶ ὀργανωτικὰ, ἦταν ἀκόμη σὲ κατάσταση ὑποανάπτυκτη. Τὸ προλεταριάτο τότε ἀπλῶς διατύπωνε «τὶς πρῶτες ἐνστικτώδεις ἀπαιτήσεις του», γιὰ μιὰ «γενικὴ ἀνοικοδόμηση τῆς κοινωνίας»³. Κάτω λοιπὸν ἀπ' αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις καὶ μὲ αὐτοὺς τοὺς περιορισμοὺς ὁ Saint - Simon, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι σοσιαλιστές τῆς ἐποχῆς του, πίστεψαν ὅτι μποροῦσαν νὰ βάλουν τὶς βάσεις γιὰ τὴ νέα κοινωνία, ἂν ὄχι μῆσα στὰ πλαίσια, τουλάχιστον σὲ συνεργασία μὲ ὀρισμένα στοιχεῖα τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος.

Ὁ σχετικὸς δισταγμὸς τους γιὰ τὴν ἀποτελεσματικότητα τυχόν ἐπαναστατικῶν πρωτοβουλιῶν, καθὼς καὶ ἡ πίστη τους στὴν ἀναγκαιότητα τῆς συνεργασίας ἀνάμεσα στὴν ἐργατικὴ τάξη μὲ ἄλλα κοινωνικὰ στρώματα ἦταν βασικά τὰ αἴτια ποὺ ἀργότερα θὰ τοὺς ἔκαναν στὰ μάτια τοῦ «ἐπαναστατικοῦ μαρξισμοῦ» καὶ τῶν ὀπαδῶν τῆς «δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου», «οὐτοπιστές», ἀκόμη καὶ προδρόμους τοῦ «ἀναθεωρητισμοῦ»⁴.

1. Βλέπε *ABC of Dialectical and Historical Materialism*, Moscow, Progress Publishers, 1976, σσ. 47 καὶ 313.

2. Βλέπε M. A. Olputov, «The French Utopian Socialists and the Bourgeois Theory of Class Struggle in the 19th Century» (στὴ συλλογὴ: *From the History of Socialist Ideas*, σσ. 401 - 402).

3. Karl Marx - Friedrich Engels, *Selected Works*, Moscow, 1935, I, σ. 62.

4. «Ὁ προμαρξιστικὸς σοσιαλισμὸς τσακίστηκε», θὰ γράψει στὰ 1908 ὁ Λένιν. «Τώρα συνεχίζει τὴν πάλη ὄχι πιά πάνω στὸ δικό του αὐτοτελὲς ἔδαφος, μὰ πάνω στὸ γενικὸ ἔδαφος τοῦ μαρξισμοῦ, σὰν ἀναθεωρητισμὸς». Β. Ι. Λένιν, «Μαρξισμὸς καὶ Ἀναθεωρητισμὸς», *Διαλεχτὰ Ἔργα*, Ἀθήνα, Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ ΚΚΕ, χ.χ., τόμος I, μέρος I, σ. 76.

Γ. ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΣΤΟΝ COMTE, ΣΤΟΝ DURKHEIM ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΘΕΤΙΚΙΣΜΟ

Ὁ Saint - Simon δὲν ἔδωσε πολλὰ μόνο στὸν Marx, στὴν ὑλιστικὴ φιλοσοφία καὶ στὸ σοσιαλισμὸ. Ἀπλόχερη ἦταν ἡ προσφορὰ του καὶ πρὸς τὸν Comte, στὴν ἰδεαλιστικὴ φιλοσοφία καὶ στὸ θετικισμὸ. Αὐτὸ θὰ θεωρηθεῖ ἀργότερα ἀπὸ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ ἱστορικοῦ ὑλισμοῦ ὡς «ἀσυγχώρητη ἀσυνέπεια» ἀπὸ μέρους του, κάτι πού, μὲ τὰ λόγια τοῦ Bukharin, «δὲν ἐπέτρεψε νὰ διαμορφωθεῖ μιὰ συνεπὴς ἐπιστημονικὴ κοινωνιολογία»¹.

Ὁ Comte ποτὲ δὲν παραδέχτηκε ἀνοιχτὰ πὼς σὲ ὅποιαδῆποτε στιγμή τῆς ζωῆς του ἀντλήσε ὀτιδήποτε ἀπὸ τὸν Saint - Simon. Μάλιστα ὑπεραμύνθηκε τῆς πνευματικῆς του αὐτονομίας καὶ ἤρθε σὲ ἀνοιχτὴ σύγκρουση μαζί του γι' αὐτό. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι διαφορετικὴ. Πρὶν ἀκόμα ἀρχίσει νὰ δημοσιεύει ὀτιδήποτε —κι αὐτὸ δὲν ἔγινε πρὶν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς δεκαετίας τοῦ 1820— ὁ Saint - Simon εἶχε ἤδη διατυπώσει μὲ τὴ μορφή μονογραφῶν, ἄρθρων καὶ διατριβῶν, ὅλες τὶς βασικὲς τοῦ ἰδέες². Πολλὲς ἀπ' αὐτὲς θὰ ἀποτελοῦσαν ἀργότερα τὴ βάση τῶν θεωριῶν τοῦ Comte καὶ ἄλλων σχολῶν κοινωνικῆς σκέψης.

Ἡ συμβολὴ τῶν «βιομηχάνων» στὴν ἀποτελεσματικότερη διακυβέρνηση τῶν δημόσιων ὑποθέσεων, ὁ δημιουργικὸς ρόλος τῆς «ἐλίτ» τῶν ἐπιστημόνων γιὰ τὴν ἐδραίωση τῆς θετικιστικῆς κοινωνίας, ἡ διάκριση ἀνάμεσα σὲ «ὀργανικὲς» καὶ «κρίσιμες» περιόδους στὴν ἱστορία, ἡ ἀνάγκη γιὰ μιὰ καινούργια ὀργανικὴ ἐνότητα καὶ προγραμματισμένη κοινωνικὴ ὀργάνωση, εἶναι μερικὲς ἀπὸ τὶς ἰδέες τοῦ Saint - Simon, πού τὶς συναντᾶμε μὲ τὴ μία ἢ τὴν ἄλλη μορφή στὰ θεωρητικὰ σχήματα τοῦ Comte. Ἡ θεωρία ἐπίσης τῶν συστημάτων, πού κυριάρχησε στὸ δευτέρου μισὸ τοῦ αἰώνα μας, ἀντλεῖ πολλὲς ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τῆς μέσα ἀπὸ τὰ γραπτὰ τοῦ Saint - Simon. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ δομικὴ σύλληψη τῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης, βασικὸ στοιχεῖο τοῦ σύγχρονου δομο-λειτουργικοῦ παραδείγματος στὴν Κοινωνιολογία, καθὼς καὶ ἡ φιλοσοφία τῆς κοινωνικῆς του ὀργάνωσης, ὅπου οἱ «ὀργανικὲς» περίοδοι ἐναλλάσσονται μὲ τὶς περιόδους τῆς «κρίσης», σὲ μιὰ συνεχῶς διαμορφούμενη δυναμικὴ ἐξισορρόπηση.

Στὸ σημεῖο ὅμως αὐτό, ὅπως στὴν περίπτωσι τοῦ Marx, θὰ πρέπει νὰ κάνουμε μιὰ διευκρίνισι. Ὁ Saint - Simon δὲν ὑπῆρξε ἡ μοναδικὴ πηγὴ

1. N. Bukharin, *Θεωρία τοῦ Ἱστορικοῦ Ὑλισμοῦ*, Ἀθήνα, Ἀναγνωστίδης, χ.χ., σ. 70.

2. Τὰ κύρια ἔργα τοῦ Saint-Simon εἶναι : *Γράμματα ἀπὸ τὴ Γενεὴ* (1803), *Εἰσαγωγή στὶς Ἐπιστημονικὲς Ἔργασιες τοῦ Δέκατου Ἐνατοῦ Αἰῶνα* (1808), *Ἡ Ἀναδιοργάνωση τῆς Ἐυρωπαϊκῆς Κοινωνίας* (1814), *Ὁ Ὀργανωτὴς* (1819), *Τὸ Βιομηχανικὸ Σύστημα* (1821 - 22), *Πολιτικὴ Κατήχησι γιὰ Ἐκβιομηχάνισι* (1822), *Ἡ Νέα Χριστιανισμὸς* (1825), *Γιὰ τὴν Κοινωνικὴ Ὀργάνωση* (1825).

έπηρεασμοῦ τοῦ Comte. Ἡ φιλοσοφία του καὶ ὁ κοινωνικός του σχεδιασμός ἀντλοῦν ιδέες ἀπὸ ἓνα εὐρὸ φάσμα ἐμπνεύσεων. Ἀνάμεσά τους ξεχωρίζουν οἱ Bacon (1561 - 1626), Descartes (1596 - 1650), Montesquieu (1689 - 1755), Hume (1711 - 1776), De Condillac (1715 - 1780), καθὼς καὶ μιὰ πλειάδα φυσικῶν ἐπιστημόνων, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Newton (1642 - 1727) ὡς τὶς μέρες του¹. Στὴ βάση ὅμως τῶν θεωρητικῶν του συνθέσεων ξεχωρίζουν πάντα οἱ ιδέες τοῦ Saint - Simon.

Σὲ ὅ,τι ἀκολουθεῖ θὰ ἐξετάσουμε πολὺ συνοπτικὰ τὴν ἐπίδραση αὐτοῦ τοῦ τελευταίου πάνω στὸν Comte, γύρω ἀπὸ δύο κυρίως σημεῖα: α) τὴ σημασία ποὺ καὶ οἱ δύο ἀπέδιδαν στὸν κόσμο τῶν ιδεῶν γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἐξέλιξη, καὶ β) τὸ ρόλο τοῦ θετικισμοῦ ὡς μεθόδου ἀνάλυσης καὶ ἀξιολόγησης τῶν κοινωνικῶν φαινομένων. Καὶ τὰ δυὸ αὐτὰ σημεῖα ἀποτελοῦν τοὺς ἀκρογωνιαίους λίθους τῆς «ἀστικῆς» κοινωνιολογικῆς παράδοσης, πρωτεργάτης τῆς ὁποίας θεωρεῖται ὁ Comte.

1. Ὁ ρόλος τῶν ιδεῶν στὴν ἐξέλιξη τῶν κοινωνιῶν

Ἄν καὶ ὁ Saint - Simon τόνισε τὸ ρόλο τοῦ ὑλικοῦ παράγοντα (παραγωγὴ - βιομηχανικὴ ὀργάνωση) στὴν κοινωνικὴ ἐξέλιξη, ὡστόσο δὲν παρέλειψε νὰ ἀφήσει ἀρκετὸ χῶρο γιὰ τὸν συνεκτικὸ προωθητικὸ ρόλο τῶν ιδεῶν, στὴν προσπάθεια τῆς κοινωνίας νὰ ἐπιβιώσει καὶ νὰ ἀναπτυχθεῖ. Διαμορφώνονται ἔτσι δυὸ ἐπίπεδα θέασης τῶν κοινωνιῶν, ἡ μία ὑλιστικὴ, ἡ ἄλλη ἰδεαλιστικὴ. Ὁ «ὑλιστῆς» Saint - Simon δέχεται πῶς ἡ βιομηχανικὴ ἐποχὴ, μὲ τὴν τεχνικὴ καὶ ὀργανωτικὴ τῆς ὑποδομὴ, ὀδηγεῖ τὸν ἄνθρωπο στὴ μεγαλύτερη δυνατὴ ἀπελευθέρωση. Ὁ «ἰδεαλιστῆς» Saint - Simon πιστεύει στὴν ἀναγέννηση καὶ ἐπικράτηση τῆς πρωτοχριστιανικῆς ἀγάπης καὶ ἀδελφοσύνης μὲ τὴν ἐδραίωση, σὲ παγκόσμια κλίμακα, μιᾶς πανθειστικῆς «κοσμικῆς θρησκείας». Ὑπερασπίζεται ἓνα πλέγμα θεμελιακῶν ἀξιῶν καὶ ἠθικῶν περιορισμῶν, ποὺ θὰ παίξει τὸ ρόλο συγκολλητικῆς οὐσίας ἀνάμεσα σὲ ἀντίθετα συμφέροντα, σὲ ἐπιδιώξεις καὶ σὲ προσανατολισμούς. Ἡ «Νέα Χριστιανοσύνη» ἢ ἡ «Θρησκεία τῆς Ἀνθρωπότητας» γιὰ τὸν Saint - Simon ἦταν ἡ ἐφαρμοσμένη Κοινωνιολογία τοῦ Θετικισμοῦ.

Ἐνῶ ξεχώρισε τὴν παραγωγὴ ὡς καθοριστικὸ παράγοντα κοινωνικῆς ζωῆς, ταυτόχρονα εἶδε τὴν ἀνάπτυξη τῆς βιομηχανίας ὡς ἀποτέλεσμα μιᾶς καίριας μεταστροφῆς τῆς λαϊκῆς συνείδησης. Θεώρησε τὴ λαϊκὴ αὐτὴ συνείδηση ἀποτέλεσμα τῆς πνευματικῆς ἀποκλειστικῆς βελτίωσης τοῦ ἀνθρώπου.

1. Lewis Coser, «August Comte» τοῦ ἴδιου, *Masters of Sociological Thought*, New York, Harcourt Brace Jovanovich Inc., 1977, σ. 21.

«Δὲν ὑπάρχει κοινωνία χωρὶς κοινὰ παραδεκτὲς ἰδέες, χωρὶς γενικὲς ἰδέες. Ὁ καθένας θέλει νὰ αἰσθάνεται τὸ δεσμὸ πού τὸν δένει μὲ τοὺς ἄλλους καὶ τοῦ ἐγγυᾶται τὴν ἀμοιβαία στενὴ ἔνωση μαζί τους. Αὐτὲς οἱ γενικὰ παραδεκτὲς ἰδέες, σωστὲς ἢ λαθεμένες, ὅσο ὑπάρχουν καθοδηγοῦν τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἀσκοῦν ἀποφασιστικὴ ἐπιρροὴ στὴ συμπεριφορὰ τους»¹. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη ὀλόκληρο τὸ κοινωνικὸ σύστημα δὲν ἦταν τίποτε ἄλλο, παρὰ ἡ ἐμπρακτικὴ ἐφαρμογὴ ἑνὸς συστήματος ἰδεῶν: «Συστήματα θρησκειῶν, γενικῆς πολιτικῆς, ἠθικῆς, δημόσιας ἐκπαίδευσης, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ ἐφαρμογὲς ἑνὸς συστήματος σκέψης πού ἀντανανκᾷ διάφορες προοπτικὲς»².

Ἡ νέα «κοσμικὴ θρησκεία» θὰ ἔβαζε κάτω ἀπὸ τὸν ἔλεγχο τῆς τὴν οἰκονομικὴ δραστηριότητα, περιορίζοντας ἔτσι τὰ ἀνταγωνιστικὰ αἰσθήματα τοῦ ἐγωισμοῦ καὶ τῆς ἰδιοτελείας. «Ἡ πολιτικὴ εἶναι συνέπεια τῆς ἠθικῆς»³, θὰ διακηρύξει. «Ἡ ἠθικὴ προϋποθέτει τὴ γνώση τῶν κανόνων ἐκείνων πού διαμορφώνουν τὶς σχέσεις ἀνάμεσα στὸ ἄτομο καὶ στὴν κοινωνία, ἔτσι ὥστε ὅλοι νὰ εἶναι ὅσο γίνεται πιὸ εὐτυχεῖς... Συνεπῶς, ἡ πολιτικὴ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἠθικὴ. Οἱ θεσμοὶ ἑνὸς λαοῦ εἶναι ἀπλῶς τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἰδεῶν του»⁴.

Αὐτὲς οἱ ἀπόψεις του συχνὰ παραγνωρίζονται. Θὰ ἀποτελέσουν ὅμως τὴ βάση τῆς θεωρίας τοῦ Comte, πού ὑποστήριξε τὴν ἀνάγκη γιὰ κοινωνικὴ συνοχή, πού θὰ βασίζεται πάνω σὲ μιὰ νεοδημιουργούμενη πνευματικὴ δύναμη, σὲ ἀντικατάσταση τῆς παραδοσιακῆς θρησκευτικῆς πίστεως. Γι' αὐτό, πέρα ἀπὸ τὴν πεποίθησή του ὅτι ἡ κυρίαρχη δύναμη τοῦ μέλλοντος, ἡ «καθοδηγοῦσα ἀρχή» στὴ νέα κοινωνία, θὰ ἦταν ὁ μηχανικός, ὁ φυσικός, ὁ ἐξειδικευμένος ἐπιστήμονας, ὁ τεχνοκράτης, ἀναγνώριζε παράλληλα καὶ τὴν ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἀνακαλύψει περισσότερο πνευματικὲς πηγὲς ἐμπνευσης. Ὁ Χριστιανισμὸς ὡς μιὰ τέτοια πηγὴ, εἶχε ἤδη ξοφλήσει. Ἡ κοινωνία ἐπομένως χρειαζόταν μιὰ καινούργια πίστη, μιὰ διαβεβαίωση πὼς οἱ ἄνθρωποι μποροῦν νὰ εὐτυχίσουν, ὄχι μόνο στὸν οὐρανὸ ἀλλὰ καὶ στὴ γῆ. Στὸ εὐτυχὲς αὐτὸ τέλος δὲν θὰ ἔφτανε ὁ ἄνθρωπος καθοδηγούμενος ἀπὸ τὸ συναίσθημα, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἴδιο του τὸ συμφέρον. Ἐνα συμφέρον ὅμως πού δὲν θὰ πῆγαζε ἀπὸ ἐγωιστικὰ κίνητρα, ἀλλὰ ἀπὸ αἰσθήματα κοινωνικότητας, συμφιλίωσης καὶ ἀλτρουισμοῦ⁵. Στὴ διαδικασία αὐτὴ ἀποφασιστικὸ ρόλο θὰ ἔπαιζε ἡ

1. Saint-Simon, *Lettres à un Américain*, στὸ G. Gurvitch, *Saint-Simon. La physiologie sociale*, Paris, P.U.F., 1965, σ. 74.

2. Saint-Simon, *Introduction aux travaux scientifiques du dix-neuvième siècle*, Paris, Scherff, 1807, σ. 76.

3. Saint-Simon, «L'industrie», στὸ: *Les oeuvres de Saint-Simon et d'Enfantin*, 1865 - 78, III.

4. Στὸ ἴδιο.

5. Βλέπε Saint-Simon, *Oeuvres*, ὁ.π., χ.χ., II, σ. 60.

τέχνη. Ο καλλιτέχνης με το αίσθημα, τη φαντασία, τον αυθορμητισμό και τη διαίσθησή του, θα αποκάλυπτε στους ανθρώπους το ένδοξο μέλλον τους, θα ευαίσθητοποιούσε τις συνειδήσεις τους και θα δημιουργούσε τις προοπτικές για έναν καινούργιο, πιο ανθρώπινο πολιτισμό.

Σε έναν εικονικό διάλογο ανάμεσα σε έναν καλλιτέχνη, τον άνθρωπο του συναισθήματος, και σε έναν επιστήμονα, τον άνθρωπο της λογικής, ο Saint - Simon δίνει στον πρώτο πρωτεύουσα σημασία. Τον θεωρεί ένα είδος «avant-garde», με την πολιτιστική έννοια του όρου. Για μια στιγμή βάζει τον καλλιτέχνη να λέει: «Εμείς οι καλλιτέχνες θα παίζουμε το ρόλο της 'πρωτοπορίας'. Στην πραγματικότητα μόνο η δύναμη της τέχνης είναι άμεση και αποτελεσματική. Όταν θέλουμε να διαδώσουμε νέες ιδέες ανάμεσα στους ανθρώπους, τις σμιλεύουμε πάνω στο μάρμαρο ή τις αποτυπώνουμε πάνω στον καμβά... και μ' αυτό τον τρόπο κατορθώνουμε να ασκοῦμε πάνω τους μια ζωντανή και ακατάλυτη επίδραση. Απευθυνόμαστε στη φαντασία και στο συναίσθημα του ανθρώπου και τον παρασύρουμε έτσι στην πιο δυναμική και στην πιο αποφασιστική δράση... Και ποιά άλλη αποστολή θα άρμοζε περισσότερο στις τέχνες από το να ασκοῦν πάνω στην κοινωνία μια θετική επίδραση, ένα πραγματικό λειτούργημα... Αυτό είναι το καθήκον των καλλιτεχνῶν κι αυτή η ιερή τους αποστολή»¹.

Μ' αυτό τον τρόπο ο Saint - Simon τόνιζε την ιδιαίτερη σημασία που απέδιδε στις ιδέες, στα συναισθήματα, στις πίστεις και στις αξίες για την ιστορική εξέλιξη του ανθρώπου. Κι απ' αυτή την άποψη οι ιδέες του συνδέονται στενά με τις θεωρίες του Comte, του θεμελιωτή της κοινωνιολογίας των ιδεῶν», σε σημείο που οι απόψεις αυτού του τελευταίου να γίνονται καταννητές μόνο με την αναφορά τους στον Saint - Simon. Γι' αυτό και μερικοί θα υποστηρίξουν πώς, αντίθετα απ' ό,τι συνήθως πιστεύεται, ο Saint - Simon μάλλον, παρά ο συμπατριώτης του Comte, θα έπρεπε να θεωρείται «πατέρας της κοινωνιολογίας», κι ἄς ἦτα ὁ δεύτερος αὐτὸς πὸν ἔδωσε στὴν καινούργια ἐπιστήμη τὸ ὄνομά της².

2. Ἡ ἰδέα τοῦ θετικισμοῦ: Saint - Simon καὶ Comte

Για πρώτη φορά γίνεται πλατειά χρήση του όρου «θετικισμός» (ὅπως καὶ τοῦ ὄρου «σοσιαλισμός») στοὺς κύκλους τῆς σχολῆς τοῦ Saint - Simon.

1. Saint-Simon, *Opinions littéraires, philosophiques, et industrielles*, ὅπως ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Donald Egbert, «The Idea of Avant-Garde in Art and Politics», *American Historical Review*, 73 (December 1967), σ. 343.

2. Βλέπε π.χ. Anthony Giddens, *The Class Structure of the Advanced Societies*, New York, Harper and Row, 1973.

Εἶναι ὁ ὅρος πού θά καθιερωθεῖ ἀργότερα καί θά ταυτιστεῖ μέ τὸ ὄνομα τοῦ Comte, χάρις κυρίως στό ἐξάτομο ἔργο του «*Cours de philosophie positive*» (1830 - 1842).

Ἐνώ οἱ περισσότεροί ἀπό τοὺς συγγραφεῖς τοῦ Γαλλικοῦ Διαφωτισμοῦ θεωροῦσαν τὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας σάν μιὰ σειρά ἀπὸ λίγο - πολὺ ἀπομονωμένα γεγονότα καί τυχαῖες συμπτώσεις, ὁ Saint - Simon εἶδε τὴν ἱστορία ὑποταγμένη σὲ νόμους. Ἡ κοινωνία δὲν εἶναι καθόλου ἓνα ἀπλὸ συνονθύλευμα ἀπὸ ζωντανὰ ὄντα, ὅπου οἱ πράξεις τους δὲν ἔχουν καμιὰ ἄλλη αἰτία, παρὰ μόνον τὶς ἰδιοτροπίες τῆς βούλησής τους κι οὔτε ἄλλα ἀποτελέσματα, παρὰ μόνον ἐφήμερα καί μεμονωμένα συμβάντα. Ἀντίθετα, ἡ κοινωνία εἶναι ἓνα προσεκτικὰ ὀργανωμένο σύστημα. Τὰ μέρη αὐτοῦ τοῦ συστήματος συμβάλλουν, τὸ καθένα μέ τὸν τρόπο του, στὴ διατήρησή του. Ἡ κάθε κοινωνικὴ ομάδα ἀποτελεῖ ἓνα ζωντανὸ ὄργανισμὸ. Ἡ ὑπαρξή της εἶναι λίγο-πολύ βέβαιη ἢ ἀντίθετα ἐπισφαλής, ἀνάλογα μέ τὸ ἂν τὰ μέλη της ἐκτελοῦν λίγο-πολύ κανονικὰ τὶς λειτουργίες πού τὸ καθένα ἔχει ταχθεῖ νὰ ἐκτελεῖ. Γι' αὐτὸ καί ἡ ἐπιστήμη πού ἀσχολεῖται μέ τὶς ἀνθρώπινες κοινωνίες θά ἔπρεπε νὰ υἱοθετήσῃ τοὺς κανόνες καί τὶς μεθόδους πού ἐφαρμόζει ἡ κάθε «ἀκριβής» ἐπιστήμη. Τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα ἔπρεπε νὰ διερευνηθοῦν μακριὰ ἀπὸ μεταφυσικὰ δόγματα, πάνω σὲ ἐμπειρικὴ βάση, μέ μεθόδους πού χρησιμοποιοῦν οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες. Σκοπὸς τῆς διερεύνησης θά ἦταν ἡ ἀνακάλυψη τῶν αἰώνιων νόμων τῆς κίνησης καί τῶν ὄρων ὀργάνωσης τῶν κοινωνιῶν. Αὐτὸ θά καθιστοῦσε δυνατὴ τὴν πρόβλεψη καί τὴν προγραμματισμένη παρέμβαση¹. «Σ' ὅλα τὰ μέρη τοῦ ἔργου μου», θά πεῖ, «θὰ καταπιαστῶ μέ σειρὲς γεγονότων, γιατί εἶμαι πεπεισμένος ὅτι ἀποτελοῦν τὴ μόνη σταθερὴ πλευρὰ τῆς γνώσης μας»².

Ἡ θεολογία καί ἡ μεταφυσικὴ θά ἔμπαιναν κάτω ἀπὸ τὸν ἔλεγχο τῆς θετικιστικῆς μεθόδου τῆς ὀρθῆς ἐπιστήμης. «Ἐφ' ὅσον ὀλόκληρη ἡ γνώση μας θεμελιώνεται ὁμοιόμορφα πάνω στὶς παρατηρήσεις, πρέπει νὰ ἐμπιστευθοῦμε τὴν κατεύθυνση τῶν πνευματικῶν μας ὑποθέσεων στὴ δύναμη τῆς θετικῆς ἐπιστήμης»³.

Τὰ δοκίμια καί οἱ μελέτες πού ἔγραψε ὁ Comte σὲ συνεργασία μέ τὸν ἐργοδότη του, στό διάστημα πού ὑπηρετοῦσε ὡς γραμματέας τοῦ Saint - Simon, ἀντανάκλουν αὐτὲς ἀκριβῶς τὶς θέσεις πού θά ἀποτελέσουν τὸν πυρῆνα ὅλων τῶν μετέπειτα θεωριῶν του. «Ἀπὸ τὸ 1817 μέχρι τὸ 1823 ὁ Comte καί

1. Henri d' Allamagne, *Les Saint-Simons: 1827 - 37*, Paris 1930.

2. G. Weill, *Saint-Simon et son oeuvre*, Paris 1894, τόμος XI, σ. 22. Ἐπίσης, H. Marcuse, *Ἡ Ἀνοδος τῆς Κοινωνικῆς Θεωρίας*, Ἀθήνα, Ἀρσενίδης, 1981 (σὲ μετάφραση Φ. Κονδύλη), σ. 22.

3. Στὸ ἴδιο, σ. 83.

ό Saint - Simon», παρατηρούν οι Timasheff και Theodorson, «συνεργάστηκαν τόσο στενά, ώστε είναι αδύνατο να ξεχωρίσει κανείς το έργο του ενός από το άλλο»¹. Αυτό που απέμεινε στον Comte ήταν να συμπληρώσει και να επεκτείνει τις βασικές ιδέες του Saint - Simon, κάτι που πολλοί πιστεύουν ότι αποτελεί και την ουσιαστική συμβολή του στην Κοινωνιολογία. Συγκεκριμένα τώρα με την εισαγωγή της θετικής φιλοσοφίας και μεθοδολογίας στη νεοδιαμορφούμενη επιστήμη της Κοινωνιολογίας, η συμβολή του Saint - Simon είναι αποφασιστική.

Σε μια συνοπτική εργασία που δημοσίευσε στα 1813, με τίτλο «*Mémoires sur la science de l' homme*», ο Saint - Simon διατυπώνει τις ακόλουθες απόψεις, που πρόκειται αργότερα να γίνουν τρόπος σκέψης, μεθοδολογία, ακόμη και σχολή κοινωνικού προβληματισμού².

- 'Η ήθικη και η πολιτική πρέπει να γίνουν «θετικές επιστήμες».
- 'Από τους πολλούς ιδιαίτερους νόμους που διατυπώνουν οι διάφορες επί μέρους επιστήμες, θα πρέπει να διατυπώσουμε ένα γενικό νόμο.
- 'Η επιστήμη θα γίνει μια νέα πνευματική δύναμη που θα κυριαρχήσει σ' όλκληρο τον κόσμο.
- 'Η ανθρώπινη κοινωνία πρέπει να αναδιαρθρωθεί για να περάσει στην τρίτη περίοδο της ιστορίας της, τη «βιομηχανική», μετά την πρώτη (προνομιακή κοινωνία), που τελείωσε με το θάνατο του Σωκράτη, και τη δεύτερη (εικονολογική κοινωνία), που έφτανε μέχρι τις μέρες του.

Δέκα περίπου χρόνια αργότερα (1822), σε συνεργασία με τον είκοσιτετράχρονο τότε Comte, θα αναπτύξει συστηματικότερα τις απόψεις του αυτές. 'Η «κοινωνική φυσική» ή «κοινωνική φυσιολογία» (Κοινωνιολογία) θα έπρεπε να μεταφέρει σ' όλες τις κοινωνικές επιστήμες το πνεύμα που επικρατούσε στις φυσικές επιστήμες. Θα έπαιρνε τη θέση της «καθοδηγούσας αρχής», σε μια σειρά από νέες καταστάσεις που επέβαλλε η βιομηχανική επανάσταση.

Τόσο η «ειδική» όσο και η «γενική φυσιολογία» έμπεριέχουν, όπως είδαμε στα προηγούμενα, ήθικό δίδαγμα και πολιτική πράξη. 'Ηθικη και πολιτική επομένως πρέπει να γίνουν θετικές επιστήμες. "Όταν η επιστήμη της φυσιολογίας θα έχει ξελιχθεί ακόμη περισσότερο, «η πολιτική θα γίνει μια επιστήμη παρατήρησης». Τα πολιτικά τότε ζητήματα θα τα διαχειρίζονται «όσοι έχουν σπουδάσει τη θετικιστική επιστήμη του ανθρώπου και με τον ίδιο

1. N. S. Timasheff - G. A. Theodorson, *δ.π.*, σσ. 37.

2. Βλέπε N. Timasheff, *Ιστορία Κοινωνιολογικών Θεωριών (Sociological Theory)*, σε μετάφραση Δ. Τσαούση, 'Αθήνα, Gutenberg, 1976, τόμος Α', σ. 34. 'Επίσης, Frank Manuel, *The New World of Henri Saint-Simon*, Cambridge, Harvard University Press, 1962, σσ. 133-36.

τρόπο πού σήμερα διαχειρίζεται κανεὶς θέματα πού σχετίζονται μὲ τὰ φυσικὰ φαινόμενα»¹. Ὅταν ἔτσι ἀντιμετωπίσουμε τὰ θέματα τῆς πολιτικῆς κι ὅταν ἡ πολιτικὴ θὰ διδάσκεται στὰ σχολεῖα, ὅπως ὅλες οἱ ἄλλες ἐπιστῆμες, τότε μόνο θὰ μπορέσουμε νὰ ἀπαντήσουμε μὲ ἐπιτυχία στὴν κρίση πού μα-στίζει τὴν Εὐρώπη. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, θὰ δινόταν ἓνα τέλος σ' αὐτὸ πού μέχρι τότε εἶχαν ἀφήσει ἀτέλειωτο ὅλες οἱ ἄλλες ἀνθρωπιστικὲς καὶ φυσικὲς ἐπιστῆμες μαζί. Καὶ μ' αὐτὲς τὶς σκέψεις ἔμπαιναν οἱ βάσεις τῆς «Κοινωνικῆς Φυσικῆς», τῆς νέας ἐπιστήμης, πού ὁ Comte λίγο ἀργότερα θὰ βάφτιζε «Κοινωνιολογία».

Σύμφωνα μὲ τὸν Comte, ἡ νέα αὐτὴ ἐπιστήμη ἐπρόκειτο νὰ δώσει τέλος στὸ νομικοταξικὸ καθεστῶς τοῦ φεουδαρχισμοῦ καὶ τοῦ κληρικαλισμοῦ πού συνδέεται μαζί του. Εἶναι ἡ ἐπιστήμη πού μὲ τὴν πρόβλεψη καὶ τὸν ὑπολογισμὸ θὰ βοηθοῦσε στὴ μεγάλωτη ὀργάνωση τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας καὶ πού θὰ μεταβαλλόταν ἔτσι σὲ κορωνίδα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν².

Αὐτὸ ὅμως πού θὰ πρέπει νὰ σημειώσουμε στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι πὼς ἂν ἀντικαταστήσουμε τὸν ὄρο «Κοινωνιολογία» τοῦ Comte μὲ τὴν «Πολιτικὴ Ἐπιστήμη» τοῦ Saint - Simon, τότε μπορούμε εὐκόλα νὰ συμφωνήσουμε μὲ διαπιστώσεις σὰν αὐτὲς τοῦ Barnes: «Ἐκεῖνος πού διαμόρφωσε τὶς βασικὲς θέσεις τοῦ Comte εἶναι ὁ Saint - Simon», ἂν κι αὐτὸς δὲν ἔκανε τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ «νὰ συλλέξει καὶ νὰ συστηματοποιήσει τὰ δόγματα πού κυκλοφοροῦσαν στὴν ἐποχὴ του»³.

Ταυτόχρονα ὁ Saint - Simon διατύπωνε, ἂν καὶ σὲ ἀνεπεξέργαστη κάπως μορφή, τὶς βασικὲς ἀρχὲς ἐξέλιξης τῶν κοινωνιῶν (ὅπως ἀρχικά, ἄς σημειώσουμε, ἐμφανίστηκαν στὰ ἔργα τοῦ Turgot). Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὑπῆρξε λιγότερο ἐπαναστατικὸς, σὲ σύγκριση μὲ ἄλλες κοινωνικὲς θεωρίες ἐξέλιξης τοῦ καιροῦ του. Κι αὐτὸ γιατί πίστευε ὅτι μετὰ τὴ μεγάλη ἐπανάσταση τοῦ 1789, αὐτὸ πού χρειάζόταν περισσότερο ὁ κόσμος δὲν ἦταν πιά μιὰ καινούργια ἐπανάσταση, ἀλλὰ μιὰ καινούργια ὀργάνωση: «ἡ φιλοσοφία τοῦ 18ου αἰῶνα στάθηνε ἐπαναστατικὴ· ἡ φιλοσοφία τοῦ 19ου αἰῶνα ὀφείλει νὰ ὀργανώσει»⁴.

Φαντάστηκε τὴν κοινωνικὴ ἀνάπτυξη σὰν μιὰ διαδικασία στὴν ὁποία κυριαρχοῦσε μιὰ ἀπόλυτα λογικὴ ἰδέα, πρὸς ἓνα συγκεκριμένο τέλος. Ὁ λει-

1. Ὅπως ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Emile Durkheim, «Saint-Simon on the Origin of Industrial Society and Scientific Sociology», *δ.π.*, σ. 131.

2. Hans Freyer, *δ.π.*, σ. 88.

3. Harry Elmer Barnes, «Social Thought in Early Modern Times», στοῦ ἴδιου (ed.), *An Introduction to the History of Sociology*, Chicago, University of Chicago Press, 1967, σ. 73.

4. Ὅπως ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Hans Freyer, *δ.π.*, σσ. 88 - 89.

τουργικὸς ἀνταγωνισμὸς ποὺ παρατηρεῖται στὸ καπιταλιστικὸ σύστημα, θὰ παραχωροῦσε τὴ θέση του σὲ μιὰ τέλεια ὀργάνωση κι ἀπὸ κεῖ σὲ μιὰ τέλεια ἐξισορρόπηση. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ θεωρία του κατέληγε σὲ μιὰ συντηρητικὴ ἰδέα ἐξέλιξης καὶ ὀργανικῆς ἀνάπτυξης, ποὺ ὀδηγοῦσε σὲ μιὰ συνεκτικὰ ὁλοκληρωμένη κοινωνία, ὅπου θὰ ὑπῆρχε χῶρος συγχρόνως καὶ γιὰ ἓνα «κοσμικὸ» σύστημα θεσμῶν καὶ γιὰ μιὰ «πνευματικὴ» ἰδεολογία συμπεριφορᾶς¹.

Πάνω στὶς ἀρχές αὐτές ὁ Comte θὰ θεμελίωνε ἀργότερα τὴν ἐξελικτικὴ θεωρία τῶν «τριῶν σταδίων» (θεολογικὸ, μεταφυσικὸ, θετικὸ) καὶ ὁ Spencer τὸ «διαλεκτικὸ ἐξελικτισμὸ» του, μιὰ μεταμόρφωση ἀπὸ τὴν ὁμοιογένεια καὶ τὸν ὁμοιομορφισμό, στὴν ἑτερογένεια καὶ τὴν ἀνομοιομορφία². Ἀπὸ τὴν ἴδια αὐτὴ πηγὴ θὰ ἀντλήσει καὶ ὁ Bakunin, γιὰ νὰ διατυπώσει τὸ δικό του «νόμο τῶν τριῶν σταδίων» (θρησκευτικὸ, φιλοσοφικὸ, ἐπιστημονικὸ)³.

Οἱ ὁμοιότητες ὅμως μὲ τὸν Saint - Simon φαίνεται νὰ σταματοῦν ἐδῶ. Ἄν καὶ δέχτηκε τὴν ἰδέα ποὺ ὑποστήριξε, ὅτι ἡ κοινωνικὴ ἐπιστήμη θὰ κυριαρχοῦσε στὴν κοινωνία τοῦ-μέλλοντος, ὁ Comte (ποὺ ἔζησε, ἄς σημειώσουμε, στὸ ἀντιδραστικὸ, μετεπαναστατικὸ κλίμα τῆς Γαλλίας τοῦ πρώτου τέταρτου τοῦ περασμένου αἰῶνα), ἐγκατέλειψε ὅλες τὶς σοσιαλιστικὲς ἰδέες τοῦ συμπατριώτη του. Στὴ μελλοντικὴ κοινωνία ὑποστήριξε, οἱ ἄνθρωποι θὰ ζοῦσαν ἀρμονικὰ μὲ τὴ βοήθεια τῶν «θετικιστῶν φιλοσόφων». Μιὰ τέτοια κοινωνία δὲν ἐπρόκειτο νὰ στηρίζεται σὲ σοσιαλιστικὲς ἀρχές.

Ὁ θετικισμὸς τοῦ Comte, ἔτσι, κατέληξε σὲ συντηρητικὴ φιλοσοφία. Τόνισε τὰ θετικὰ στοιχεῖα ποὺ μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν στοὺς θεσμούς καὶ στὶς

1. J. H. Abraham, *Origins and Growth of Sociology*, ὁ.π., σ. 85.

2. Ἄς παρατηρήσουμε ἐδῶ ὅτι στὸν τύπο τῆς τελικῆς κατεύθυνσης τῆς ἱστορικῆς διαδικασίας, ποὺ ἀποτελεῖ κεντρικὴ ἰδέα τοῦ ἐξελικτικοῦ σχεδίου ποὺ διατυπώνει ὁ Spencer, εὐκόλα ἐπίσης κανεὶς διακρίνει κυττητὲς ὁμοιότητες μὲ τὶς ἰδέες τοῦ Saint-Simon. Ὁ Spencer εἶδε τὴν κοινωνικὴ ἐξέλιξη ὡς κίνηση ἀπὸ τὸ δεσποτικὸ-στρατιωτικὸ Κράτος τῆς βίας, στὸ βιομηχανικὸ-εἰρηνιστικὸ Κράτος τῆς ἐλευθερίας, ἀπὸ τὴν «πολεμικὴ» στὴ «βιομηχανικὴ» κοινωνία. Καὶ αὐτὸ ἦταν πρόοδος. Γιατὶ τὸ βιομηχανικὸ κοινωνικὸ στάδιο στηρίζεται στὴν ἐλευθερία τῶν συμβάσεων, στὴν ἐπιστημονικὴ κριτικὴ καὶ στὴν κοινωνικὴ δικαιοσύνη. Ἦταν τὸ σύστημα ὅπου ἡ διαφοροποίηση, μὲ τὴ μορφή τοῦ ὄρθου καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας, θὰ λειτουργοῦσε μὲ βάση τὴν ἐλευθερία τῆς βούλησης. Ὁ Spencer, ὅπως καὶ ὁ Saint-Simon προηγούμενα, δέχτηκε τὶς ἐπιπτώσεις τῆς ἐκβιομηχάνισης, γεμάτος αἰσιοδοξία γιὰ τὸ μέλλον. Μ' αὐτὲς τὶς βασικὲς τοποθετήσεις ὁ Spencer θὰ ἐπηρέασει ἀποφασιστικὰ τὰ φιλοσοφικὰ καὶ κοινωνιολογικὰ συστήματα γύρω στὰ 1900. Αὐτὸ ἰσχύει ἰδιαίτερα στὴν περίπτωση τῆς ἀμερικανικῆς Κοινωνιολογίας στὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἀνάπτυξής της, μὲ αἰσθητὴ τὴν ἐπιρροή του ἀκόμη καὶ σήμερα.

3. G. P. Frantsov, *Philosophy and Sociology*, Moscow, Progress Publishers, 1975, σ. 118.

συνήθειες τῶν ἀνθρώπων. Ἐπεσήμανε τὶς δημιουργικές, λειτουργικὲς καὶ χρήσιμες πλευρές τους. Ὁ θετικισμὸς τοῦ Saint - Simon ποτὲ δὲν παραδέχτηκε τὴν αἰώνια χρησιμότητα ἢ λειτουργικότητα τῶν ὑπαρχόντων θεσμῶν. Φαντάστηκε τὴ νέα βιομηχανικὴ κοινωνία νὰ στηρίζεται σὲ θεσμοὺς καινούργιους, πάνω σὲ ἐντελῶς νέες βάσεις ἱεράρχησης, σὲ δομὲς ποὺ θὰ δημιουργοῦσαν τὶς συνθήκες γιὰ μιὰ καινούργια κοινωνικὴ συνεκτικότητα.

«Μὲ λίγα λόγια», θὰ γράψει ὁ Σοβιετικὸς ἀκαδημαϊκὸς Frantsov στὸ βιβλίο του «Φιλοσοφία καὶ Κοινωνιολογία», «ὁ Comte προσπάθησε νὰ σκοτώσει τὸ ζωντανὸ πνεῦμα τῆς θεωρίας τοῦ Saint - Simon καὶ νὰ ἐκμηδενίσει τὴ μεγαλειώδη προσπάθειά του νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὸ θέμα τῆς μεταβαλλόμενης κοινωνικῆς δομῆς. Οἰκοδόμησε τὸ 'σύστημά' του ἀπὸ κατακερματισμένες ἰδέες τοῦ Saint - Simon. Χρησιμοποίησε ἀντιφατικὰ καὶ περιοριστικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ ἔργο του, τόνισε τὸν ἰδεαλισμὸ στὴ θέαση τῶν κοινωνικῶν φαινομένων καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ ἀνακάτεψε μὲ μεγάλες δόσεις ἀγνωστικισμοῦ καὶ μυστικισμοῦ. Τὸ σύστημα τοῦ Comte, ἔτσι, ἀνέπτυξε ὅλα ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα ποὺ θὰ ἐξυπηρετοῦσαν πιστὰ τὸν ἀστικὸ φιλελευθερισμὸ καὶ τὶς ἀπολογητικὲς προσπάθειες τοῦ καπιταλισμοῦ»¹. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ σύγχρονος λειτουργισμὸς (νεο-θετικισμὸς), βασικὰ συντηρητικὸς καὶ ἀστικὰ προοιδιασμένος, ἐκλίνει πρὸς τὸν Comte κι ὄχι πρὸς τὸν Saint - Simon.

3. Ἐπίδραση στὸν Durkheim

Ὁ Durkheim εἶναι δέκτης καὶ ταυτόχρονα φορέας δύο λίγο - πολὺ ξεχωριστῶν κοινωνιολογικῶν παραδειγμάτων: τοῦ «θετικισμοῦ» καὶ τοῦ «δομολειτουργισμοῦ». Συνεχιστὴς τοῦ γαλλικοῦ θετικισμοῦ, γρήγορα θὰ βάλει τὴ δική του προσωπικὴ σφραγίδα στὸ χῶρο τοῦ κοινωνικοῦ σχεδιασμοῦ, ἐγκαινιάζοντας καινούργιες μεθόδους κοινωνιολογικῆς ἀνάλυσης. Οἱ προτάσεις καὶ τὰ θεωρητικὰ του σχήματα θὰ ἐξαπλωθοῦν σταδιακὰ σ' ὀλόκληρο τὸ μὴ μαρξιστικὸ κοινωνιολογικὸ χῶρο.

Αὐτὸ στὶς μέρες μας γίνεται ἐμφανέστερο στὸ δομολειτουργισμὸ τῶν Parsons, Moore, Levy καὶ ἄλλων, ποὺ ἀντλοῦν τὴν ἔμπνευσή τους κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὴ σκέψη τοῦ Durkheim. Μὲ τὴ μεσολάβηση τῶν πρωτοπόρων τῆς ἀνθρωπολογίας Radcliff-Brown καὶ Malinowski, ἡ λογικὴ τοῦ λειτουργισμοῦ θὰ ἐπεκταθεῖ σὲ ὅλους τοὺς χώρους τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν. Εἶναι γι' αὐτὸ ἐνδιαφέρον νὰ ἐπισημάνουμε τὶς ἐπιδράσεις ποὺ δέχτηκε ὁ Durkheim.

Οἱ διασταυρούμενες σὲ πολλὰ σημεῖα ἀπόψεις ποὺ ἀναπτύσσουν οἱ Saint -

1. Στὸ ἴδιο, σ. 70.

Simon και Comte για την πτώση του φεουδαρχισμού και την άνοδο των κοινωνιών με τη σύγχρονη μορφή τους θα άποτελέσουν τὰ βασικά θεμέλια όλων των γραπτών του Durkheim. Αυτό ήταν αναπόφευκτο, γιατί τὸ θέμα, πὸ ἀπασχόλησε τὸν Durkheim σὲ ὅλη του τὴ ζωή, ἦταν πῶς νὰ συμβιβάσει τὴν ἰδέα τοῦ «θετικοῦ» σταδίου ἐξέλιξης τῆς κοινωνίας τοῦ Comte με τὴν μερικὰ διαφορετικὴ διατύπωση τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς ἐκβιομηχάνισης τοῦ Saint - Simon¹.

Σὲ πολλὰ ὅμως σημεία διαφωνίας ἀνάμεσα στὸν Saint - Simon και στὸν Comte, ὁ Durkheim ἀχθῆκε με τὴν μεριά τοῦ πρώτου. Ὁ Comte, καθόλου εὐκαταφρόνητος, θὰ παραδεχτεῖ ὁ Durkheim, «πραγματοποίησε τὸ μεγάλο σχέδιο», πὸ «εἶχε ὅμως προηγουμένα συλλάβει ὁ Saint - Simon»². «Ὁ Καταμερισμὸς τῆς Κοινωνικῆς Ἐργασίας»³, ἓνα ἀπὸ τὰ θεμελιώδη ἔργα του, θὰ πρέπει νὰ διαβαστεῖ ὡς κριτικὴ κατὰ τοῦ Comte και ὑπὲρ τοῦ Saint - Simon. Γιατί ὁ Durkheim δὲν εἶδε νὰ ὑπάρχει ἀντίθεση ἀνάμεσα στὸ «θετικισμὸ» και τὸν «ἰδεαλισμὸ» τοῦ Saint - Simon, ὅπως ἐπέμενε ὁ Comte. Ἀντίθετα, διαπίστωσε μιὰ ἀρμονικὴ σύζευξη ἀνάμεσα στὰ δύο, πὸ ἀπέβλεπε σὲ ἓνα ἰσοροπημένο συνεκτικὸ σύνολο, γιατί ἐξέφραζαν τὴν ἴδια κοινωνικὴ κατάσταση με διαφορετικούς τρόπους: «Ὅταν κανεὶς βλέπει τὸν ἀντίπαλο τοῦ θεολογικοῦ συστήματος (Saint - Simon), τὸν ἰδρυτὴ τῆς θετικιστικῆς φιλοσοφίας, νὰ ἀπαιτεῖ τὴν ἐγκαθίδρυση μιᾶς νέας θρησκείας, μπαίνει στὸν πειρασμὸ νὰ σκεφτεῖ πῶς κάποια ἐπανάσταση συντελεῖται στὸν τρόπο τῆς σκέψης του και πῶς ἐγκατέλειψε πιά τὴ βασικὴ του ἀρχὴ. Κι αὐτὸ φαίνεται νὰ ἔχει κάποια βάση, μιὰ και ἡ «Νέα Χριστιανοσύνη» (1824), εἶναι ἡ τελευταία του ἐργασία. . . Μιὰ τέτοια ὅμως ἐρμηνεία εἶναι λαθεμένη. Ἀντίθετα, οἱ θρησκευτικὲς προδιαθέσεις του ἐμφανίζονται πολὺ ἔντονα σὲ ὅλες τὶς περιόδους τῆς προηγούμενης πνευματικῆς του ἀνάπτυξης. . . Συνεπῶς, ὁ Saint - Simon δὲν σκέφτηκε ποτὲ νὰ ἐξοβελίσαι τὴ θετικιστικὴ φιλοσοφία ἀπὸ τὸ θρησκευτικὸ σύστημα. Ἀντίθετα μάλιστα, πίστευε ὅτι τὸ ἓνα ὀδηγεῖ στὸ ἄλλο»⁴. Καὶ θὰ καταλήξει, ἀντιγράφοντας σχεδὸν τὸν Engels: «Οἱ ἰδέες τοῦ Saint - Simon ἐμπεριεῖχαν τὸ σπέρμα ὅλων τῶν μεγάλων πνευματικῶν ρευμάτων πὸ παράχτηκαν στὴ διάρκεια τοῦ δέκατου ἑνατου αἰῶνα: τὴν ἐπιστῆμη τῆς ἱστορίας και τῆς θετικιστικῆς φιλοσο-

1. Anthony Giddens, *Capitalism and Modern Social Theory*, Cambridge, Cambridge University Press, 1971, σ. 65. Βλέπε ἐπίσης Hermann Strasser, *δ.π.*, σ. 114.

2. Emile Durkheim, «La sociologie en France au XIXe siècle», *Revue Bleue*, 4e série, XII, σ. 610.

3. Emile Durkheim, *De la division du travail social*, F. Alcan, Paris, 1893.

4. Emile Durkheim, *Le socialisme*, Paris, Presses Universitaires de France, 1971, σ. 208.

φίας, τὸ σοσιαλισμὸς κι ὅλες ἐκεῖνες τὶς μεγάλες προσδοκίες γιὰ μιὰ θρησκευτικὴ ἀναγέννηση... πού ποτὲ δὲν ἦταν τελείως ξένες πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνα»¹.

Ἡ πολυσυζητημένη ἔννοια τῆς «ἀνομίας», κεντρικὴ ἰδέα στὸ θεωρητικὸ σχῆμα τοῦ Durkheim, ἔχει ἐπίσης τὶς ρίζες τῆς στὴν ἄποψη τοῦ Saint-Simon, ὅτι ἡ διαδικασία τῆς ἐκβιομηχάνισης φέρνει μαζί τῆς «μεγάλῃ ἠθικῇ ἀναστάτῳση» καὶ «κύματα ἐγωισμοῦ». Γι' αὐτὸ οἱ ἀνθρώπινες σχέσεις θὰ ἔπρεπε νὰ ἐλέγχονται ἀπὸ ἓνα κοινὰ παραδεκτὸ πλέγμα «ἠθικῶν φραγμῶν». Ὁ Durkheim, ὅπως εἶχε κάνει καὶ ὁ Comte, θὰ στηρίζει τὰ ἐπιχειρήματά του στὴν ἰδέα αὐτῆ τῶν ἠθικῶν φραγμῶν καὶ καθοδηγητικῶν προσταγῶν. Προσδιορίζει ὅμως ἄλλους φορεῖς καὶ διαφορετικὴ μεθόδευση λειτουργίας τους, γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση ἀνομικῶν συμπτωμάτων. Ἀκόμη, ἡ ἰδέα ὅτι ἡ κοινωνία ὡς σύνολο εἶναι κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὰ μέρη (ἄτομα) πού τὴν ἀπαρτίζουν —πάνω στὴν ὁποία ὁ Durkheim στήριξε τὴ θεωρία τῆς «ὀργανικῆς συνοχῆς»— εὐκόλα ἐντοπίζεται στὰ γραπτὰ τοῦ Saint-Simon. Ἡ κοινωνία ἀποτελεῖ ἓνα ἐνιαῖο σύνολο, εἶχε διακηρύξει ὁ Saint-Simon, κι ὄχι ἓνα ἀπλὸ ἄθροισμα ἀτόμων. Ὅπως τὰ μέρη τοῦ ἀνθρώπινου ὀργανισμοῦ ὑπάρχουν γιὰ νὰ συνεργάζονται τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο, γιὰ τὸ καλὸ καὶ τὴ διαίωνηση τοῦ ὅλου, ἔτσι καὶ ἡ κοινωνία ἀποτελεῖται ἀπὸ ἄτομα μὲ προορισμὸ τὴν εὐμερία τοῦ συνόλου. Γι' αὐτὸ ἐξ ἄλλου καὶ θὰ δώσει στὴν Κοινωνιολογία του τὸ χαρακτηρισμὸ τῆς «κοινωνικῆς φυσιολογίας»².

Σχολιάζοντας τὶς ἀπόψεις αὐτές, ὁ Durkheim θὰ συμφωνήσει μαζί του, ὅτι «στὶς μεγάλες σύγχρονες κοινωνίες μας, ὅπου οἱ οἰκονομικὲς σχέσεις διαμορφώνουν τὴ βάση τῆς συλλογικῆς ζωῆς, ἡ κοινωνικὴ ζωὴ εἶναι, πάνω ἀπ' ὅλα, τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συνοχῆς τῶν συμφερόντων· συνεπῶς ἡ ἐνότητα ἀνάμεσα στὰ διάφορα μέρη τῆς κοινωνίας ὀφείλεται σ' ἐσωτερικὰ αἴτια, στοὺς δεσμοὺς τῆς ἀλληλεξάρτησης τους... Ὁ κάθε λαὸς σήμερα σχηματίζει ἓνα συμπαγὲς σύνολο... ἓνα σύστημα λειτουργιῶν, ὅπου ἡ μιὰ λειτουργία δὲν ξεχωρίζει ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἀλλὰ ἡ μιὰ συμπληρώνει τὴν ἄλλη»³.

Δ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Ὁ μεγαλύτερος θρίαμβος ἐνὸς διανοητῆ πετυχαίνεται ὅταν τὰ πνευματικὰ ἐπιτεύγματά του δὲν χωροῦν πιά στὰ στενὰ πλαίσια μιᾶς σχολῆς σκέψης, ἐνὸς θεωρητικοῦ σχήματος ἢ μιᾶς ἰδεολογίας, ἀλλὰ διαθλῶνται σ' ἓνα

1. Στὸ ἴδιο, σ. 280 - 281.

2. Saint-Simon, *L'industrie* (1817), τόμος II.

3. Emile Durkheim, *Le socialisme*, ἔ.π., σ. 214.

εὐρὺ φάσμα ἰδεῶν καὶ στοχασμοῦ. Αὐτὸ τὸ θρίαμβο πέτυχε ἀσφαλῶς ὁ Saint - Simon.

Ἡ σύντομη ἀνασκόπηση μερικῶν ἀπὸ τὶς ἰδέες τοῦ σκοποῦ εἶχε νὰ χρησιμεύσει ὡς ὑπενθύμιση, πῶς στὸν κοινωνιολογικὸ «θετικισμό» τοῦ Comte καὶ στὸν κοινωνιολογικὸ «ρεαλισμὸ» τοῦ Marx ὑπάρχουν κοινές, ἂν καὶ συχνὰ δυσδιάκριτες, ρίζες καταγωγῆς. Ἡ ἔμφαση ποὺ δόθηκε ἀπὸ τὴ δυτικὴ ἀκαδημαϊκὴ Κοινωνιολογία στὸ ὀργανικὸ-λειτουργικὸ πλαίσιο ἀναφορᾶς καὶ στὸν συνεκτικὸ ρόλο τῶν ἰδεῶν ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ὅπως καὶ ἡ ἐπιρροὴ τῆς ἐξελικτικῆς προοπτικῆς τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ τοῦ οἰκονομικοῦ παράγοντα ποὺ τονίστηκαν ἀπὸ τοὺς μαρξιστὲς καὶ τοὺς θεωρητικοὺς τῆς πάλης ἀπὸ τὴν ἄλλη, καθιερῶνουν τὸν Saint - Simon ὡς ἕναν ἀπὸ τοὺς θεμελιωτὲς τῆς σύγχρονης μαρξιστικῆς καὶ μὴ μαρξιστικῆς συγχρόνως Κοινωνιολογίας. Μὲ τὰ λόγια τοῦ καθηγητῆ Jones: «... ὁ Saint - Simon θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς πατέρας τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ ταυτόχρονα ὡς ἐμπνευστὴς τῆς διευθυντικῆς ἰδεολογίας τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων»¹.

Μιὰ τέτοια ὑπενθύμιση ἴσως ἀποδειχθεῖ χρήσιμη, ἀκόμη καὶ ἀπαραίτητη, προκειμένου νὰ ἐκτιμῆσει κανεὶς τὶς γενικότερες προσπάθειες ποὺ τονίζουν τὴ σημασία τῆς ἐξισορρόπησης (τοῦ συστήματος) καὶ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ (τῆς πάλης) στὴ διαμόρφωση τῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν. Ἡ διπλὴ λοιπὸν συμβολή του ἐπιβάλλεται νὰ ἀναγνωριστεῖ ἀπ' ὅλους ὅσους πιστεύουν ὅτι ἐκπροσωποῦν ἢ ἐκφράζουν τὰ δύο «ἐπίσημα» κοινωνιολογικὰ ρεύματα. Μὲ τὴν πληθωρικὴ του παρουσία ὁ Saint - Simon ἔδειξε πῶς στὶς ἀρχές τοῦ περασμένου αἰῶνα εἶχε ἔρθει τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου γιὰ τὴ σύνθεση μιᾶς θεωρίας κοινωνικῆς ἐξέλιξης, μὲ τὴν ὁποία, συνδυάζοντας τὸ «οὐτοπικὸ» μὲ τὸ «πραγματικὸ», τὸ «ἰδεαλιστικὸ» μὲ τὸ «ρεαλιστικὸ», τὸ «ἀτομικὸ» μὲ τὸ «συλλογικὸ», θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ φτάσει κανεὶς σὲ νέες θεωρητικὲς προτάσεις καὶ κοινωνικὲς ἀλλαγές, ποὺ θὰ ταίριαζαν περισσότερο στὶς νέες κοινωνικὲς ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου.

Τὰ ἐρωτήματα ποὺ μπαίνουν σὲ μᾶς, ἐπιστρέφοντας στὶς ρίζες τοῦ σύγχρονου κοινωνιολογικοῦ στοχασμοῦ καὶ ἐπανεξετάζοντας τὴ συνεισφορὰ τοῦ Saint - Simon, εἶναι πολλὰ: Ποῦ βρίσκεται ἡ διαχωριστικὴ γραμμὴ ἀνάμεσα στὶς δύο κοινωνιολογικὲς παραδόσεις, τὴν «ἀστική» καὶ τὴ «σοσιαλιστική»; Μποροῦμε νὰ μιᾶμε τόσο βέβαια, κοφτὰ καὶ τελεσίδικα γιὰ δυὸ μόνο κυρίαρχα κοινωνιολογικὰ παραδείγματα; Ὑπάρχουν ἐνδιάμεσοι στα-

1. Gareth Stedman Jones, «The Marxism of the Early Lukacs», στὸ New Left Review (ed.), *Western Marxism: A Critical Reader*, London, NLB, 1977, σ. 24.

θμοί, παρεκκλίσεις, ὑποθέσεις, προτάσεις καὶ ἀπὸ τὶς δυὸ «πλευρές», ποὺ νὰ μειώνουν ἢ ἀντίθετα νὰ διευρύνουν ἀκόμη περισσότερο τὸ ρῆγμα μεταξύ τους;

Τὰ ἐρωτήματα αὐτά, ποὺ συσσωρεύτηκαν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Marx, ἔγιναν στὶς μέρες μας καταπιεστικά. Μὲ τὴ σύντομη αὐτὴ ἀναφορὰ μας στὸν Saint - Simon, ἀπλῶς θίγουμε τὸ θέμα στὴν ἐπιφάνεια. Ἡ μαρξιστικὴ φιλοσοφία, ἡ μεθοδολογία καὶ ἡ πολιτικὴ πρακτικὴ ἀναμείχτηκαν μὲ ὅ,τι ὑπῆρχε καὶ ἐπηρέασαν ὅ,τι γεννήθηκε στὴ συνέχεια σὲ τέτοιο βαθμὸ, ὥστε μὲ τὰ λόγια τοῦ Πολωνοῦ φιλοσόφου τοῦ μαρξισμοῦ Kolakowski, «ἡ διάκριση πιά τῶν ἐπιστημῶν σὲ μαρξιστὲς καὶ μὴ μαρξιστὲς νὰ μὴν ἔχει καμιά ἀπολύτως σημασία»¹. Οἱ ἰδέες τοῦ Marx χύθηκαν στὸ ποτάμι τῆς παγκόσμιας διανοήσεως, μὲ τέτοια σαρωτικὴ ὄρμη, ὥστε μετατόπισαν τὰ ὄρια τῶν ἐπιμέρους ἐπιστημῶν, ὅπως εἶχαν κάνει οἱ κοσμογονικὲς ἀνακατατάξεις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἕνα ἢ δύο αἰῶνες πρὶν. Παράλληλα, πέρα καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ὑπαρξή (καὶ λειτουργία) τοῦ θεσμικοῦ (ὑπαρκτοῦ) μαρξισμοῦ, ἀναπτύχθηκε ἕνα πολύμορφο πλέγμα ἀπὸ ἐννοιολογικὲς κατηγορίες καὶ μεθοδολογικὲς προτάσεις, καθὼς ἐπίσης καὶ ἀρκετοὶ καινούργιοι —μὲ ὑψηλὴ ἀνάπτυξη— ἐπιστημονικοὶ κλάδοι. Ἔτσι, στὸν ἐπιστημολογικὸ χῶρο, ὑπάρχουν σήμερα περιοχὲς ἔρευνας ὅπου ὁ διαχωρισμὸς ἀνάμεσα σὲ «μαρξιστικὴ» καὶ «μὴ μαρξιστικὴ» ἢ «ἀστικὴ» ἐπιστήμη νὰ μὴν ἀποτελεῖ πιά εὐστοχὴ ἐπιστημονικὴ διαπίστωση.

Τέλος, ἂς προσθέσουμε πῶς προκειμένου νὰ ἀποφανθοῦμε γιὰ τὸ ἂν ἕνα δόγμα, μιὰ θεωρία ἢ μιὰ ἱστορικὴ ἐρμηνεία εἶναι μαρξιστικὴ ἢ ὄχι θὰ πρέπει νὰ ἐξετάσουμε τὶς εὐρύτερες θεωρητικὲς καὶ μεθοδολογικὲς καταβολὲς ποὺ διαμορφώνουν τὸ συγκεκριμένο αὐτὸ δόγμα ἢ θεωρία. Στὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες ἢ διαχωριστικὴ γραμμὴ ἀνάμεσα σὲ ἕνα γεγονὸς καὶ στὴν ἐρμηνεία του εἶναι συχνὰ συγκεχυμένη. Γι' αὐτὸ θὰ ἦταν ἐντελῶς αὐθαίρετο νὰ βάλουμε στὸ χῶρο αὐτῆς τῆς γνώσεως τὴν ἀνεξίτηλη σφραγίδα τοῦ «μαρξισμοῦ» ἢ τοῦ «ἀστισμοῦ».

Μ' ὅλα αὐτὰ βέβαια δὲν θέλουμε νὰ ποῦμε πῶς ὅλα εἶναι θολὰ καὶ συγκεχυμένα. Πῶς δὲν ὑπάρχουν ξεχωριστὲς ἀφετηρίες καὶ προσδιορισμένοι στόχοι, συγκεκριμένα συμφέροντα καὶ ἀντίθετες ἰδεολογίες. Ἀντίθετα, ἐπειδὴ ὑπάρχουν, γι' αὐτὸ καὶ τὰ ἐρωτήματα στὴ σύγχρονη κοινωνικὴ θεωρία εἶναι καὶ πολλὰ καὶ πολύπλοκα. Ἄν ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα, τότε προοπτικὲς προσανατολισμοῦ σὰν αὐτὲς ποὺ ἀποκαλύπτονται στὸ ἔργο τοῦ Saint - Simon εἶναι ἐπίκαιρες καὶ ἴσως ἀπαραίτητες, προκειμένου νὰ διακρίνουμε εὐκρινέστερα τὶς σύγχρονες τάσεις στὸ χῶρο τῆς κοινωνικῆς θεωρίας.

1. Leszek Kolakowski, *Toward a Marxist Humanism*, New York, Grove Press, 1978, σ. 180.